

AB

49 $\frac{1}{19}$ C

06
Me 99 Vi

S. IUSTINI

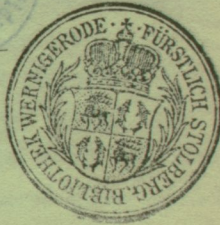
MARTYRIS ET PHILOSOPHI

APOLOGIAE.

EDIDIT

IO. GUIL. IOS. BRAUNIVS

IN UNIVERSITATE FRIDERICIA GUILIELMIA RHENANA PROFESSOR
PUBLICVS ORDINARIVS PHILOSOPHIAE SS. THEOLOGIAE
ET VTRIVSQUE IURIS DOCTOR.

IN USVM PRAELECTIONVM.

EDITIO ALTERA.

BONNAE

IMPENSIS T. HABICHTI.

MDCCCLX.

Springer

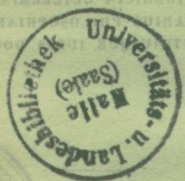

INSTITUTI
MARTYRIS ET PHILOSOPHI
OLOGICAE.

EDITI

IO. GUIL. IOS. BRAUNIVS

PROFESSORIS HISTORIAE ECCLESIAE BONAENSI
AC THEOLOGICAE
AC THEOLOGICAE
AC THEOLOGICAE

IN ESEM TRAELECTIONUM

EDITIO ALTERA

BONNAE

IMPENSIS T. HARRICHTI

MDCCLX

Handwritten signature

PRAEFATIO.

Duae s. Iustini defensiones iam in legentium manus iturae qua ratione olim addita annotatione mea prodierint et nunc revertantur, in operis limine paucis enarrare decet.

Quod in Germaniae scholis academicis saepe accidit, ut qui publicum docendi munus ambiunt aut statim aut interiecto exiguo temporis intervallo ex subselliis in altiolem sedem translati pro discipulo magistrum induant, hanc ego quoque viam ingressus litteras sacras in universitate regia Borussica Bonnensi docere coepi. In quo officio cum praeter caeteris historiae ecclesiasticae tradendae curam suscepissem, animum ad hoc attendi, ut discipulis et integros rerum fontes aperirem et ex longa testium serie praecipua cura dignos designarem eos, qui et vita per virtutem acta et scriptis suis tam doctrinae sacrae quam moris Christiani firma fundamenta iecerunt. In hoc numero cum eximum locum obtineat s. Iustinus martyr, cumque eius apologiae egregiam veteris aevi imaginem expressam habeant, haec Christiani nominis magna monumenta cum alumnis theologiae legere eisque explicare constitui. Quorum exempla modico pretio parabilia cum illis diebus frustra circumspicerem, ipse utriusque apologiae edendae notisque nonnullis adornandae consilium cepi, captum pro virili parte executus sum. Nimirum quantum ipse potui, adiuuare volui stu-

dia illis scriptoribus dicanda, qui suis laboribus, suae doctrinae ingeniique opibus, denique sanguine suo profusorem Christianam extruxerunt, terrarum orbem egregie renovatum posteris tradiderunt, quique, ut Thirlbii sive Marklandi, qui sub illo nomine latere censetur, verba mea faciam, „tot tamque dispaes nationes, alias immanitate efferatas, alias moribus et disciplina inflatas, alias horrida quadam et agresti virtute feroces, alias luxu et licentia petulantes, alias victoriis et imperio insolentes, alias diuturna servitute fractas et debilitatas, alias ignorantia et tarditate, alias doctrinae et ingenii fama indociles, ita flexerunt et mutaverunt, ut religioni patriae novam et externam, ut omni licentiae libertatique vivendi (quacum prioribus fere religionibus summa pax et concordia fuit) vitam rigidam et severam et omnia voluptatis vel confinia anxie fugientem, virtutesque quarum ne nomina quidem antea audiverant, ut denique paupertatem divitiis, odium gratiae, contemtionem honori, exilium patriae, mortem vitae anteferrent. Hanc tantam rerum per universum terrarum orbem mutationem, unam omnium quotquot usquam fuerunt, indignam putemus in qua cognoscenda operam nostram studiumque collocemus? Aut quodnam in se tantum delictum admiserunt veteres illi Romani Graecique, cum abiecta superstitione maiorum veteram religionem amplexati sunt, ut ab eo tempore nulla prorsus nos eorum cura tangat, et quorum antea res omnes, omnesque vel levissimos mores et consuetudines, insatiabili et pene ridicula curiositate vestigabamus, eos iam non minus negligamus quam maiores nostros? — Quid enim magis ridiculum aut fieri aut fingi potest, quam homo Christianus, sacerdos, theologiae professor, omnibus ethnicorum sacris initiatus, in suis peregrinus atque hospes? qui integram

mille populorum superstitionem ab inferis revocare possit, et cuiuslibet vel celeberrimi vel ignobilissimi dei templo caeremoniisque peritissime praeesse, de sua religione nihilo plus sciat quam quivis ex infima plebecula? Hic homo omnium nebulonum, latronum, tyrannorum, praestigiatorum, catamitorum, quotquot unquam aut ignorantia aut adulatio consecravit, infinitaeque insuper multitudinis pugilum, luctatorum, histrionum, citharoedorum, meretricum patrias, actates, vitas, mores, vultus denique ipsos, et cognitos habet et nescire turpe putat, Chrysostomum, Augustinum, Gregorios, Basilios, Origenem, Athenagoram, Irenacum, Iustinum, Ignatium ne nomine quidem novit. Nihil ille de Manichaeis, nihil de Gnosticis, nihil de alia quavis antiqua haeresi Christianorum neque scit neque scire curat: neque talibus ineptiis acumen unquam admovit suum; at nulla olim fuit tam humilis, tam sordida, tam inepta, tam parva secta philosophorum, cuius non ortum, interitum, dogmata melius aut sciat, aut scire sibi videatur, quam quivis veterum. Denique in quolibet genere literarum fac periculum; quamquam artem suam nescit, cetera omnia, quae quidem scire nihil attinet, solertem dabo.

His facunde a viro strenuo et magno philologo expositis adde alteram causam, quae hoc studiorum genus commendat. Nam sit ille, qui sive sacram, sive profanam historiam narraturus est, vel doctissimus et in omni antiquitate versatissimus, idem nihil ignoret, quod dignum memoria unquam accidit, tamen ipse non vidit ea quae refert, immo disiecta membra in corpus componere, frustula varia in effigiem efformare laborat, ac simili ratione utitur atque ille, qui regiones longinquas a se nunquam visas audienti-

bus vel legentibus describit. Verum qui coram auditoribus spectatorem et actorem rerum ab ipso relatarum producit, dum scriptorem ex remota antiquitate legit et explicare studet, alumnos suos in regiones ipsas, quas cognoscere animus est, quasi manu deducit. Accedit quod fidelius memoriae traduntur et libentius tenentur quae narrat facundia praesens quam quae accepta ex scriptis aliorum referuntur.

Restat ut de instituto et ratione operis repetiti paucis expediam. Posteaquam ad doctoris officium animum appuli, non eodem semper vento vectus, neque secundis usque austris usus, ad varios doctrinae scientiaeque et publicorum negotiorum insulas et anfractus delatus sum. Sic evenit ut ab anno 1848 in legatorum comitiis consiliisque non minima pars anni transigenda esset. Quae vitae negotiorumque ratio quamvis illi studiorum generi, cui criticae et exegeticae artis cura proposita est, parum adiuventi et otii relinquat, tamen, quum nova primae et alterius apologiae s. Iustini editio desideraretur, quantum angustiae temporis permiserunt, veteri libello perpoliendo non invitus incubui. Quapropter et resecta sunt et castigata quae minus apte disputata viderentur, et addita plura, quibus litterarum studiosis, in quorum usus haec scripta atque conlata sunt, et disputandi et acuminis ingenii exercendi copia pararetur. Hinc sperare licebit et optare, ut haec altera editio priori similem virorum doctorum benevolentiam et favorem nanciscatur. Scribebam Berolini mense Martio a. 1860.

SUMMARIUM APOLOGIAE PRIMAE,

A MARANO CONSCRIPTUM.

Totam orationem dividere possumus in tres partes, quarum in prima Iustinus Christianos indicta causa non debere condemnari demonstrat eorumque innocentiam exponit; in altera probat religionem Christianam certissimis argumentis niti; in tertia denique quid in mysteriis Christianorum peragatur edisserit.

Declarat initio s. martyr unum se esse ex Christianis; summa cum libertate postulat ab imperatoribus, ut aequitatem servent, et Christianos aliorum reorum more iubeant iudicari. Perinique enim solum nomen indicta causa damnari: huius rei causam daemonibus tribuit. Si de his daemonibus agatur, fatetur atheos esse Christianos: at id vituperari posse negat; quippe eum deum patrem eiusque filium et spiritum sanctum colant. Si qui forte ex hominibus ita credentibus convicti fuerint sceleris, id nocere non debet aliis, quorum eo illustrior innocentia, quod negare possent si vellent: sed confitentur libenter, ut mendacium vitent, et ad deum suum citius perveniant. Neque vituperari debent Christiani, quod simulacra non colant, cum hoc cultu nihil absurdius sit; nec quod materialibus donis deum egere non putent, a quo omnia creata, et regnum aeternum recte viventibus promittitur. Neque enim humanum regnum expectant Christiani: nihil eiusmodi ab eis metuendum; quin etiam ad pacem et reipubli-

caae tranquillitatem eorum principia maxime conducunt. Si quis ita sentientes insectetur, is non solum contra rationem agat, sed etiam operam perdat eosque magis in Christi doctrina confirmet.

Cum posset desinere Iustinus, re satis probata, rursus aggreditur ad innocentiam Christianorum defendendam, eosque atheos non esse demonstrat ex purissimo cultu, quem exhibent patri et filio et spiritui sancto, et ex mirabili morum mutatione, quam prae se tulerunt, postquam a daemionibus discesserunt. Atque ut res certo constet, in medio ponit eximia Christi praecepta et quomodo observentur a Christianis declarat, nempe de castitate, de caritate in omnes et liberalitate in pauperes, de patientia et de vitando iureiurando, de obedientia regibus praestanda et de solvendis vectigalibus. Tam bene affectos cives si spernant imperatores, minatur iis Iustinus futurum post mortem iudicium, quod ipsi gentiles scriptores agnoscant, Christiani vero multo magis, qui et resurrectionem sperant, eamque non difficiliorem deo esse putant, quam ipsam creationem. Huic dogmati nonnulla affinia dixerunt gentiles, quare aequum non est, ut soli Christiani flagrent invidia. Sic etiam quae de filio dei eiusque in coelum ascensione, de verbi generatione eiusque incarnatione et morte docent, absurda videri non debent, cum tam multa poëtae de filiis Iovis nugati fuerint.

In secunda parte pollicetur se tria probaturum, 1) veritatem a solis Christianis doceri; 2) filium dei vere incarnatum; 3) fabulas opera daemionum inventas, ut Christi adventus fabula videretur.

Veritatem a Christianis doceri eosque non aliam ob causam vexari probat: 1) quia illis solis non licet quod aliis omnibus permittitur; 2) quia solus veritatis amor adducere eos potuit, ut cultum dei morte proposita amplecterentur; 3) quia si quis veritatem religionis Christianae erroribus corrumpat, hunc persecutio non attingit, saltem non ob

haeresin attingit. Non audeatasserere Iustinus haereticos nefanda illa scelera committere; sed Christianos ita ab iis abhorrere declarat, ut ne pueros quidem exponere fas esse putent. Sibi ipsis nocent qui Christianos calumniantur et cum diabolo in ignem mittentur. Quanta sit morum castitas apud Christianos, demonstrat ex cuiusdam adolescentis facto, cui opponit Antinoum.

Filium dei vere incarnatum esse demonstrat ex pluribus prophetarum oraculis, in quibus recensendis regulas tradit ad discernendum quisnam in scripturis loquatur; fatum ex his praedictionibus minime sequi declarat; eosque minime innocuos esse monet, qui ante Christi incarnationem vixerunt. Ex his autem prophetiis resurrectionem mortuorum, quae nondum evenit, confirmari probat; tum concludit certissimis argumentis nisi fidem Christianorum, qui oculis suis vident impleri quae olim praedicta fuerant de conversione gentium et reprobatione Iudaeorum.

Probat denique, fabulas de filiis Iovis (id enim ad religionis veritatem et antiquitatem valere existimabat) inspiratione daemonum inventas fuisse, ut filii dei adventus fabula videretur. Nihil tamen de cruce suspicati poëtae, cuius potentiam et utilitatem Iustinus ex rebus sub aspectum cadentibus et magni apud ethnicos momenti commendat. Eodem consilio daemones inducere Simonem et Marcionem. Sed nihil aliud perficere potuerunt nisi ut Christianos improbi odissent. Ipse etiam Plato quae de mundi creatione et de filii decussatione et tertiis circa tertium dixit, ea ex Mose derivavit.

In tertia parte Iustinus exponit quomodo sese Christiani deo consecrarent in baptismo, de quo cum aliquid audissent daemones, aspersiones et lavacra induxerunt. Sic etiam ex his quae Christus Mosi dixerat, instituerunt ut calceos solverent qui templa ingrediebantur. Non enim deus pater apparuit Mosi, sed filius: et Iudaei, qui patrem apparuisse volunt, nec patrem nec filium norunt. Eidem daemonum

artificio tribuuntur fabulae de Proserpina et Minerva. Re-
dit ad propositum Iustinus: quomodo consecretur eucharistia,
et quid sit, et quae tota series eorum, quae in synaxibus
agantur, exponit; atque imperatores in conclusione admonet,
ut si ea, quae hactenus dixerat, nugae videantur, saltem
capitali supplicio digna non videantur. Subiungit apologiae
epistolam Adriani in gratiam Christianorum datam.

SUMMARIUM APOLOGIAE SECUNDAE,

AB EODEM MARANO.

Cum meminisset Iustinus optatos exitus primae suae apo-
logiae concessos a deo fuisse, eandem operam ecclesiae
navare voluit in persecutione M. Aurelii. Sciebat ille qui-
dem inita esse de sua perniciè a philosophis consilia, sed
in communi periculo suum esse negligendum duxit, seque
audacter in medium discrimen pro fratribus coniecit. Pro-
positum est ei demonstrare Christianos non aliam ob cau-
sam occidi, nisi quia veritatem docent et virtutem colunt.

Declarat igitur in ipso primordio homines improbos et
daemones operam coniungere, ut Christianos occidant, at-
que huius rei manifestum argumentum profert ex trium
martyrum, qui paucis ante diebus passi fuerant, historia.
Quin etiam se ipsum exspectare testatur, ut a Crescente in
iudiciùm vocetur, quem ut improbum, contentis ipsius mi-
nis, et indoctum notat. Ne quis autem dicat Christianis:
cur non vobis mortem ipsi consciscitis ut ad deum abeatis?
rationem reddit Iustinus, cur nihil eiusmodi faciant, nec ta-
men interrogati negent. Aliud erat quod ethnici obicere solent, nimirum deum,

si esset adiutor Christianorum, non passurum illos occidi ab improbis. Id quoque ita expedit Iustinus, ut dei iustitiam et Christianorum innocentiam defendat.

Iustitiam dei sic probat. Hominum curam deus angelis commiserat. Sed hi in vitia lapsi scelerum et flagitiorum omne genus in humanum genus sparserunt. Malis ex eorum nequitia profluentibus opposuit deus potentissimum remedium, verbi incarnationem; quod quidem Iustinus argumento probat et ad eam rem, quae agebatur, et ad totam religionem defendendam aptissimo, nempe auctoritate et imperio Christianorum in daemones, quos ubique terrarum per nomen Iesu ex corporibus hominum expellunt.

Dei iustitia in puniendis daemonibus aliquando elucebit; sed cum tanta sint Christi incarnationis beneficia, aequum est ut mundus propter Christianos conservetur. Quare nondum deus de daemonibus tot malorum auctoribus sumit supplicium; sed in ignem aeternum mittentur, cum fiet conflatio, quae tamen ex fato non eveniet, quia fatum nec libertati nec virtuti locum relinquit.

Christianorum virtutem et innocentiam ex ipsis persecutionibus commendari probat. 1) Si semper opera daemonum invisae fuere, qui aliquam veritatis scintillam assequuti sunt; quanto maiora daemonum odia esse debent in Christianos, qui totam veritatem ac totum verbum incarnatum complectuntur, ac daemones expellendo, aeterna illis supplicia denuntiant, quae profecto negari non possunt, nisi aut deus negetur aut providentia. Non in hoc solum invisae daemonibus Christiani, quod veritatem, cuius scintillae tantum ad oculos philosophorum fulserant, ac totum verbum agnoverint; sed in eo etiam, quod Christus sua ipsius potestate praestiterit, ut homines etiam imperiti et operarii gloriam et metum et mortem contemnerent. 2) Christianorum in persecutionibus constantia declarat eos vera et aeterna bona sectari ac virtutis solidam et expressam effigiem assequutos esse. 3) Nihil aptius persecutionibus ad

propulsandam criminum suspicionem. Quomodo enim tam libenter mortem oppeterent Christiani, si ita viverent, ut eos vivere ethnici dictitabant? Illorum innocentiam Iustinus ex hac animi fortitudine perspexit et a Platonis doctrina ad Christianam longe praestantiorem transiit.

Postremo rogat imperatores, ut hunc libellum auctoritate sua comprobent.

Dei iustitia in puniendis haereticis et in laudibus sanctis; sed cum tanta sint Christi incarnationis beneficia, sedum est ut mundus propter Christianos conservetur. Quare non dum deus de haereticis tot malorum auctoribus suavit supplicium; sed in ignem aeternum mittentur, cum sit confestim. Quae tamen ex se non eveniunt, quia totum nec liber-
tati nec virtuti locum relinquit.

Christianorum virtutem et innocentiam ex ipsis perspicuis libellis commendari probat. 1) Si semper opera haereticorum invidi fuerit, qui aliam veritatem scintillam assequuntur, quanto maiora haereticorum opera debent in Christianis, qui totam veritatem ac totum verbum incarnatum complectuntur, ac haereticos expellendo, aeterna illis supplicia deponunt, quae profecto negari non possunt, nisi aut deus negetur aut providentia. Non in hoc solum in via haereticis Christiani quod veritatem, cuius scintillae tantum ad oculos philosophorum falsarent, ac totum verbum agnovissent; sed in eo etiam, quod Christus sua ipsius potentate praestiterit, ut homines etiam imperii et operarii gloriam et metum et mortem contemnerent. 2) Christiani in persecutionibus constantis decibat eos vera et aeterna bona aeterni ac virtutis solidam et expressam gratiam assequutos esse. 3) Nulli apud persecutionibus ad

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΥ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΠΡΩΤΗ ΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΠΡΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΝΟΝ ΤΟΝ ΕΥΣΕΒΗ.

1. *Ἀυτοκράτορι Τίτῳ Αἰλίῳ Ἀδριανῷ Ἀντωνίνῳ Εὐσεβεῦ
Σεβαστῷ Καίσαρι, Οὐρηροσίμῳ νίῳ φιλοσόφῳ, καὶ Λου-
κίῳ φιλοσόφῳ Καίσαρος φύσει νίῳ καὶ Εὐσεβοῦς εἰσποιήτῳ,
ἐραστῇ παιδείας, ἱερῇ τε συγγλήτῳ, καὶ δήμῳ παντὶ Ῥωμαί-
5 ων, ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων ἀδίκως μισουμέ-
νων καὶ ἐπηρεαζομένων, Ἰουστίνου Πρίσκου τοῦ Βακχείου,
τῶν ἀπὸ Φλαουίας νέας πόλεως τῆς Συρίας Παλαιστίνης,
εἰς αὐτῶν, τὴν προσφώνησιν καὶ ἔντευξιν πεποιήμαι.*

2. *Τοὺς κατ' ἀλήθειαν εὐσεβεῖς καὶ φιλοσόφους μόνον
10 τὰληθῆς τιμᾶν καὶ στέργειν ὁ λόγος ὑπαγορεύει, παραιτου-
μένουσ δόξαισ παλαιῶν ἐξακολουθεῖν, ἀν φαῦλαι ὄσιν. Οὐ
γὰρ μόνον μὴ ἐπεσθαι τοῖς ἀδίκως τι πράξασιν ἢ δογματί-
σασιν ὁ σώφρων λόγος ὑπαγορεύει, ἀλλ' ἐκ παντὸς τρόπου
καὶ πρὸ τῆς ἑαυτοῦ ψυχῆς τὸν φιλαλήθη καὶ θάνατος ἀπει-
15 λῆται, τὰ δίκαια λέγειν τε καὶ πράττειν αἰρεῖσθαι δεῖ. Ὑμεῖς
οὖν ὅτι λέγεσθε εὐσεβεῖς καὶ φιλόσοφοι καὶ φύλακες
δικαιοσύνης καὶ ἐρασταὶ παιδείας, ἀκούετε πανταχοῦ· εἰ δὲ
καὶ ὑπάρχετε, δειχθήσεται. Οὐ γὰρ κολακεύοντες ἑμᾶς διὰ
τῶνδε τῶν γραμμάτων, οὐδὲ πρὸς χάριν ὁμιλήσοντες, ἀλλ'*

ἀπαιτήσοντες κατὰ τὸν ἀκριβῆ καὶ ἐξεταστικὸν λόγον τὴν κρίσιν ποιήσασθαι, προσεληλύθειμεν, μὴ προλήψει μηδ' ἀνθρωπαρεσκεία τῇ δεισιδαιμόνων κατεχομένους, ἢ ἀλόγῳ ὀργμῆ, καὶ χρονία προκατεσχηκία φήμη κακῆ, τὴν καθ' ἑαυτῶν ψῆφον φέροντας. Ἡμεῖς μὲν γὰρ πρὸς οὐδενὸς πείσεσθαι τι κακὸν δύνασθαι λελογίσμεθα, ἢν μὴ κακίας ἐργάται ἐλεγχόμεθα, ἢ πονηροὶ διεγνώσμεθα. Ὑμεῖς δ' ἀποκτείναι μὲν δύνασθε, βλάψαι δ' οὐ.

3. Ἄλλ' ἵνα μὴ ἄλογον φωνὴν καὶ τολμηρὰν δόξην τις ταῦτα εἶναι, ἀξιούμεν τὰ κατηγορούμενα αὐτῶν ἐξετάζεσθαι, 10 καὶ ἐὰν οὕτως ἔχοντα ἀποδεικνύωνται, κολάζεσθαι ὡς πρόπον ἐστὶ, μᾶλλον δὲ κολάζειν. Εἰ δὲ μηδὲν ἔχοι τις ἐλέγχειν, οὐχ ὑπαγορεύει ὁ ἀληθὴς λόγος, διὰ φήμην πονηρὰν ἀναιτίους ἀνθρώπους ἀδικεῖν, μᾶλλον δὲ ἑαυτούς, οἳ οὐ κρίσει, ἀλλὰ πάθει τὰ πράγματα ἐπάγειν ἀξιούτε. Καλὴν δὲ 15 καὶ μόνην δικαίαν πρόκλησιν ταύτην πᾶς ὁ σωφρονῶν ἀποφανεῖται, τὸ τοὺς ἀρχομένους τὴν εὐθύνην τοῦ ἑαυτῶν βίου καὶ λόγου ἄληπτον παρέχειν· ὁμοίως δ' αὖ καὶ τοὺς ἀρχοντας μὴ βία μηδὲ τυραννίδι, ἀλλ' εὐσεβείᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ ἀκολουθοῦντας, τὴν ψῆφον τίθεσθαι· οὕτως γὰρ ἂν καὶ οἱ 20 ἄρχοντες καὶ οἱ ἀρχόμενοι ἀπολαύοιεν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐφη γὰρ πον καὶ τις τῶν παλαιῶν· ἂν μὴ οἱ ἄρχοντες φιλοσοφήσωσι καὶ οἱ ἀρχόμενοι, οὐκ ἂν εἴη τὰς πόλεις εὐδαιμονῆσαι. Ἡμέτερον οὖν ἔργον, καὶ βίου καὶ μαθημάτων τὴν ἐπίσκεψιν πᾶσι παρέχειν, ὅπως ὑπὲρ τῶν ἀγνοεῖν τὰ ἡμέτερα 25 νομιζόντων, τὴν τιμορίαν ὧν ἂν πλημμελῶσι τυφλόπτοντες αὐτῶν, αὐτοῖς ὀφλήσωμεν· ἡμέτερον δὲ, ὡς αἰρεῖ λόγος, ἀκούοντας ἀγαθούς εὐρίσκεισθαι κριτάς. Ἀναπολόγητον γὰρ λοιπὸν μαθοῦσιν, ἢν μὴ τὰ δίκαια ποιήσητε, ὑπάρξει πρὸς Θεόν.

4. Ὀνόματος μὲν οὖν προσωνημίᾳ οὔτε ἀγαθὸν οὔτε κακὸν κρίνεται ἄνευ τῶν ὑποπιπτουσῶν τῷ ὀνόματι πράξεων· ἐπεὶ, ὅσον τε ἐκ τοῦ κατηγορουμένου ἡμῶν ὀνόματος, χρη-

στότατοι ὑπάρχομεν. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐ τοῦτο δίκαιον ἡγοῦμεθα, διὰ τὸ ὄνομα, εἰ κακοὶ ἐλεγχώμεθα, αἰτεῖν ἀφίεσθαι, πάλιν, εἰ μηδὲν διὰ τὴν προσηγορίαν τοῦ ὀνόματος καὶ διὰ τὴν πολιτείαν εὐρισκόμεθα ἀδικοῦντες, ὑμέτερον ἀγωνιᾶσαι ἔστι, μὴ ἀδίκως κολάζοντες τοὺς μὴ ἐλεγχομένους τῇ δίκῃ κόλασιν ὀφλήσητε. Ἐξ ὀνόματος μὲν γὰρ ἢ ἔπαινος ἢ κόλασις οὐκ ἂν εὐλόγως γένοιτο, ἢν μὴ τι ἐνάρετον ἢ φαῦλον δι' ἔργων ἀποδείκνυσθαι δύνηται. Καὶ γὰρ τοὺς κατηγορουμένους ἐφ' ἡμῶν πάντας πρὶν ἐλεγχθῆναι οὐ τιμωρεῖτε· ἐφ' ἡμῶν δὲ τὸ ὄνομα ὡς ἐλεγχον λαμβάνετε, καίπερ, ὅσον γε ἐκ τοῦ ὀνόματος, τοὺς κατηγοροῦντας μᾶλλον κολάζειν ὀφείλετε. Χριστιανοὶ γὰρ εἶναι κατηγορούμεθα· τὸ δὲ χρηστὸν μισεῖσθαι οὐ δίκαιον. Καὶ πάλιν, εἰ μὲν τις τῶν κατηγορουμένων ἔξαρκος γένηται, τῇ φωνῇ μὴ εἶναι φήσας, ἀφίετε αὐτὸν, ὡς μηδὲν ἐλέγχειν ἔχοντες ἁμαρτάνοντα, εἰάν τις ὁμολογήσῃ εἶναι, διὰ τὴν ὁμολογίαν κολάζετε· δέον καὶ τὸν τοῦ ὁμολογοῦντος βίον εὐθύνειν καὶ τὸν τοῦ ἀρνούμενου, ὅπως διὰ τῶν πράξεων ὁποῖός ἐστιν ἕκαστος φαίνηται. Ὅν γὰρ τρόπον παραλαβόντες τινὲς παρὰ τοῦ διδασκάλου Χριστοῦ μὴ ἀρνεῖσθαι ἐξεταζόμενοι παρακελεύονται, τὸν αὐτὸν τρόπον κακῶς ζῶντες ἴσως ἀφορμὰς παρέχουσι τοῖς ἄλλως καταλέγειν τῶν πάντων Χριστιανῶν ἀσέβειαν καὶ ἀδικίαν αἰρουμένοις. Οὐκ ὀρθῶς μὲν οὐδὲ τοῦτο πράττεται· καὶ γὰρ τοι φιλοσοφίας ὄνομα καὶ σχῆμα ἐπιγράφονται τινες, οὐ οὐδὲν ἄξιον τῆς ὑποσχέσεως πράττουσι. Γινώσκετε δ' ὅτι καὶ οἱ τὰ ἐναντία δοξάσαντες καὶ δογματίσαντες τῶν παλαιῶν τῶ ἐνὶ ὀνόματι προσαγορεύονται φιλόσοφοι· καὶ τούτων τινὲς ἀθεότηα ἐδίδαξαν. Καὶ τὸν Δία ἀσελεῖν ἡμα τοῖς αὐτοῦ παισὶν οἱ γενόμενοι ποιηταὶ καταγγέλλουσι· κἀκείνων τὰ διδάγματα οἱ μετερχόμενοι οὐκ εἴρονται πρὸς ἡμῶν· ἄλλα δὲ καὶ τιμὰς τοῖς εὐφώνως ὑβρίζουσι τούτους τίθετε.

5. Τί δὴ οὖν τοῦτ' ἂν εἴη; ἐφ' ἡμῶν ἐπισχνομένων μηδὲν ἀδικεῖν, μηδὲ τα ἄθεα ταῦτα δοξάζειν, οὐ κρίσεις

ἐξετάζετε, ἀλλὰ ἀλόγῳ πάθει καὶ μάλιστα δαιμόνων φαύλων
 ἐξελαυνόμενοι, ἀκρίτως κολάζετε μὴ φροντίζοντες. Εἰρήσεται
 γὰρ τᾶληθές, ἐπεὶ τὸ παλαιὸν δαίμονες φαῦλοι, ἐπιφανείας
 ποιησάμενοι, καὶ γυναῖκας ἐμοίχενσαν καὶ παῖδας διέφθειραν
 καὶ φόβητρα ἀνθρώποις ἔδειξαν, ὡς καταπλαγῆναι τοὺς οἷ⁵
 λόγῳ τὰς γινομένας πράξεις οὐκ ἔκρινον, ἀλλὰ, δέει σννηρ-
 τασμένοι καὶ μὴ ἐπιστάμενοι δαίμονας εἶναι φαύλους,
 θεοὺς προσωνόμαζον, καὶ ὀνόματι ἕκαστον προσηγόρευον, ὅ-
 περ ἕκαστος αὐτῶ τῶν δαιμόνων ἐτίθετο. Ὅτε δὲ Σωκράτης
 λόγῳ ἀληθεῖ καὶ ἐξεταστικῶς ταῦτα εἰς φανερόν ἐπειράτο¹⁰
 φέρειν καὶ ἀπάγειν τῶν δαιμόνων τοὺς ἀνθρώπους, καὶ αὐ-
 τοὶ οἱ δαίμονες διὰ τῶν χαιρόντων τῇ κακίᾳ ἀνθρώπων
 ἐνήργησαν ὡς ἄθεον καὶ ἀσεβῆ ἀποκτεῖναι, λέγοντες καινὰ
 εἰσφέρειν αὐτὸν δαιμόνια· καὶ ὁμοίως ἐφ' ἡμῶν τὸ αὐτὸ
 ἐνεργοῦσιν. Οὐ γὰρ μόνον ἐν Ἑλλησι διὰ Σωκράτους ὑπὸ λόγου¹⁵
 ἠλέγχθη ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν βαρβάρους ὑπ' αὐτοῦ τοῦ λόγου
 μορφωθέντος καὶ ἀνθρώπου γενομένου καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ
 κληθέντος, ᾧ πεισθέντες ἡμεῖς τοὺς ταῦτα πράξαντας δαι-
 μονας οὐ μόνον μὴ ὀρθοὺς εἶναι φάμεν, ἀλλὰ κακοὺς καὶ
 ἀνοσίους δαίμονας, οἳ οὐδὲ τοῖς ἀρετῆν ποθοῦσιν ἀνθρώποις²⁰
 τὰς πράξεις ὁμοίως ἔχουσιν.

6. Ἐνθένδε καὶ ἄθεοι κεκλήμεθα. Καὶ ὁμολογοῦμεν
 τῶν τοιούτων νομιζομένων θεῶν ἄθεοι εἶναι, ἀλλ' οὐχὶ τοῦ
 ἀληθεστάτου, καὶ πατρὸς δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης, καὶ
 τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἀνεπιμίκτου τε κακίας Θεοῦ. Ἄλλ' ἐκεῖ-²⁵
 νόν τε, καὶ τὸν παρ' αὐτοῦ νῖδὸν ἐλθόντα καὶ διδάξαντα ἡμᾶς
 ταῦτα, καὶ τὸν τῶν ἄλλων ἐπομένων καὶ ἐξομοιουμένων ἀγα-
 θῶν ἀγγέλων στρατὸν, πνεῦμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα
 καὶ προσκννοῦμεν, λόγῳ καὶ ἀληθείᾳ τιμῶντες, καὶ παντὶ
 βουλομένῳ μαθεῖν, ὡς ἐδιδάχθημεν, ἀφθόνως παραδιδόντες.³⁰

7. Ἀλλὰ, φήσει τις, ἤδη τινὲς ληφθέντες ἠλέγχθησαν
 κακοῦργοι. Καὶ γὰρ πολλοὺς πολλάκις, ὅταν ἐκίστοτε τῶν
 κατηγορουμένων τὸν βίον ἐξετάζητε, ἀλλ' οὐ διὰ τοὺς προ-

λεχθέντας καταδικάζετε. Καθόλου μὲν οὐδὲν κακῆν ὁμολο-
 γοῦμεν, ὅτι ὃν τρόπον οἱ ἐν Ἑλληνιστῶν ταῦτα αὐτοῖς ἀρεστὰ δο-
 γματίσαντες ἐκ παντὸς τῷ ἐνὶ ὀνόματι φιλοσοφίας προσαγο-
 ρεῖνται, καίπερ τῶν δογμάτων ἐναντίων ὄντων, οὕτως καὶ
 5 τῶν ἐν βαρβάρους γενομένων καὶ δοξάντων σοφῶν τὸ ἐπικα-
 τηγορούμενον ὄνομα κοινόν ἐστι. Χριστιανοὶ γὰρ πάντες
 προσαγορεύονται. Ὅθεν πάντων τῶν καταγγελλομένων ἡμῖν
 τὰς πράξεις κρίνεσθαι ἀξιούμεν, ἵνα ὁ ἐλεγχθεὶς ὡς ἄδικος
 κολάζεται, ἀλλὰ μὴ ὡς Χριστιανός· ἐὰν δέ τις ἀνέλεγκτος
 10 φάνηται, ἀπολύεται, ὡς Χριστιανὸς οὐδὲν ἀδικῶν. Οὐ γὰρ
 τοὺς κατηγοροῦντας κολάζειν ἡμᾶς ἀξιόσομεν· ἀκοῦνται γὰρ
 τῇ προσοσῇ πονηρίας καὶ τῇ τῶν καλῶν ἀγνοίᾳ.

8. Δοξάσαθε δ' ὅτι ὑπὲρ ἡμῶν ταῦτα ἔφημεν, ἐκ τοῦ
 ἔφ' ἡμῖν εἶναι ἀρεῖσθαι ἐξεταζομένους. Ἄλλ' οὐ βουλόμεθα
 15 ζῆν ψευδολογοῦντες. Τοῦ γὰρ αἰωνίου καὶ καθαροῦ βίου
 ἐπιθυμοῦντες, τῆς μετὰ Θεοῦ τοῦ πάντων πατρὸς καὶ δημι-
 ουργοῦ διαγωγῆς ἀντιποιούμεθα, καὶ σπεύδομεν ἐπὶ τὸ ὁμο-
 λογεῖν, οἱ πεπεισμένοι καὶ πιστεύοντες τυχεῖν τούτων δύναι-
 σθαι τοὺς τὸν Θεὸν δι' ἔργων πείσαντας, ὅτι αὐτῷ εἵποντο,
 20 καὶ τῆς παρ' αὐτῷ διαγωγῆς ἤρων, ἔνθα κακία οὐκ ἀντιτυ-
 πεῖ. Ὡς μὲν οὐδὲν διὰ βραχέων εἰπεῖν, ἃ τε προσδοκῶμεν
 καὶ μεμαθήκαμεν διὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ διδάσκομεν, ταῦτά
 ἐστι. Πλάτων δὲ ὁμοίως ἔφη Ῥαδάμανθυν καὶ Μίνω κολά-
 σαι τοὺς ἀδίκους παρ' αὐτοὺς ἐλθόντας. Ἡμεῖς δὲ τὸ αὐτὸ
 25 πράγμα φαιμεν γενήσεσθαι, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῖς
 αὐτοῖς σώμασι μετὰ τῶν ψυχῶν γινόμενων καὶ αἰωνίαν κό-
 λασιν κολασθησομένων, ἀλλ' οὐχὶ χιλιονταετῆ περίοδον, ὡς
 ἐκεῖνος ἔφη, μόνον. Εἰ μὲν οὐδὲν ἄπιστον ἢ ἀδύνατον τοῦτο
 φήσει τις πρὸς ἡμᾶς, ἢδε ἢ πλάνη ἐστὶν ἄλλον πρὸς ἕτερον,
 30 μέχρῃς οὐδ' ἔργῳ μηδὲν ἀδικοῦντες ἐλεγχόμεθα.

9. Ἄλλ' οὐδὲ θυσίαις πολλαῖς καὶ πλοκαῖς ἀνθρώπων τι-
 μῶμεν οὐδὲ ἀνθρώποι μορφώσαντες, καὶ ἐν ναοῖς ἰδρύσαντες,
 θεοὺς προσωνόμασαν· ἐπεὶ ἀψυχα καὶ νεκρὰ ταῦτα γινώσκο-

μεν, καὶ Θεοῦ μορφὴν μὴ ἔχοντα· οὐ γὰρ τοιαύτην ἠγοῦμεθα
τὸν Θεὸν ἔχειν τὴν μορφὴν ἣν φασί τινες εἰς τιμὴν μεμιμη-
σθαι· ἀλλ' ἐκείνων τῶν φανέντων κακῶν δαιμόνων καὶ ὀνό-
ματα καὶ σχήματα ἔχειν. Τί γὰρ δεῖ εἰδόσιν ἡμῖν λέγειν, ἂ
τὴν ὕλην οἱ τεχνῖται διατιθέασι, ἕροντες καὶ τέμνοντες καὶ⁵
χωνεύοντες καὶ τύπτοντες; καὶ ἕξ ἀτίμων πολλάκις σκευῶν
διὰ τέχνης τὸ σχῆμα μόνον ἀλλάξαντες καὶ μορφοποιήσαντες,
θεοὺς ἐπονομάζουσιν; ὅπερ οὐ μόνον ἄλογον ἠγοῦμέθα, ἀλλὰ
καὶ ἐφ' ὕβρει τοῦ Θεοῦ γίνεσθαι, ὃς ἄρρητον δόξαν καὶ μορ-
φὴν ἔχων, ἐπὶ φθοροῦ καὶ δεομένοις θεραπείας πράγμασιν¹⁰
ἐπονομάζεται. Καὶ ὅτι οἱ τοῦτων τεχνῖται ἀσελεγεῖς τε καὶ
πᾶσαν κακίαν, ἵνα μὴ καταριθμῶμεν, ἔχουσιν, ἀκριβῶς ἐπί-
στασθε· καὶ τὰς ἑαυτῶν παιδίσκας συνεργαζομένας φθείρουσιν.
Ἔτις ἐμβρονησίας, ἀνθρώπους ἀκολάστους θεοὺς εἰς τὸ
προσκυνεῖσθαι πλάσσειν λέγεσθαι καὶ μεταποιεῖν, καὶ τῶν¹⁵
ἱερῶν, ἐνθα ἀνατίθενται, φύλακας τοιοῦτους καθιστάται· μὴ
συνροῶντας ἀθέμιτον καὶ τὸ νοεῖν ἢ λέγειν ἀνθρώπους θεῶν
εἶναι φύλακας.

10. Ἄλλ' οὐ δέεσθαι τῆς παρὰ ἀνθρώπων ἑλικῆς προσ-
φορᾶς προσειλήφαμεν τὸν Θεόν, αὐτὸν παρέχοντα πάντα ὁ-²⁰
ρῶντες· ἐκείνους δὲ προσδέχεσθαι αὐτὸν μόνον δεδιδάγμεθα
καὶ πεπεισμέθα καὶ πιστεύομεν, τοὺς τὰ προσόντα αὐτῷ ἀγαθὰ
μιμουμένους, σωφροσύνην καὶ δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν,
καὶ ὅσα οἰκεῖα Θεῷ ἐστὶ, τῷ μηδενὶ ὀνόματι θεῷ καλουμένῳ
καὶ πάντα τὴν ἀρχὴν ἀγαθῶν ὄντα δημιουργῆσαι αὐτὸν ἕξ²⁵
ἀμόρφου ἑλικῆς δι' ἀνθρώπους, δεδιδάγμεθα· οἱ εἰάν ἀξίους
τῷ ἐκείνου βουλευμάτι ἑαυτοὺς δι' ἔργων δείξωσι, τῆς μετ'
αὐτοῦ ἀναστροφῆς καταξιοθῆναι προσειλήφαμεν συμβασι-
λεύοντας, ἀφθάρτους καὶ ἀπαθεῖς γενομένους. Ὅν τρόπον γὰρ
τὴν ἀρχὴν οὐκ ὄντας ἐποίησε, τὸν αὐτὸν ἠγοῦμεθα τρόπον,³⁰
διὰ τὸ ἐλέσθαι τοὺς αἰρουμένους τὰ αὐτῷ ἀρεστὰ, καὶ ἀ-
φθοροσύνης καὶ σπουδαίας καταξιοθῆναι· τὸ μὲν γὰρ τὴν ἀρ-
χὴν γενέσθαι, οὐκ ἡμέτερον ἦν τὸ δ' ἐξῆκολουθῆσαι οἷς

φίλον αὐτῷ αἰρουμένους δι' ὧν αὐτὸς ἐδωρήσατο λογικῶν δυνάμεων, πείθει τε καὶ εἰς πίστιν ἄγει ἡμᾶς. Καὶ ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων ἡγοῦμεθα εἶναι τῷ μὴ εἶργεσθαι ταῦτα μανθάνειν, ἀλλὰ καὶ προτρέπεσθαι ἐπὶ ταῦτα. Ἐπερ γὰρ οὐκ ἠδυνήθησαν οἱ ἀνθρώπειοι νόμοι πράξαι, ταῦτα ὁ λόγος θεῖος ὧν εἰργάσατο, εἰ μὴ οἱ φαῦλοι δαίμονες κατεσκεδάσαν πολλά ψευδῆ καὶ ἄθεα κατηγορήματα, σύμμαχον λαβόντες τὴν ἐν ἐκάστῳ κακὴν πρὸς πάντα καὶ ποικίλην φύσει ἐπιθυμίαν, ὧν οὐδὲν πρόσεστιν ἡμῖν.

10 11. Καὶ ὑμεῖς ἀκούσαντες βασιλείαν προσδοκῶντας ἡμᾶς, ἀκρίτως ἀνθρώπινον λέγειν ἡμᾶς ἐπιλήφατε, ἡμῶν τὴν μετὰ Θεοῦ λεγόντων, ὡς καὶ ἐκ τοῦ ἀνεταζομένου ὑφ' ὑμῶν ὁμολογεῖν εἶναι Χριστιανούς, γινώσκοντες τῷ ὁμολογοῦντι θάνατον τὴν ζημίαν κείσθαι, φαίνεται. Εἰ γὰρ ἀνθρώ-
15 πινον βασιλείαν προσεδοκῶμεν, κἂν ἡρνούμεθα ὅπως μὴ ἀναιρωμέθα, καὶ λανθάνειν ἐπειρώμεθα, ὅπως τῶν προσδοκωμένων τύχωμεν· ἀλλ' ἐπεὶ οὐκ εἰς τὸ νῦν τὰς ἐλπίδας ἔχομεν, ἀναιρούντων οὐ πεφροντίκαμεν, τοῦ καὶ πάντως ἀποθανεῖν ὀφειλομένου.

20 12. Ἀρωγοὶ δ' ὑμῖν καὶ σύμμαχοι πρὸς εἰρήνην ἐσμὲν πιάτων μᾶλλον ἀνθρώπων, οἱ ταῦτα δοξάζομεν, ὡς λαθεῖν Θεὸν κακόεργον, ἢ πλεονέκτην ἢ ἐπίβουλον ἢ ἐνάρετον, ἀδύνατον εἶναι, καὶ ἕκαστον ἐπ' αἰωνίαν κόλασιν ἢ σωτηρίαν κατ' ἄξιαν τῶν πράξεων πορεύεσθαι. Εἰ γὰρ οἱ πάντες ἀν-
25 θρωποι ταῦτα ἐγίνωσκον, οὐκ ἂν τις τὴν κακίαν πρὸς ὀλίγον ἤρεῖτο, γινώσκων πορεύεσθαι ἐπ' αἰωνίαν διὰ πρὸς καταδίκην, ἀλλ' ἐκ παντὸς τρόπου ἑαυτὸν συνέιχε καὶ ἐκίσμιε ἀρετῇ, ὅπως τῶν παρὰ τοῦ Θεοῦ τύχῃ ἀγαθῶν καὶ τῶν κολαστηρίων ἀπηλλαγμένος εἴη. Οὐ γὰρ διὰ τοὺς ὑφ' ὑμῶν
30 κειμένους νόμους καὶ κολάσεις πειρῶνται λανθάνειν ἀδικοῦντες· ἀνθρώπους δ' ὄντας λανθάνειν ὑμᾶς δυνατὸν ἐπιστάμενοι, ἀδικοῦσιν. Εἰ ἔμαθον καὶ ἐπέσθησαν Θεὸν ἀδύνατον εἶναι λαθεῖν τι, οὐ μόνον πρᾶττόμενον, ἀλλὰ καὶ βουλευόμε-

ρον, κὰν διὰ τὰ ἐπικείμενα ἐκ παντὸς τρόπου κόσμιοι ἦσαν, ὡς καὶ ὑμεῖς συμφήσετε. Ἄλλ' εἰκόκατε δεδιέναι μὴ πάντες δικαιοπραγήσωσι, καὶ ὑμεῖς οὓς κολάσετε ἔτι οὐχ ἔξετε. Δημίῳν δ' ἂν εἴη τὸ τοιοῦτον ἔργον, ἀλλ' οὐκ ἀρχόντων ἀγαθῶν. Πεπεύσμεθα δ', ἐκ δαιμόνων φανύλων, οἳ καὶ παρὰ τῶν ἀλόγως βιούντων αἰτοῦσι θύματα καὶ θεραπείας καὶ ταῦτα, ὡς προέφημεν, ἐνεργεῖσθαι· ἀλλ' οὐχ ὑμᾶς, οἳ γε εὐσεβείας καὶ φιλοσοφίας ὀρέγεσθε, ἄλογόν τι προᾶξει ὑπειλήφαμεν. Εἰ δὲ καὶ ὑμεῖς ὁμοίως τοῖς ἀνοήτοις τὰ ἔθη πρὸ τῆς ἀληθείας τιμᾶτε, πράττετε ὃ δύνασθε. Τοσοῦτον δὲ 10 δύνανται καὶ ἀρχοντες πρὸ τῆς ἀληθείας δόξαν τιμῶντες, ὅσον καὶ ληστὰι ἐν ἐρημίᾳ. Ὅτι δ' οὐ καλλιεργήσετε, ὃ λόγος ἀποδείκνυσιν ὃ βασιλικώτατον καὶ δικαιοτάτον ἀρχοντα μετὰ τὸν γεννήσαντα Θεόν, οὐδένα οἶδαμεν ὄντα. Ὅν γὰρ τρόπον διαδέχεσθαι πενίας ἢ πάθῃ ἢ ἀδοξίας πατρικᾶς ἴφαι- 15 ροῦνται πάντες, οὕτως καὶ ὅσα ἂν ὑπαγορεύῃ ὃ λόγος μὴ δεῖν αἰρεῖσθαι, ὃ ροννεχῆς οὐχ αἰρήσεται. Γενήσεσθαι ταῦτα πάντα προεῖπε, φημί, ὃ ἡμέτερος διδάσκαλος καὶ τοῦ πατρὸς πάντων καὶ δεσπότην Θεοῦ υἱὸς καὶ ἀπόστολος ὢν Ἰησοῦς Χριστός, ἀφ' οἷο καὶ τὸ Χριστιανοὶ ἐπονομάζεσθαι 20 ἐσχῆκαμεν· ὅθεν καὶ βέβαιοι γινόμεθα πρὸς τὰ δεδιδαγμένα ὑπ' αὐτοῦ πάντα, ἐπειδὴ ἔργῳ φαίνεται γινόμενα ὅσα φθᾶσας γενέσθαι προεῖπεν· ὅπερ Θεοῦ ἔργον ἐστί· πρὶν ἢ γενέσθαι εἰπεῖν, καὶ οὕτως δειχθῆναι γινόμενον, ὡς προείρηται. Ἦν μὲν οὖν καὶ ἐπὶ τούτοις πανσαμένους μηδὲν προσ- 25 τιθέναι, λογισαμένους ὅτι δίκαιά τε καὶ ἀληθῆ ἀξιοῦμεν. Ἄλλ' ἐπεὶ γνωρίζομεν οὐ ὅσον ἀγνοία κατεχομένην ψυχὴν συντόμως μεταβάλλειν, ὑπὲρ τοῦ πείσαι τοὺς φιλαλήθεις, μικρὰ προσθεῖναι προεθυμήθημεν, εἰδότες ὅτι οὐκ ἀδύνατον, ἀληθείας παρατεθείσης, ἀγνοίαν φρυγεῖν. 30

13. Ἄθεοι μὲν οὖν ὡς οὐκ ἔσμεν, τὸν δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς σεβόμενοι, ἀγενδεῆ αἱμάτων καὶ σπονδῶν καὶ θυμιαμάτων, ὡς ἐδιδάχθημεν, λέγοντες, λόγῳ εὐχῆς καὶ εὐ-

χαριστίας ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν, ὅση δύναμις αἰνοῦν-
 τες, μόνην ἀξίαν αὐτοῦ τιμὴν ταύτην παραλαβόντες τὸ τὰ
 ὑπ' ἐκείνου εἰς διατροφήν γενόμενα, οὐ πυρὶ δαπανᾶν, ἀλλ'
 ἑαυτοῖς καὶ τοῖς δεομένοις προσφέρειν, ἐκεῖνῳ δὲ εὐχαρίστους
 5 ὄντας διὰ λόγον πομπᾶς καὶ ἕμνουσ πέμπειν, ὑπὲρ τε τοῦ
 γεγονέναι, καὶ τῶν εἰς εὐρωστίαν πόρων πάντων, ποιότητων
 μὲν γενῶν καὶ μεταβολῶν ὠρῶν· καὶ τοῦ πάλιν ἐν ἀφθαρσίᾳ
 γενέσθαι διὰ πίστιν τὴν ἐν αὐτῷ αἰτήσεις πέμποντες, τίς
 σωφρονῶν οὐχ ὁμολογήσει; Τὸν διδάσκαλόν τε τούτων γενό-
 10 μενον ἡμῖν, καὶ εἰς τοῦτο γεννηθέντα Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν
 σταυρωθέντα ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, τοῦ γενομένου ἐν Ἰου-
 δαίᾳ ἐπὶ χρόνοις Τιβερίου Καίσαρος ἐπιτρόπον, υἱὸν αὐτοῦ
 τοῦ ὄντως Θεοῦ μαθόντες, καὶ ἐν δευτέρᾳ χώρᾳ ἔχοντες,
 πνεῦμά τε προφητικὸν ἐν τρίτῃ τάξει, ὅτι μετὰ λόγου τιμῶ-
 15 μεν, ἀποδείξομεν. Ἐνταῦθα γὰρ μανίαν ἡμῶν καταφαίνον-
 ται, δευτέραν χώραν μετὰ τὸν ἄτρεπτον καὶ αἰεὶ ὄντα Θεὸν
 καὶ γεννῆτορα τῶν ἀπάντων, ἀνθρώπῳ σταυρωθέντι διδόναι
 ἡμᾶς λέγοντες, ἀγνοοῦντες τὸ ἐν τούτῳ μυστήριον ᾧ προσέ-
 χειν ἡμᾶς ἐξηγουμένων προτρεπόμεθα.

20 14. Προλέγομεν γὰρ ὑμῖν φυλάξασθαι, μὴ οἱ προδια-
 βεβλημένοι ὑφ' ἡμῶν δαίμονες ἐξαπατήσωσιν ὑμᾶς, καὶ ἀπο-
 τρέψωσι τοῦ ὅλως ἐντυχεῖν καὶ συννεῖναι τὰ λεγόμενα. Ἀγω-
 νίζονται γὰρ ἔχειν ὑμᾶς δούλους καὶ ὑπηρέτας, καὶ ποτὲ μὲν
 δι' ὄνειρων ἐπιφανείας, ποτὲ δ' αὖ διὰ μαγικῶν στοροφῶν
 25 χειροῦνται πάντας τοὺς οὐκ ἔσθ' ὅπως ὑπὲρ τῆς αὐτῶν σω-
 τηρίας ἀγωνιζομένους· ὃν τρόπον καὶ ἡμεῖς, μετὰ τὸ τῷ λόγῳ
 πεισθῆναι, ἐκείνων μὲν ἀπέστημεν, Θεῷ δὲ μόνῳ τῷ ἀγεν-
 νῆτῳ διὰ τοῦ υἱοῦ ἐπόμεθα· οἱ πάλαι μὲν πορνείαις χαίρον-
 τες, νῦν δὲ σωφροσύνην μόνην ἀσπαζόμενοι· οἱ δὲ καὶ μαγι-
 30 καῖς τέχναις χρώμενοι, ἀγαθῷ καὶ ἀγεννήτῳ Θεῷ ἑαυτοὺς
 ἀνατεθεικότες· χρημάτων δὲ καὶ κτημάτων οἱ πόρους παντός
 μᾶλλον στέργοντες, νῦν καὶ ἃ ἔχομεν εἰς κοινὸν φέροντες,
 καὶ παντὶ δεομένῳ κοινωνοῦντες· οἱ μισάλληλοι, δὲ καὶ ἀλλη-

λοφόνοι, καὶ πρὸς τοὺς οὐχ ὁμοφύλους διὰ τὰ ἔθνη καὶ ἑστίαις κοινὰς μὴ ποιούμενοι, νῦν μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ Χριστοῦ, ὁμοδίαιτοι γινόμενοι καὶ ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν εὐχόμενοι, καὶ τοὺς ἀδίκως μισοῦντας πείθειν πειρῶμενοι, ὅπως οἱ κατὰ τὰς τοῦ Χριστοῦ καλὰς ὑποθημοσύνας βιώσαντες εὐέλπιδες ὄσι, 5 σὺν ἡμῖν τῶν αὐτῶν παρὰ τοῦ πάντων δεσπύζοντος Θεοῦ τυχεῖν. Ἴνα δὲ μὴ σοφίζεσθαι ὑμᾶς δόξωμεν, ὀλίγων τινῶν τῶν παρ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ διδαγμάτων ἐπιμνησθῆναι καλῶς ἔχειν πρὸ τῆς ἀποδείξεως ἡγησάμεθα· καὶ ὑμέτερον ἔστω, ὡς δυνατῶν βασιλέων, ἐξετάσαι εἰ ἀληθῶς ταῦτα δεδι- 10 δάγμεθα καὶ διδάσκομεν. Βραχεῖς δὲ καὶ σύντομοι παρ' αὐτοῦ λόγοι γεγόνασιν. Οὐ γὰρ σοφιστὴς ὑπῆρχεν, ἀλλὰ δύναμις Θεοῦ ὁ λόγος αὐτοῦ ἦν α).

15. Περὶ μὲν οὖν σωφροσύνης τοσοῦτον εἶπεν· Ὅς ἂν ἐμβλέψῃ γυναικὶ πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἤδη ἐμοίχευσε 15 τῇ καρδίᾳ παρὰ τῷ Θεῷ β). Καὶ, Εἰ ὁ ὀφθαλμὸς σου ὁ δεξιὸς σκανδαλίζει σε, ἔκκοψον αὐτόν· συμφέρει γὰρ σοι μονόφθαλμον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἢ μετὰ τῶν δύο πεμφθῆναι εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ γ). Καὶ, Ὅς γαμειῖ ἀπολελυμένην ἀφ' ἑτέρου ἀνδρός, μοιχᾶται δ). Καὶ, Εἰσὶ τινες, οἵτινες εὐνοῦ- 20 χίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· εἰσὶ δὲ οἱ ἐγεννήθησαν εὐνοῦχοι εἰσὶ δὲ οἱ εὐνοῦχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· πλὴν οὐ πάντες τοῦτο χωροῦσιν ε). Ὡσπερ καὶ οἱ νόμοι ἀνθρωπίνῃ διγαμίᾳ ποιούμενοι ἁμαρτωλοὶ παρὰ τῷ ἡμέτερω διδασκάλῳ εἰσὶ, καὶ οἱ προσβλέποντες γυναικὶ πρὸς τὸ 25 ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς. Οὐ γὰρ μόνον ὁ μοιχεύων ἔργῳ ἐκβέβληται παρ' αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ ὁ μοιχεῦσαι βουλόμενος· ὡς οὐ τῶν ἔργων φανερῶν μόνον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐνθυμημάτων. Καὶ πολλοὶ τινες καὶ πολλὰ ἐξηκοντοῦται καὶ ἐβδομηκοντοῦ-

a) Cf. Matth. 7, 29.

d) Matth. 5, 32. Luc. 16, 18.

b) Matth. 5, 28.

e) Matth. 19, 11. 12.

c) Matth. 5, 29. 18, 8. Marc. 9, 47.

ται, οἱ ἐκ παίδων ἐμαθητεύθησαν τῷ Χριστῷ, ἄφθοροι δια-
 μένουσι· καὶ εὐχομαι κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων τοιού-
 τους δεῖξαι. Τί γὰρ καὶ λέγομεν τὸ ἀναρίθμητον πλῆθος
 τῶν ἐξ ἀκολασίας μεταβαλόντων καὶ ταῦτα μαθόντων; οὐ
 5 γὰρ τοὺς δικαίους, οὐδὲ τοὺς σόφρονας εἰς μετάνοιαν ἐκά-
 λησεν ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ ἀκολάστους καὶ ἀ-
 δίκους. Εἶπε δὲ οὕτως· οὐκ ἤλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ
 ἁμαρτωλοὺς εἰς μετάνοιαν α). Θέλει γὰρ ὁ πατὴρ ὁ οὐ-
 ράνιος τὴν μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἢ τὴν κόλασιν αὐτοῦ.
 10 Περὶ δὲ τοῦ στέργειν ἅπαντας ταῦτα ἐδίδαξεν· Εἰ ἀγαπᾶτε
 τοὺς ἀγαπῶντας ὑμᾶς, τί καινὸν ποιεῖτε; καὶ γὰρ οἱ
 πόρνοι τοῦτο ποιοῦσιν. Ἐγὼ δὲ ὑμῖν λέγω· εὐχεσθε ὑπὲρ
 τῶν ἐχθρῶν ὑμῶν, καὶ ἀγαπᾶτε τοὺς μισοῦντας ὑμᾶς, καὶ
 εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμῶν, καὶ εὐχεσθε ὑπὲρ τῶν
 15 ἐπηρεαζόντων ὑμᾶς β). Εἰς δὲ τὸ κοινωνεῖν τοῖς δεομένοις
 καὶ μηδὲν πρὸς δόξαν ποιεῖν ταῦτα ἔφη· Παντὶ τῷ αἰτοῦν-
 τι δίδοτε, καὶ τὸν βουλόμενον δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆτε.
 Εἰ γὰρ δανεῖζετε παρ' ὧν ἐλπίζετε λαβεῖν, τί καινὸν ποιεῖτε;
 τοῦτο καὶ οἱ τελῶναι ποιοῦσιν γ). Ὑμεῖς δὲ μὴ θεσανρίζη-
 20 τε ἑαυτοῖς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρωῶσις ἀφανίζει καὶ λησται
 διορύσσουσι· θεσανρίζετε δὲ ἑαυτοῖς ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅπου οὔτε
 σῆς οὔτε βρωῶσις ἀφανίζει δ). Τί γὰρ ὠφελεῖται ἄνθρωπος, ἂν
 τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσῃ;
 ἢ τί δώσει αὐτῆς ἀντάλλαγμα ε); θεσανρίζετε οὖν ἐν τοῖς οὐ-
 25 ρανοῖς, ὅπου οὔτε σῆς οὔτε βρωῶσις ἀφανίζει. Καὶ γίνεσθε
 δὲ χρηστοὶ καὶ οἰκτίρμονες, ὡς καὶ ὁ πατὴρ ὑμῶν χρηστός
 ἐστὶ καὶ οἰκτίρμων καὶ τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ ἁμαρ-
 τωλοὺς καὶ δικαίους καὶ πονηροὺς f). Μὴ μεριμνᾶτε δὲ τί
 φάγητε, ἢ τί ἐνδύσησθε· οὐχ ὑμεῖς τῶν πετεινῶν καὶ τῶν

a) Matth. 9, 13. Luc. 5, 32. d) Matth. 6, 19, 20.

b) Matth. 5, 44. 46. Luc. 6, 32. e) Matth. 16, 26.

c) Matth. 5, 41. 46. Luc. 6, 29. f) Matth. 5, 48. 45. Luc. 6, 35.

θηρίων διαφέρετε; καὶ ὁ Θεὸς τρέφει αὐτά. Μὴ οὖν με-
ριμνήσητε τί φάγητε, ἢ τί ἐνδύσησθε· οἶδε γὰρ ὁ πατὴρ ὑ-
μῶν ὁ οὐράνιος, ὅτι τούτων χρεῖαν ἔχετε. Ζητεῖτε δὲ τὴν
βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται ὑ-
μῖν α). Ὅπου γὰρ ὁ θησαυρός ἐστιν, ἐκεῖ καὶ ὁ νοῦς τοῦ ὁ
ἀνθρώπου β). Καὶ, μὴ ποιῆτε ταῦτα πρὸς τὸ θεαθῆναι ὑπὸ
τῶν ἀνθρώπων· εἰ δὲ μὴ γε, μισθὸν οὐκ ἔχετε παρὰ τοῦ πα-
τρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς γ).

16. Περὶ δὲ τοῦ ἀνεξικακούς εἶναι καὶ ὑψηλικούς πᾶσι
καὶ ἀοργήτους, ἃ ἔφη, ταῦτά ἐστι· Τῷ τύποντί σου τὴν 10
σιαγόνα, παρέχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ τὸν αἰσροντά σου τὸν
χιτώνα ἢ τὸ ἱμάτιον, μὴ κωλύσης. Ὅς δ' ἂν ὀργισθῆ, ἔνοχός
ἐστιν εἰς τὸ πῦρ. Παντί δὲ ἀγγαρεύοντί σε μίλιον, ἀκολού-
θησον δύο δ). λαμψάτω δὲ ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα ἔμπροσθεν
τῶν ἀνθρώπων, ἵνα βλέποντες θαυμάζωσι τὸν πατέρα ὑμῶν 15
τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς ε). Οὐ γὰρ ἀνταίρειν δεῖ· οὐδὲ μιμη-
τάς εἶναι τῶν φαύλων βεβούληται ἡμᾶς, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπο-
μονῆς καὶ πραότητος ἐξ ἀσχύνης καὶ ἐπιθυμίας τῶν κακῶν
ἄγειν πάντα προετρέψατο. Ὅ γὰρ καὶ ἐπὶ πολλῶν τῶν παρ'
ἡμῖν γεγεννημένων ἀποδείξαι ἔχομεν, ἐκ βιαιῶν καὶ τυράννων με- 20
τέβαλον ἠττηθέντες ἢ γειτόνων καρτερίαν βίου παρακο-
λουθήσαντες ἢ συνοδοιπόρων πλεονεκτουμένων ὑπομονὴν
ξένην κατανοήσαντες ἢ συμπραγματενομένων πειρασθέντες.
Περὶ δὲ τοῦ μὴ ὀμνῆναι ὄλως, τάληθῆ δὲ λέγειν αἰεὶ οὐ-
τως παρεκελεύσατο· Μὴ ὀμῶσθε ὄλως· ἔστω δὲ ὑμῶν τὸ 25
ναί, ναί· καὶ τὸ οὐ, οὐ· τὸ δὲ περισσὸν τούτων ἐκ τοῦ πο-
νηροῦ f). Ὡς δὲ καὶ τὸν Θεὸν μόνον δεῖ προσκυνεῖν, οὐ-
τως ἐπίσειεν, εἰπὼν· μεγίστη ἐντολή ἐστι, κύριον τὸν Θεόν

a) Matth. 6, 25. 32. 33. d) Matth. 5, 39—41. 22.

b) Matth. 6, 21. e) Matth. 5, 16.

c) Matth. 6, 1. f) Matth. 5, 34. 37.

σου προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις ἕξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἕξ ὅλης τῆς ἰσχύος σου, κύριον τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε α). Καὶ προσελθόντος αὐτῷ τινος καὶ εἰπόντος Διδάσκαλε ἀγαθὲ, ἀπεκρίνατο λέγων· Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ μόνος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὰ πάντα β). Οἱ δ' ἂν μὴ εὐρίσκονται βιοῦντες ὡς ἐδίδαξε, γνωρίζεσθωσαν μὴ ὄντες Χριστιανοί, κὰν λέγωσιν διὰ γλώττης τὰ τοῦ Χριστοῦ διδάγματα· οὐ γὰρ τοὺς μόνον λέγοντας, ἀλλὰ τοὺς καὶ τὰ ἔργα πράττοντας, σωθήσεται ἔφη. Εἶπε γὰρ οὕτως· Οὐχὶ πᾶς ὁ λέγων μοι, κύριε, 10 κύριε, εἰσελεύσεται εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' ὁ ποιῶν τὸ θέλημα τοῦ πατρὸς μου τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς ε). Ὅς γὰρ ἀκοίει μου, καὶ ποιεῖ ἃ λέγω, ἀκοίει τοῦ ἀποστείλαντός με δ). Πολλοὶ δὲ ἐροῦσί μοι, κύριε, κύριε, οὐ τῷ σῷ ὀνόματι ἐφάγομεν καὶ ἐπίομεν, καὶ δυνάμεις ἐποίη- 15 σαμεν; καὶ τότε ἐρῶ αὐτοῖς, ἀποχωρεῖτε ἀπ' ἐμοῦ ἐργάται τῆς ἀνομίας. Τότε κλαυθμὸς ἔσται καὶ βρογχμὸς τῶν ὀδόντων ε). Ὅταν οἱ μὲν δίκαιοι λάμπωσιν ὡς ὁ ἥλιος, οἱ δὲ ἄδικοι πέμπωνται εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ f). Πολλοὶ γὰρ ἤξουσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου, ἔσωθεν μὲν ἐνδεδυμένοι δέρματα 20 προβάτων, ἔσωθεν δὲ ὄντες λύκοι ἄρπαγες g). Ἐκ τῶν ἔργων αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς. Πᾶν δὲ δένδρον μὴ ποιῶν καρπὸν καλὸν ἐκκόπεται καὶ εἰς πῦρ βάλλεται h). Κολάζεσθαι δὲ τοὺς οὐκ ἀκολούθως τοῖς διδάγμασιν αὐτοῦ βιοῦντας, λεγομένους δὲ μόνον Χριστιανούς, καὶ ὑφ' ἑμῶν 25 ἀξιούμεν.

a) Cf. Luc. 10, 25—27, cf. Marc. 12, 13.

e) Cf. Matth. 7, 22—23. et Luc. 13, 26. 27. 28.

b) Cf. Marc. 10, 17. 18. et Luc. 18, 18—19.

f) Matth. 13, 42. 43.

c) Matth. 7, 21.

g) Matth. 7, 15. 16. 19.

d) Cf. Luc. 10, 16.

h) Matth. 7, 16. 19.

17. Φόρους δὲ καὶ εἰσφορὰς τοῖς ὑφ' ἡμῶν τεταγμένοις πανταχοῦ πρὸ πάντων πειρώμεθα φέρειν, ὡς ἐδιδάχθημεν παρ' αὐτοῦ. Κατ' ἐκεῖνο γὰρ τοῦ καιροῦ προσελθόντες τινὲς, ἡρώτων αὐτόν, εἰ δεῖ Καίσαρι φόρους τελεῖν· καὶ ἀπεκρίνατο· Εἶπατέ μοι, τίνος εἰκόνα τὸ νόμισμα ἔχει; Οἱ δὲ ἔφασαν, Καίσαρος· Καὶ πάλιν ἀνταπεκρίνατο αὐτοῖς· Απόδοτε οὖν τὰ Καίσαρος τῷ Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ α). "Ὅθεν Θεὸν μὲν μόνον προσκυνοῦμεν· ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα χαίροντες ὑπηρετοῦμεν, βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας ἀνθρώπων ὁμολογοῦντες καὶ εὐχόμενοι μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως 10 καὶ σώφρονα τὸν λογισμὸν ἔχοντας ἡμᾶς εὐρεθῆναι. Εἰ δὲ καὶ ἡμῶν εὐχομένων καὶ πάντα εἰς φανερόν τιθέντων ἀφροντιστήσετε, οὐδὲν ἡμεῖς βλαβησόμεθα, πιστεύοντες, μᾶλλον δὲ καὶ πεπεισμένοι, κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων ἕκαστον τίσειν διὰ πρὸς αἰωνίου δίκας, καὶ πρὸς ἀναλογίαν ὧν ἔλαβε δυνάμεων 15 παρὰ Θεοῦ, τὸν λόγον ἀπαιτηθήσεσθαι, ὡς ὁ Χριστὸς ἐμήνυσεν εἰπὼν· Ὅτι πλέον ἔδωκεν ὁ Θεός, πλέον καὶ ἀπαιτηθήσεται παρ' αὐτοῦ β).

18. Ἀποβλέψατε γὰρ πρὸς τὸ τέλος ἕκαστον τῶν γενομένων βασιλέων, ὅτι τὸν κοινὸν πᾶσι θάνατον ἀπέθανον· ὅπερ εἰ εἰς 20 ἀναισθησίαν ἐχώρει, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς ἀδίκους πᾶσιν. Ἄλλ' ἐπεὶ καὶ αἰσθησις πᾶσι γενομένοις μένει καὶ κλάσις αἰωνία ἀπόκειται, μὴ ἀμελήσητε πεισθῆναι τε καὶ πιστεῦσαι, ὅτι ἄληθῆ ταῦτά ἐστι. Νεκρομαντεῖαι μὲν καὶ αἱ ἀδιαφθόρων παιδῶν ἐποπτεῦσεις καὶ ψυχῶν ἀνθρωπίνων κλήσεις καὶ οἱ 25 λεγόμενοι παρὰ τοῖς μάγοις ὄνειροπομποὶ καὶ πάρεδροι, καὶ τὰ γινόμενα ὑπὸ τῶν ταῦτα εἰδόντων πεισάτωσαν ἡμᾶς, ὅτι καὶ μετὰ θάνατον ἐν αἰσθήσει εἰσὶν αἱ ψυχαί. Καὶ οἱ ψυχαιῶς ἀποθανόντων λαμβανόμενοι καὶ ὄπτιοι ἀνθρώποι, οὓς δαιμονιολήπτοισι καὶ μαινομένοις καλοῦσι πάντες, καὶ 30

a) Matth. 22, 17—21.

b) Luc. 12, 48.

τὰ παρ' ὑμῖν λεγόμενα μαντεῖα Ἀμφιλόχου καὶ Λωδῶνῆς καὶ Πυθουῶς, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτά ἐστι· καὶ τὰ τῶν συγγραφέων διδάγματα, Ἐμπεδοκλέους καὶ Πυθαγόρου, Πλατῶνός τε καὶ Σωκράτους, καὶ ὁ παρ' Ὀμήρῳ βόθρος, καὶ ἡ κάθοδος Ὀδυσσεῶς εἰς τὴν τοῦτων ἐπίσκεψιν, καὶ τῶν τὰ αὐτὰ τοιούτοις εἰπόντων. Οἷς κὰν ὁμοίως ἡμᾶς ἀποδέξασθε οὐχ ἤττον ἐκείνων θεῶ πιστεύοντας ἀλλὰ μᾶλλον, οἳ καὶ τὰ νεκρούμενα καὶ εἰς γῆν βαλλόμενα πάλιν ἀπολήψεσθαι ἑαυτῶν σώματα προσδοκῶμεν, ἀδύνατον μὴδὲν εἶναι Θεῶ λέγοντες.

19. Καὶ κατανοοῦντι ἀπιστότερον ἂν μᾶλλον δόξαι, ἢ εἰ ἐν σώματι μὴ ὑπῆρχομεν, καὶ τις ἔλεγεν, ἐκ μικρᾶς τινοσ ῥανίδος τῆς τοῦ ἀνθρωπέου σπέρματος, δυνατόν ὄστέα τε καὶ νεῦρα καὶ σάρκας εἰκονοποιηθέντα, οἷα ὁρῶμεν, γενέσθαι· ἔστω γὰρ νῦν ἐφ' ὑποθέσεως λεγόμενον· εἴ τις ὑμῖν μὴ οὔσι τοιούτοις, μὴδὲ τοιούτων ἔλεγε, τὸ σπέρμα τὸ ἀνθρώπειον δεικνὺς καὶ εἰκόνα γραπτὴν, ἐκ τοῦ τοιοῦδε οἶόν τε γενέσθαι διαβεβαιούμενος, πρὶν ἰδεῖν γενόμενον, ἐπιστεύσατε; οὐκ ἂν τις τολμήσειεν ἀντειπεῖν. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον διὰ τὸ μήπω ἑωρακέαι ὑμᾶς ἀναστάντα νεκρὸν, ἀπιστία ἔχει. Ἀλλ' ὄν τρόπον τὴν ἀρχὴν οὐκ ἂν ἐπιστεῦσατε ἐκ τῆς μικρᾶς ῥανίδος δυνατόν τοιούτους γενέσθαι, καὶ ὁρᾶτε γινομένους· τὸν αὐτὸν τρόπον λογίσασθε, ὅτι διαλυθέντα, καὶ δίκην σπερμάτων εἰς γῆν διαλυθέντα τὰ ἀνθρώπεια σώματα, 25 κατὰ καιρὸν προστάξει Θεοῦ ἀναστῆναι καὶ ἀφθαρσίαν ἐνδύσασθαι, οὐκ ἀδύνατον. Ποίαν γὰρ ἀξίαν Θεοῦ δύναμιν λέγουσιν οἱ φάσκοντες εἰς ἐκεῖνο χωρεῖν ἕκαστον, ἔξ ὄπερ ἐγένετο, καὶ παρὰ ταῦτα μὴδὲν ἄλλο δύνασθαι μὴδὲ τὸν Θεόν, οὐκ ἔχομεν λέγειν· ἀλλ' ἐκεῖνο συνορῶμεν, ὅτι οὐκ ἂν ἐπίστευσαν δυνατόν εἶναι τοιούτους ποτὲ γενέσθαι, ὁποίους καὶ ἑαυτούς, καὶ τὸν σύμπαντα κόσμον, καὶ ἔξ ὁποίων γεγεννημένα ὁρῶσι. Κρεῖττον δὲ πιστεύειν καὶ τὰ τῆ ἑαυτῶν φύσει καὶ ἀνθρώποις ἀδύνατα, ἢ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἀπιστεῖν, προειλη-

φαμεν· ἐπειδὴ καὶ τὸν ἡμέτερον διδάσκαλον Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγνωμεν εἰπόντα, τὰ ἀδύνατα παρὰ ἀνθρώποις δυνατὰ παρὰ Θεοῦ α). Καὶ, μὴ φοβείσθε τοὺς ἀναιροῦντας ὑμᾶς, καὶ μετὰ ταῦτα μὴ δυναμένους τι ποιῆσαι, εἶπε· φοβήθητε δὲ τὸν μετὰ τὸ ἀποθανεῖν δυνάμενον καὶ ψυχὴν καὶ σῶμα εἰς γένεσιν ἑμβαλεῖν b). Ἡ δὲ γένεσις ἐστὶ τόπος ἔνθα κολάζεσθαι μέλλουσιν οἱ ἀδίκως βιώσαντες καὶ μὴ πιστεύοντες ταῦτα γενήσεσθαι ὅσα ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Χριστοῦ ἐδίδασκεν.

20. Καὶ Σίβυλλα δὲ καὶ Ἰστάσις γενήσεσθαι τῶν φθαρτῶν ἀνάλοισιν διὰ πυρὸς ἔφασαν. Οἱ λεγόμενοι δὲ Στωϊκοὶ 10 φιλόσοφοι καὶ αὐτὸν τὸν Θεὸν εἰς πῦρ ἀναλύεσθαι δογματίζουσι, καὶ αὐτὸν πάλιν κατὰ μεταβολὴν τὸν κόσμον γενέσθαι λέγουσιν· ἡμεῖς δὲ κρεῖττόν τι τῶν μεταβαλλομένων νοοῦμεν τῶν πάντων ποιητὴν Θεόν. Εἰ οὖν καὶ ὁμοίως τινὰ τοῖς παρ' ὑμῶν τιμωμένοις ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις λέγομεν, ἕνα δὲ καὶ 15 μειζόνως καὶ θείως, καὶ μόνον μετὰ ἀποδείξεως, τί παρὰ πάντας ἀδίκως μισοῦμεθα; τῷ γὰρ λέγειν ἡμᾶς, ὑπὸ Θεοῦ πάντα κεκοσμηθῆσαι καὶ γεγενῆσθαι, Πλάτωνος δόξομεν λέγειν δόγμα· τῷ δὲ ἐκπύρωσιν γενέσθαι Στωϊκῶν· τῷ δὲ κολάζεσθαι ἐν αἰσθήσει καὶ μετὰ θάνατον οὕσας τὰς τῶν ἀ- 20 δίκων ψυχὰς, τὰς δὲ τῶν σπουδαίων ἀπηλλαγμένας τῶν τιμωριῶν εἰς διάγειν, ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις τὰ αὐτὰ λέγειν δόξομεν. Τῷ δὲ καὶ μὴ δεῖν χειρῶν ἀνθρώποις προσκυνεῖν, Μενάνδρῳ τῷ κωμικῷ, καὶ τοῖς ταῦτα φήσασι ταῦτα φράζομεν. Μειζόνα γὰρ τὸν δημιουργὸν τοῦ σκευαζομένου 25 ἀπεφῆραντο.

21. Τῷ δὲ καὶ τὸν λόγον, ὅς ἐστι πρῶτον γέννημα τοῦ Θεοῦ, ἄνευ ἐπιμιξίας φάσκειν ἡμᾶς γεγενῆσθαι Ἰησοῦν Χρι-

a) Matth. 19, 26. Marc. 10, 27.
b) Luc. 12, 4, 5. Matth. 10, 28.

στον τον διδάσκαλον ἡμῶν α), καὶ τοῦτον σταυρωθέντα καὶ ἀποθανόντα καὶ ἀναστάντα ἀνεληλυθέναι εἰς τὸν οὐρανόν, οὐ παρὰ τοὺς παρ' ἡμῶν λεγομένους υἱοὺς τοῦ Διὸς καὶ καινόν τι φέρομεν. Πόσους γὰρ υἱοὺς φάσκουσι τοῦ Διὸς οἱ παρ' ἡμῶν 5 τιμώμενοι συγγραφεῖς, ἐπίστασθε. Ἐρμῆν μὲν, λόγον τὸν ἐρμηνευτικὸν καὶ πάντων διδάσκαλον. Ἀσκληπιὸν δὲ, καὶ θεραπευτὴν γενόμενον, κεραυνωθέντα ἀνεληλυθέναι εἰς οὐρανόν· Διόνυσον δὲ διασπαραχθέντα· Ἡρακλέα δὲ φρυγῆ πόνον ἐαντὸν πυρὶ δόντα· τοὺς ἐκ Αἰήδας δὲ Διοσκούρους, καὶ τὸν 10 ἐκ Δανάης Περσέα· καὶ τὸν ἕξ ἀνθρώπων δὲ ἐφ' ἵππου Πηγάσων Βελλεροφόντην. Τί γὰρ λέγομεν τὴν Ἀριάνην, καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῇ κατηστερίσθαι λεγομένους; καὶ τί γὰρ τοὺς ἀποθνήσκοντας παρ' ἡμῶν αὐτοκράτορας ἀεὶ ἀπαθανατίζεσθαι ἀξιούντες, καὶ ὁμνύντα τινὰ προάγετε ἐωρακέναι ἐκ 15 τῆς πυρῶς ἀνερχόμενον εἰς τὸν οὐρανόν τὸν κατακαέντα Καίσαρα; καὶ ὅποια ἑκάστου τῶν λεγομένων υἱῶν τοῦ Διὸς ἰστοροῦνται αἱ πράξεις, πρὸς εἰδότας λέγειν οὐκ ἀνάγκη, πλὴν ὅτι εἰς διαφορὰν καὶ προτροπὴν τῶν ἐκπαιδευομένων ταῦτα γέγραπται· μιμητὰς γὰρ Θεῶν εἶναι καλὸν πάντες ἡγούνται.

20 Ἀπειὴ δὲ σωφρονοῦσης ψυχῆς ἔννοια τοιαύτη περὶ Θεῶν, ὡς καὶ αὐτὸν τὸν ἡγεμόνα καὶ γεννήτορα πάντων κατ' αὐτοὺς Δία πατροφόντην τε καὶ πατὸς τοιούτου γεγονέναι, ἔρωτί τε κακῶν καὶ αἰσχρῶν ἡδονῶν ἤτιτω γενόμενον, ἐπὶ Γανυμήδη καὶ τὰς πολλὰς μοιχευθείσας γυναῖκας ἐλθεῖν, καὶ τοὺς 25 αὐτοῦ παῖδας τὰ ὅμοια πράξαντας παραδέξασθαι. Ἀλλ', ὡς προέφημεν, οἱ φαῦλοι δαίμονες ταῦτα ἐπραξαν. Ἀπαθανατίζεσθαι δὲ ἡμεῖς μόνους δεδιδάγμεθα τοὺς ὁσίως καὶ ἐναρτέως ἐγγὺς Θεῶν βιοῦντας· κολάζεσθαι δὲ τοὺς ἀδίκως καὶ μὴ μεταβάλλοντας ἐν αἰωνίῳ πυρὶ πιστεύομεν.

30 22. Υἱὸς δὲ Θεοῦ ὁ Ἰησοῦς λεγόμενος, εἰ καὶ κοινῶς

a) Cf. Ioh. 1, 1.

μόνον ἄνθρωπος, διὰ σοφίαν ἄξιος υἱὸς Θεοῦ λέγεσθαι· πα-
τέρα γὰρ ἀνδρῶν τε Θεῶν τε πάντες συγγραφεῖς τὸν Θεὸν
καλοῦσιν. Εἰ δὲ καὶ ἰδίως παρὰ τὴν κοινὴν γένεσιν γεγενῆσθαι
αὐτὸν ἐκ Θεοῦ λέγομεν λόγον Θεοῦ, ὡς προέφημεν, κοινὸν τοῦ-
το ἔστω ὑμῖν τοῖς τὸν Ἑρμῆν λόγον τὸν παρὰ Θεοῦ ἀγγελτι-⁵
κὸν λέγουσιν. Εἰ δὲ αἰτιάσαιτό τις ἐσταυρωῶσθαι αὐτὸν, καὶ
τοῦτο κοινὸν τοῖς προκατηριθμημένοις παθοῦσιν υἱοῖς καθ'
ἡμᾶς τοῦ Διὸς ὑπάρχει. Ἐκείνων τε γὰρ οὐχ ὅμοια τὰ πά-
θη τοῦ θανάτου, ἀλλὰ διάφορα ἱστορεῖται· ὥστε μηδὲ τὸ
ἴδιον τοῦ πάθους ἤττονα δοκεῖν εἶναι τοῦτον· ἀλλ', ὡς ὑπε-¹⁰
σχόμεθα, προϋόντος τοῦ λόγου, καὶ κρείττονα ἀποδείξομεν,
μᾶλλον δὲ καὶ ἀποδέδεικται· ὁ γὰρ κρείττων ἐκ τῶν πρῶ-
ξεων φαίνεται. Εἰ δὲ καὶ διὰ παρθένου γεγενῆσθαι φέρο-
μεν, κοινὸν καὶ τοῦτο πρὸς τὸν Περσέα ἔστω ὑμῖν. Ὅτι δὲ λέ-
γομεν χωλοὺς, καὶ παραλυτικούς, καὶ ἐκ γενετῆς πονηροὺς ¹⁵
ὑγιεῖς πεποιηκέναι αὐτὸν, καὶ νεκροὺς ἀνεγείραι, ὅμοια
τοῖς ὑπὸ Ἀσκληπιοῦ γεγενῆσθαι λεγομένοις καὶ ταῦτά φά-
σκεν δόξομεν.

23. Ἴνα δὲ ἤδη καὶ τοῦτο φανερὸν ὑμῖν γένηται, ὅτι
ὅποσα λέγομεν μαθόντες παρὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν προελ-²⁰
θόντων αὐτοῦ προφητῶν, μόνα ἀληθῆ ἔστι καὶ πρεσβύτερα
πάντων τῶν γεγενημένων συγγραφῶν· καὶ οὐχὶ διὰ τὸ
ταῦτά λέγειν αὐτοῖς, παραδεχθῆναι ἀξιούμεν, ἀλλ' ὅτι τὸ
ἀληθὲς λέγομεν· καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς μόνος ἰδίως υἱὸς τῆ
Θεοῦ γεγέννηται, λόγος αὐτοῦ ὑπάρχων καὶ πρωτότοκος καὶ ²⁵
δύναμις· καὶ τῆ βουλῆ αὐτοῦ γενόμενος ἄνθρωπος, ταῦτα
ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ἐπ' ἀλλαγῆ καὶ ἐπαναγωγῆ τοῦ ἀνθρωπείου
γένους· πρὶν ἢ ἐν ἀνθρώποις αὐτὸν γενέσθαι ἄνθρωπον,
φθάσαντές τινες διὰ τοὺς προειρημένους κακοὺς δαίμονας,
διὰ τῶν ποιητῶν ὡς γενόμενα εἶπον, ἃ μυθοποιήσαντες ³⁰
ἔφησαν· ὃν τρόπον καὶ τὰ καθ' ἡμῶν λεγόμενα δύσφημα
καὶ ἀσεβῆ ἔργα ἐνήργησαν, ὧν οὐδεὶς μάρτυς οὐδὲ ἀπόδει-
ξις ἔστι· τοῦτον ἐλεγχον ποιησόμεθα.

24. Πρῶτον μὲν ὅτι τὰ ὅμοια τοῖς Ἑλλήσι λέγοντες, μόνου μισοῦμεθα δι' ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· καὶ μηδὲν ἀδικοῦντες, ὡς ἁμαρτωλοὶ ἀναιρούμεθα, ἄλλων ἀλλαχοῦ καὶ δένδρα σεβομένων καὶ ποταμούς καὶ μῦς καὶ αἰλούρους
 5 καὶ κροκοδείλους καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ πολλά· καὶ οὐ τῶν αὐτῶν ὑπὸ πάντων τιμωμένων, ἀλλὰ ἄλλων ἀλλαχόσε, ὥστ' εἶναι ἀσεβεῖν ἀλλήλοις πάντας, διὰ τὸ μὴ τὰ αὐτὰ σεβεῖν. Ὅπερ μόνον ἐγκαλεῖν ἡμῖν ἔχετε, ὅτι μὴ τοὺς αὐτοὺς ὑμῖν σέβομεν θεοὺς, μηδὲ τοῖς ἀποθανοῦσι χοὰς καὶ κνίσας
 10 καὶ ἐν γραφαῖς στεφάνους καὶ θυσίας φέρομεν. Ὅτι γὰρ οὐ τὰ αὐτὰ παρ' οἷς μὲν θεοὶ, παρ' οἷς δὲ θηρία, παρ' οἷς δὲ ἱερεῖα γενομισμένα ἐστίν, ἀκριβῶς ἐπίστασθε.
 25. Δεύτερον δὲ ὅτι ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων οἱ παλαιοὶ σεβόμενοι Διώνυσον τὸν Σεμέλης καὶ Ἀπόλλωνα
 15 τὸν Ἀητοῖδην, οἳ δὲ ἔρωτας ἀρσένων ὅσα ἐπραξαν, αἰσχος καὶ λέγειν, καὶ οἱ Περσεφόνην καὶ Ἀφροδίτην τὰς διὰ τὸν Ἄδωνιν οἰστορηθείσας, ὧν καὶ τὰ μυστήρια ἄγετε, ἢ Ἀσκληπιὸν ἢ τινα τῶν ἄλλων ὀνομαζομένων θεῶν, καίπερ θανάτου ἀπειλουμένου, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τούτων μὲν κατε-
 20 φρονήσαμεν, Θεῶ δὲ τῶ ἀγεννήτῳ καὶ ἀπαθεῖ ἑαυτοὺς ἀνεθήκαμεν, ὃν οὔτε ἐπὶ Ἀντιόπην καὶ τὰς ἄλλας ὁμοίως, οὐδὲ ἐπὶ Γανυμήδην δι' οἶστορον ἐληλυθῆναι πειθόμεθα, οὐδὲ λυθῆναι βοηθείας τυχόντα διὰ Θέτιδος ὑπὸ τοῦ ἑκατοντάχειρος ἐκείνου, οὐδὲ μεριμνῶντα διὰ τοῦτο τὸν τῆς Θέτιδος Ἀχιλ-
 25 λέα διὰ τὴν παλλακίδα Βρισηΐδα ὀλέσαι πολλοὺς τῶν Ἑλλήνων· καὶ τοὺς πειθομένους ἐλεοῦμεν· τοὺς δὲ τούτων αἰτίους δαίμονας γνωρίζομεν.
 30 26. Τρίτον δὲ ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἀνέλευσιν τοῦ Χριστοῦ εἰς οὐρανὸν πρόεβάλοντο οἱ δαίμονες ἀνθρώπους τινὰς λέγοντας ἑαυτοὺς εἶναι θεοὺς· οἳ οὐ μόνον οὐκ ἐδιώχθησαν ὑφ' ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ τιμῶν κατηξιώθησαν. Σίμωνά μὲν τινα Σαμαρεῖα τὸν ἀπὸ κώμης λεγομένης Γίττων, ὃς ἐπὶ Κλαυδίῳ Καίσαρος διὰ τῆς τῶν ἐνεργούντων δαιμόνων

τέχνης δυνάμεις ποιήσας μαγικὰς ἐν τῇ πόλει ὑμῶν βασι-
 λίδι Ῥώμῃ θεὸς ἐνομήσθη καὶ ἀνδριάντι παρ' ὑμῶν ὡς Θεὸς
 τετίμηται, ὃς ἀνδριάς ἀνεγέγερται ἐν τῷ Τίβερι ποταμῷ
 μεταξύ τῶν δύο γεφυρῶν, ἔχων ἐπιγραφὴν Ῥωμαϊκὴν ταύ-
 την· ΣΙΜΩΝΙ ΔΕΩ ΣΑΓΚΤΩ. Καὶ σχεδὸν πάντες μὲν⁵
 Σαμαρεῖς, ὀλίγοι δὲ καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν, ὡς τὸν πρῶτον
 θεὸν ἐκεῖνον ὁμολογοῦντες, προσκυνοῦσι· καὶ Ἑλένην τινὰ τὴν
 συμπερινοστήσασαν αὐτῷ κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, πρότερον
 ἐπὶ τέγουσ σταθεῖσαν, τὴν ἀπ' αὐτοῦ ἔννοϊαν πρώτην γενομέ-
 νην λέγουσι. Μένανδρον δὲ τινα, καὶ αὐτὸν Σαμαρεῖα, τὸν¹⁰
 ἀπὸ κόμης Καππαρεταίας, γενόμενον μαθητὴν τοῦ Σίμωνος,
 ἐνεργηθέντα καὶ ὑπὸ τῶν δαιμονίων καὶ ἐν Ἀντιοχείᾳ γε-
 νόμενον πολλοὺς ἔξαπατῆσαι διὰ μαγικῆς τέχνης οἶδαμεν· ὃς
 καὶ τοὺς αὐτῷ ἐπομένους ὡς μηδὲ ἀποθνήσκοιεν ἔπεισε· καὶ
 νῦν εἰσὶ τινες ἀπ' ἐκεῖνον τοῦτο ὁμολογοῦντες· Μαρκιῶνα¹⁵
 δὲ τινα Ποντικόν, ὃς καὶ νῦν ἐτι ἐστὶ διδάσκων τοὺς πειθο-
 μένους, ἄλλον τινὰ νομίζειν μείζονα τοῦ δημιουργοῦ Θεόν·
 ὃς κατὰ πᾶν γένος ἀνθρώπων διὰ τῆς τῶν δαιμόνων συλλή-
 ψεως πολλοὺς πεποίηκε βλασφημίας λέγειν καὶ ἀρνεῖσθαι
 τὸν ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς Θεόν· ἄλλον δὲ τινα, ὡς ὄντα²⁰
 μείζονα, τὰ μείζονα παρὰ τοῦτον ὁμολογεῖν πεποιηκέναι.
 Πάντες οἱ ἀπὸ τούτων ὁρμώμενοι, ὡς ἔφημεν, Χριστιανοὶ
 καλοῦνται, ὃν τρόπον καὶ οἱ οὐ κοινωνοῦντες τῶν αὐτῶν
 δογμάτων τοῖς φιλοσόφοις τὸ ἐπικατηγορούμενον ὄνομα τῆς
 φιλοσοφίας κοινὸν ἔχουσιν. Εἰ δὲ καὶ τὰ δύσφημα ἐκεῖνα²⁵
 μυθολογούμενα ἔργα πράττουσι, λυχνίας μὲν ἀνατροπὴν καὶ
 τὰς ἀνέδην μίξεις καὶ ἀνθρωπέων σαρκῶν βορὰς οὐ γινώ-
 σκομεν· ἀλλ' ὅτι μὴ διώκονται, μηδὲ φονεύονται ὑφ' ὑμῶν,
 κἂν διὰ τὰ δόγματα, ἐπιστάμεθα. Ἔστι δὲ ἡμῶν καὶ σύν-
 ταγμα κατὰ πασῶν τῶν γεγεννημένων αἰρέσεων συντεταγμένον.³⁰
 Ὡς εἰ βούλεσθε ἐντοχεῖν, δώσομεν.

27. Ἡμεῖς δὲ, ἵνα μηδένα διώκωμεν, μηδὲ ἀσεβῶμεν,
 ἐκτιθέμεναι καὶ τὰ γεννώμενα πονηρῶν εἶναι δεδιδάγμεθα.

προῶτον μὲν, ὅτι τοὺς πάντας σχεδὸν ὄρωμεν ἐπὶ πορνείᾳ
 προάγοντας, οὐ μόνον τὰς κόρας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρσενας· καὶ
 ὃν τρόπον λέγονται οἱ παλαιοὶ ἀγέλας βοῶν ἢ αἰγῶν ἢ προ-
 βάτων τρέφειν, ἢ ἵππων φορβάδων, οὕτω νῦν καὶ παῖδας εἰς
 5 τὸ αἰσχρῶς χρῆσθαι μόνον· καὶ ὁμοίως θηλειῶν καὶ ἀνδρο-
 γύνων καὶ ἀρῆτοποιῶν πλῆθος κατὰ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τούτου
 τοῦ ἄγους ἔστηκε. Καὶ τούτων μισθοὺς καὶ εἰσφορὰς καὶ
 τέλη λαμβάνετε, δεόν ἐκκόψαι ἀπὸ τῆς ὑμετέρας οἰκουμένης·
 καὶ τῶν τούτοις χρωμένων τις, πρὸς τῇ ἀθέῳ καὶ ἀσεβεῖ καὶ
 10 ἀκρατεῖ μίξει, εἰ τέχνῃ, τέχνῃ ἢ συγγενεῖ ἢ ἀδελφῷ μίγνυ-
 ται. Οἱ δὲ καὶ τὰ ἑαυτῶν τέκνα καὶ τὰς ὁμοζύγους προα-
 γωγέονται· καὶ φανερῶς εἰς κιναιδίαν ἀποκόπτονται τινες,
 καὶ εἰς μητέρα θεῶν τὰ μυστήρια ἀναφέρουσι, καὶ παρὰ
 παντὶ τῶν νομιζομένων παρ' ἡμῖν θεῶν ὄφρις σύμβολον μέγα
 15 καὶ μυστήριον ἀναγράφεται· καὶ τὰ φανερῶς ὑμῖν πραττό-
 μενα καὶ τιμώμενα, ὡς ἀνατετραμμένον καὶ οὐ παρόντος φω-
 τὸς θείου, ἡμῖν προσγράφετε· ὅπερ ἀπηλλαγμένοις ἡμῖν τοῦ
 πράττειν τι τούτων οὐ βλάβην φέρει, ἀλλὰ τοῖς πράττουσι
 καὶ ψευδομαρτυροῦσι μᾶλλον.

20 28. Παρ' ἡμῖν μὲν γὰρ ὁ ἀρχηγέτης τῶν κακῶν δαι-
 μόνων ὄφρις καλεῖται καὶ σατανᾶς καὶ διάβολος, ὡς καὶ ἐκ
 τῶν ἡμετέρων συγγραμμάτων ἐρευνήσαντες μαθεῖν δύνασθε·
 ὃν εἰς τὸ πῦρ πεμφθήσεσθαι μετὰ τῆς αὐτοῦ στρατιᾶς καὶ
 τῶν ἐπομένων ἀνθρώπων, κολασθησομένους τον ἀπέραντον
 25 αἰῶνα, προεμήνυσεν ὁ Χριστός. Καὶ γὰρ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ μη-
 δέπω τοῦτο πράξει τὸν Θεὸν διὰ τὸ ἀνθρώπινον γένος γενέ-
 νηται. Προγιώσκει γὰρ τινὰς ἐκ μετανοίας σωθήσεσθαι
 μέλλοντας, καὶ τινὰς μηδέπω ἴσως γεννηθέντις. Καὶ τὴν ἀρ-
 χὴν νοερὸν καὶ δυνάμενον αἰρεῖσθαι τὰ ληθῆ καὶ εἰς πρῶ-
 30 τειν τὸ γένος τὸ ἀνθρώπινον πεποίηκεν, ὥστ' ἀναπολόγητον
 εἶναι τοῖς πᾶσιν ἀνθρώποις παρὰ τῷ Θεῷ· λογικοὶ γὰρ καὶ
 θεωρητικοὶ γεγένηται. Εἰ δέ τις ἀπιστεῖ μέλειν τούτων τῷ
 Θεῷ, ἢ μὴ εἶναι αὐτὸν διὰ τέχνης ὁμολογήσει, ἢ ὄντα χαί-

ρειν κακία φήσει ἢ λίθω ἑοικότα μένειν, καὶ μηδὲν εἶναι ἀρετὴν μηδὲ κακίαν, δόξῃ δὲ μόνον τοὺς ἀνθρώπους ἢ ἀγαθὰ ἢ κακὰ ταῦτα ἡγεῖσθαι. ἤπερ μεγίστη ἀσέβεια καὶ ἀδικία ἐστί.

29. Καὶ πάλιν, μὴ τῶν ἐκτεθέντων τις μὴ ἀναληφθεὶς 5 θανατωθῆ καὶ ὄμειν ἀνδροφόνοι, ἀλλ' ἢ τὴν ἀρχὴν οὐκ ἐγαμοῦμεν, εἰ μὴ ἐπὶ παίδων ἀνατροφῆ, ἢ παραιτούμενοι τὸ γήμασθαι τέλεον ἐνεγκρατευόμεθα. Καὶ ἤδη τις τῶν ἡμετέρων, ὑπὲρ τοῦ πείσαι ὑμᾶς ὅτι οὐκ ἐστὶν ἡμῖν μυστήριον ἢ ἀνέδην μίξις, βιβλίδιον ἀνέδωκεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Φίληκι ἡγεμο- 10 νέοντι, ἀξιῶν ἐπιτρέψαι ἰατρῷ τοὺς διδύμους αὐτοῦ ἀφελεῖν. Ἄνευ γὰρ τῆς τοῦ ἡγεμόνος ἐπιτροπῆς τοῦτο πράττειν ἀπειροῦσθαι οἱ ἐκεῖ ἰατροὶ ἔλεγον. Καὶ μηδὲως βουληθέντος Φίληκος ὑπογράψαι, ἐφ' ἑαυτοῦ μείνας ὁ νεανίσκος, ἤρκεσθη τῆ ἑαυτοῦ καὶ τῶν ὁμογνωμόνων συνειδήσει. Οὐκ ἄτοπον 15 δὲ ἐπιμνησθῆναι ἐν τούτοις ἡγησάμεθα καὶ Ἀντινόου τοῦ νῦν γεγενημένου, ὃν καὶ πάντες ὡς Θεὸν διὰ φόβου σέβειν ὠρμηγντο, ἐπιστάμενοί τις τε ἦν καὶ πόθεν ὑπῆρχεν.

30. Ὅπως δὲ μὴ τις ἀντιτιθεῖς ἡμῖν, τί κωλύει καὶ τὸν παρ' ἡμῖν λεγόμενον Χριστὸν, ἄνθρωπον ἐξ ἀνθρώπων 20 ὄντα, μαγικῆ τέχνης ἃς λέγομεν δυνάμεις πεποιημέναι καὶ δόξαι διὰ τοῦτο υἷὸν Θεοῦ εἶναι, τὴν ἀπόδειξιν ἤδη ποιησόμεθα, οὐ τοῖς λέγουσι πιστεύοντες, ἀλλὰ τοῖς προφητεύουσι, πρὶν ἢ γενέσθαι, κατ' ἀνάγκην πειθόμενοι, διὰ τὸ καὶ ὄψει ὡς προεφητεύθη ὄρα ἢ γενόμενα καὶ γινόμενα. ἤπερ μεγίστη καὶ 25 ἀληθεστάτη ἀπόδειξις καὶ ὑμῖν, ὡς νομίζομεν, φανήσεται.

31. Ἄνθρωποι οὖν τινες ἐν Ἰουδαίῳις γεγένηται Θεοῦ προφήται, δι' ὧν τὸ προφητικὸν πνεῦμα προεκήρυξε τὰ γενήσεσθαι μέλλοντα, πρὶν ἢ γενέσθαι. Καὶ τούτων οἱ ἐν Ἰουδαίῳις κατὰ καιροὺς γενόμενοι βασιλεῖς τὰς προφητείας ὡς 30 ἐλέχθησαν ὅτε προεφητεύοντο, τῆ ἰδίᾳ αὐτῶν Ἑβραϊδι φωνῇ ἐν βιβλίοις ὑπ' αὐτῶν τῶν προφητῶν συντεταγμένας κτώμενοι, περιεΐπον. Ὅτε δὲ Πτολεμαῖος ὁ Αἰγυπτίων βασι-

λεύς βιβλιοθήκην κατεσκεύαζε καὶ τὰ πάντων ἀνθρώπων
 συγγράμματα συνάγειν ἐπειράθη, πυθόμενος καὶ περὶ τῶν
 προφητειῶν τούτων, προσέπεμψε τῷ τῶν Ἰουδαίων τότε βα-
 σιλεύοντι Ἡρώδῃ ἀξιῶν διαπεμφθῆναι αὐτῷ τὰς βίβλους
 5 τῶν προφητειῶν. Καὶ ὁ μὲν βασιλεύς Ἡρώδης τῇ προειρη-
 μένῃ Ἑβραϊδὶ αὐτῶν φωνῇ γεγραμμένης διεπέμψατο. Ἐπειδὴ
 δὲ οὐκ ἦν γνώριμα τὰ ἐν αὐταῖς γεγραμμένα τοῖς Αἰγυπτίοις,
 πάλιν αὐτὸν ἠξίωσε πέμψας τοὺς μεταβαλοῦντας αὐτὰς εἰς
 τὴν Ἑλλάδα φωνὴν ἀνθρώπους ἀποστεῖλαι. Καὶ τούτου γε-
 10 νομένου, ἔμειναν αἱ βίβλοι καὶ παρ' Αἰγυπτίους μέχρι τοῦ
 δεῦρο, καὶ πανταχοῦ παρὰ πᾶσιν εἰσιν Ἰουδαίοις· οἱ καὶ
 ἀναγινώσκοντες οὐ συνιᾶσι τὰ εἰρημένα, ἀλλ' ἐχθροὺς ἡμᾶς
 καὶ πολεμίους ἡγοῦνται, ὁμοίως ὑμῖν ἀναιροῦντες καὶ κολά-
 ζοντες ἡμᾶς ὁπόταν δύνονται, ὡς καὶ πεισθῆναι δύνασθε.
 15 Καὶ γὰρ ἐν τῷ νῦν γεγεννημένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ, Βαρχοχέ-
 βας ὁ τῆς Ἰουδαίων ἀποστάσεως ἀρχηγέτης, Χριστιανούς
 μόνους εἰς τιμωρίας δεινὰς, εἰ μὴ ἀροῦντο Ἰησοῦν τὸν Χρι-
 στὸν καὶ βλασφημοῖεν, ἐκέλευεν ἀπάγεσθαι. Ἐν δὴ ταῖς τῶν
 προφητῶν βίβλοις εὑρομεν προκηρυσσόμενον παραγινόμενον
 20 γεννώμενον διὰ παρθένου καὶ ἀνδρούμενον καὶ θεραπεύοντι
 πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν, καὶ νεκροὺς ἀνεγείροντα, καὶ
 φθνοῦμενον καὶ ἀγνοούμενον καὶ σταυρούμενον Ἰησοῦν τὸν ἡμέ-
 τερον Χριστὸν καὶ ἀποθνήσκοντα καὶ ἀνεγειρόμενον καὶ εἰς
 οὐρανοὺς ἀνερχόμενον, καὶ υἱὸν Θεοῦ ὄντα καὶ κεκλημένον,
 25 καὶ τινὰς πεμπόμενους ὑπ' αὐτοῦ εἰς πᾶν γένος ἀνθρώπων
 κηρῦζοντας ταῦτα, καὶ τοὺς ἐξ ἔθνῶν ἀνθρώπους μᾶλλον αὐ-
 τῷ πιστεύειν. Προεφητεύθη δὲ πρὶν ἢ φανῆναι αὐτὸν, ἔτισι
 ποτὲ μὲν πεντακισχιλίοις, ποτὲ δὲ τρισχιλίοις, ποτὲ δὲ δισχι-
 λίοις, καὶ πάλιν χιλίοις, καὶ ἄλλοτε ὀκτακοσίοις. Κατὰ γὰρ
 30 τὰς διαδοχὰς τῶν γενῶν ἕτεροι καὶ ἕτεροι ἐγένοντο προφηταί.

32. Μωσῆς μὲν οὖν, πρῶτος τῶν προφητῶν γενόμενος, εἶ-
 πεν αὐτολεξεί οὕτως· Οὐκ ἐκλείψει ἄρχων ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγού-
 μενος ἐκ τῶν μῆρων αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται· καὶ

αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν, δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, πλύνων ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν στολὴν αὐτοῦ α). Ὑμέτερον οὖν ἔστιν ἀκριβῶς ἐξετάσαι καὶ μαθεῖν, μέχρι τί-
νος ἦν ἄρχων καὶ βασιλεὺς ἐν Ἰουδαίῳ ἴδιος αὐτῶν. Μέ-
χρι τῆς φανερώσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἡμετέρου διδασκά-
λου, καὶ τῶν ἀγνοουμένων προφητειῶν ἐξηγητοῦ, ὡς προεῖρήθη
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀγίου προφητικοῦ πνεύματος διὰ τοῦ Μωϋ-
σέως, μὴ ἐκλείψειν ἄρχοντα ἀπὸ Ἰουδαίων, ἕως ἂν ἔλθῃ ἡ
ἀπόκειται τὸ βασιλεῖον. Ἰούδας γὰρ προπάτωρ Ἰουδαίων
ἀφ' οὗ καὶ τὸ Ἰουδαῖοι καλεῖσθαι ἐσχῆκασιν· καὶ ὑμεῖς μετὰ 10
τὴν γενομένην αὐτοῦ φανέρωσιν καὶ Ἰουδαίων ἐβασιλεύσατε
καὶ τῆς ἐκείνων πάσης γῆς ἐκρατήσατε. Τὸ δὲ, αὐτὸς ἔσται
προσδοκία ἐθνῶν, μηνυτικὸν ἦν, ὅτι ἐκ πάντων τῶν ἐθνῶν
προσδοκήσουσιν αὐτὸν πάλιν παραγεννησόμενον· ὅπερ ὄψει
ὑμῖν πάρεστιν ἰδεῖν καὶ ἔργῳ πεισθῆναι. Ἐκ πάντων γὰρ 15
γενῶν ἀνθρώπων προσδοκῶσι τὸν ἐν Ἰουδαίᾳ σταυρωθέντα,
μεθ' ὃν εὐθὺς δοσιάλωτος ὑμῖν ἡ γῆ Ἰουδαίων παρεδόθη.
Τὸ δὲ, δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ καὶ πλύνων
τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐν αἵματι σταφυλῆς, σύμβολον δηλωτικὸν
ἦν τῶν γενησομένων τῷ Χριστῷ καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ πραχθη-
σομένων. Πῶλος γὰρ τις ὄνου εἰστέκει ἐν τιμῇ εἰσόδῳ κώ-
μης πρὸς ἄμπελον δεδεμένος, ὃν ἐκέλευσεν ἀγαγεῖν αὐτῷ
τότε τοὺς γνωρίμους αὐτοῦ, καὶ ἀχθέντος ἐπιβάς ἐκάθισε
καὶ εἰσελήλυθεν εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα, ἐνθα τὸ μέγιστον ἱερον
ἦν Ἰουδαίων, ὃ ὑφ' ὑμῶν ὕστερον κατεστράφη. Καὶ μετὰ 25
ταῦτα ἐσταυρώθη, ὅπως τὸ λείπον τῆς προφητείας συντελε-
σθῆ. Τὸ γὰρ, πλύνων τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐν αἵματι σταφυ-
λῆς, προαγγελτικὸν ἦν τοῦ πάθους οὗ πάσχειν ἐμελλε, δι'
αἵματος καθάρων τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ. Ἡ γὰρ κεκλημένη
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πνεύματος διὰ τοῦ προφήτου στολὴ οἱ πι- 30
α) Gen. 49, 10. 11.

στεύοντες αὐτῷ εἶναι ἄνθρωποι, ἐν οἷς οἰκεῖ τὸ παρὰ τοῦ
 Θεοῦ σπέρμα, ὁ λόγος. Τὸ δὲ εἰρημένον αἷμα τῆς σταφυλῆς
 σημαντικὸν τοῦ ἔχειν μὲν αἷμα τὸν φρανησόμενον, ἀλλ' οὐκ
 ἔξ ἀνθρωπειῶν σπέρματος, ἀλλ' ἐκ θείας δυνάμεως. Ἡ δὲ
 5 πρώτη δύναμις μετὰ τὸν πατέρα πάντων καὶ δεσπότην Θεόν,
 καὶ υἱὸς ὁ λόγος ἐστίν· ὃς τίνα τρόπον σαρκοποιηθεὶς ἄν-
 θρωπος γέγονεν, ἐν τοῖς ἑξῆς ἐροῦμεν. Ὁν τρόπον γὰρ τὸ
 τῆς ἀμπέλου αἷμα οὐκ ἄνθρωπος πηποίηκεν, ἀλλ' ὁ Θεός,
 οὕτως καὶ τοῦτο ἐμηνύετο οὐκ ἔξ ἀνθρωπειῶν σπέρματος γε-
 10 νήσεσθαι τὸ αἷμα, ἀλλ' ἐκ δυνάμεως Θεοῦ, ὡς προέφημεν· καὶ
 Ἡσαΐας δὲ, ἄλλος προφήτης, τὰ αὐτὰ δι' ἄλλων ῥήσεων προ-
 φητεῶν, οὕτως εἶπεν· ἀνατελεῖ ἄστρον ἔξ Ἰακώβ, καὶ ἄν-
 θος ἀναβήσεται ἀπὸ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί· καὶ ἐπὶ τὸν βραχι-
 ονα αὐτοῦ ἔθνη ἐλπιούσιν α). Ἄστρον δὲ φωτεινὸν ἀνέτειλε,
 15 καὶ ἄθος ἀνέβη ἀπὸ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, οὗτος ὁ Χριστός.
 Διὰ γὰρ παρθένου τῆς ἀπὸ τοῦ σπέρματος Ἰακώβ, τοῦ γενο-
 μένου πατρὸς Ἰούδα, τοῦ δεδηλωμένου Ἰουδαίων πατρὸς,
 διὰ δυνάμεως Θεοῦ ἀπεκνήθη· καὶ Ἰεσσαί προπάτωρ μὲν
 κατὰ τὸ λόγιον γεγένηται· τοῦ δὲ Ἰακώβ καὶ τοῦ Ἰούδα
 20 κατὰ γένους διαδοχὴν υἱὸς ὑπῆρχεν.

33. Καὶ πάλιν ὡς αὐτολέξει διὰ παρθένου μὲν τεχθη-
 σόμενος διὰ τοῦ Ἡσαίου προφητεύθη, ἀκούσατε. Ἐλέχθη δὲ
 οὕτως· ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν·
 καὶ ἐροῦσιν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ, μεθ' ἡμῶν ὁ Θεός β). Ἄ γὰρ
 25 ἦν ἄπιστα καὶ ἀδύνατα νομιζόμενα παρὰ τοῖς ἀνθρώποις γε-
 νήσεσθαι, ταῦτα ὁ Θεὸς προεμήνυσε διὰ τοῦ προφητικοῦ
 πνεύματος μέλλειν γίνεσθαι, ἵν' ὅταν γένηται μὴ ἀπιστηθῆ,
 ἀλλ' ἐκ τοῦ προειρηθῆσθαι πιστευθῆ· ὅπως δὲ τινες μὴ νο-
 ῆσαντες τὴν δεδηλωμένην προφητείαν, ἐγκαλέσωσιν ἡμῖν
 30 ἅπερ ἐνεκαλέσαμεν τοῖς ποιηταῖς εἰποῦσιν ἀφροδισίων χάριν

a) Ies. 11, 1.

b) Ies. 7, 14. Matth. 1, 23.

ἐληλυθέναι ἐπὶ γυναῖκας τὸν Δία, διασαφῆσαι τοὺς λόγους πειρασώμεθα. Τὸ οὖν, ἰδοὺ ἡ παθένος ἐν γαστρὶ ἔξει, σημαίνει οὐ συνοουσιασθεῖσαν τὴν παρθένον συλλαβεῖν. Εἰ γὰρ ἐσυνοουσιάσθη ὑπὸ ὄτονου, οὐκ ἔτι ἦν παρθένος· ἀλλὰ δύναμις Θεοῦ ἐπελθοῦσα τῇ παρθένῳ ἐπεστιάσεν αὐτήν, καὶ κνο-5 φορῆσαι παρθένον οὐσαν πεποιήκε. Καὶ ὁ ἀποσταλεὶς δὲ πρὸς αὐτήν τὴν παρθένον κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ ἄγγελος Θεοῦ εὐηγγελίστατο αὐτήν εἰπὼν· ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ ἐκ πνεύματος ἁγίου, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ υἱὸς ὑψίστου κληθήσεται· καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν. Αὐτὸς γὰρ σώ-10 σει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν α), ὡς οἱ ἀπομνημονεύσαντες πάντα τὰ περὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐδίδαξαν· οἷς ἐπιστεῦσαμεν· ἐπειδὴ καὶ διὰ Ἡσαΐου τοῦ προοδηλωμένου τὸ προφητικὸν πνεῦμα τοῦτον γενησόμενον, ὡς προεμνηρόμεν, ἔφη. Τὸ πνεῦμα οὖν καὶ τὴν 15 δύναμιν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐδὲν ἄλλο νοῆσαι θέμις, ἢ τὸν λόγον, ὃς καὶ πρωτότοκος τῷ Θεῷ ἐστι, Μωσῆς ὁ προοδηλωμένος προφήτης ἐμήνυσε. Καὶ τοῦτο ἐλθὼν ἐπὶ τὴν παρθένον καὶ ἐπισκιάσασαν, οὐ διὰ συνοουσίας, ἀλλὰ διὰ δυνάμεως, ἐγενόμενα κατέστησε. Τὸ δὲ Ἰησοῦς ὄνομα τῇ Ἑβραϊδὶ φω-20 νῆ σωτῆρ τῇ Ἑλληνίδι διαλέκτῳ δηλοῖ. Ὅθεν καὶ ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν παρθένον εἶπε· καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν, αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Ὅτι δὲ οὐδενὶ ἄλλῳ θεοφοροῦνται οἱ προφητεύοντες, εἰ μὴ λόγῳ θεῖῳ, καὶ ἡμεῖς ὡς ὑπολαμβάνω φήσετε. 25

34. Ὅπου δὲ καὶ τῆς γῆς γεννᾶσθαι ἐμελλεν, ὡς προεῖπεν ἕτερος προφήτης ὁ Μιχαῖας, ἀκούσατε. Ἐφη δὲ οὕτως· Καὶ σὺ Βηθλεὲμ γῆ Ἰούδα οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαὸν μου β). Κώμη δὲ τίς ἐστιν ἐν τῇ χώρᾳ Ἰουδαίων, 30

a) Luc. 1, 31. 32. Matth. 1, 21. b) Matth. 2, 6. Mich. 5, 2.

ἀπέχουσα σταδίους τριακονταπέντε Ἱεροσολύμων, ἐν ᾗ ἐγεν-
νήθη Ἰησοῦς Χριστός, ὡς καὶ μαθεῖν δύνασθε ἐκ τῶν ἀπο-
γραφῶν τῶν γενομένων ἐπὶ Κυρηναίου τοῦ ἡμετέρου ἐν Ἰου-
δαίᾳ πρώτου γενομένου ἐπιτρόπου.

5 35. Ὡς δὲ καὶ λήσειν ἐμέλλε τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους γεννη-
θεις ὁ Χριστὸς ἄχρισ ἀνδρωθῆ, ὅπερ καὶ γέγονεν, ἀκούσατε
τῶν προειρημέγων εἰς τοῦτο. Ἔστι δὲ ταῦτα. Παιδίον ἐγεν-
νήθη ἡμῖν, καὶ νεανίσκος ἡμῖν ἀπεδόθη. οὐδ' ἦ ἀρχὴ ἐπὶ
τῶν ὥμων α). Μηνυτικὸν τῆς δυνάμεως τοῦ σταυροῦ, ᾧ προσέ-
10 θηκε τοὺς ὥμους σταυρωθεὶς, ὡς προϊόντος τοῦ λόγου σαφέ-
στερον δειχθήσεται. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς προφήτης Ἡσαΐας
θεοφορούμενος τῷ πνεύματι τῷ προφητικῷ ἔφη. Ἐγὼ ἐξέπέ-
τασα τὰς χεῖράς μου ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα,
ἐπὶ τοὺς πορευομένους ἐν ὁδοῦ οὐ καλῇ β). Αἰτοῦσί με νῦν
15 κρίσιν καὶ ἐγγίξιν Θεῷ τολμῶσιν γ). Καὶ πάλιν ἐν ἄλλοις λό-
γοις δι' ἑτέρου προφήτου λέγει. Αὐτοὶ ὄρουζάν μου πόδας
καὶ χεῖρας, καὶ ἔβαλον κλῆρον ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν μου. Καὶ
ὁ μὲν Δαβὶδ ὁ βασιλεὺς καὶ προφήτης ὁ εἰπὼν ταῦτα, οὐ-
δὲν τούτων ἔπαθεν δ). Ἰησοῦς δὲ Χριστὸς ἐξετάθη τὰς χει-
20 ρας, σταυρωθεὶς ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀντιλεγόντων αὐτῷ καὶ
φασκόντων μὴ εἶναι αὐτὸν Χριστόν. Καὶ γὰρ, ὡς εἶπεν ὁ
προφήτης, διωσύροντες αὐτὸν ἐκάθισαν ἐπὶ βήματος καὶ
εἶπον· κριτὸν ἡμῖν. Τὸ θε, ὄρουζάν μου χεῖρας καὶ πόδας,
ἐξήγησις τῶν ἐν τῷ σταυρῷ παγόντων ἐν ταῖς χερσὶ καὶ τοῖς
25 ποσὶν αὐτοῦ ἦλων ἦν. Καὶ μετὰ τὸ σταυρωθῆσαι αὐτὸν, ἔβα-
λον κλῆρον ἐπὶ τὸν ἱματισμὸν αὐτοῦ καὶ ἐμερίσαντο ἑαυτοῖς
οἱ σταυρώσαντες αὐτόν. Καὶ ταῦτα ὅτι γέγονε, δύνασθε μα-
θεῖν ἐκ τῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενομένων ἄκτων. Καὶ
ὅτι ῥητὸς καθεσθησόμενος ἐπὶ πῶλον ὄνου καὶ εἰσελευσόμε-
30 νος ἐπὶ πῶλον ἄλλου. Καὶ πάλιν ἄλλοτε. Καὶ πάλιν ἄλλοτε.

a) Ies. 9, 6. 38

b) Ies. 65, 2.

c) Ies. 58, 2. 38

d) Ps. 21, 17. 19. 4

μενος εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα προεφήτευτο, ἑτέρου προφήτου τοῦ Σοφονίου τὰς τῆς προφητείας λέξεις ἐροῦμεν. Εἰσὶ δὲ αὐτὰ·
 Χαῖρε σφόδρα θύγατερ Σιών, κήρυσσε θύγατερ Ἱερουσαλήμ·
 ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἐρχεται σοι πρῶτος, ἐπιβεβηκὼς ἐπὶ ὄνον
 καὶ πῶλον υἱὸν ὑποζυγίου α).

36. Ὅταν δὲ τὰς λέξεις τῶν προφητῶν λεγομένας ὡς ἀπὸ προσώπου ἀκούητε, μὴ ἀπ' αὐτῶν τῶν ἐμπενευσμένων λέγεσθαι νομίσητε, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κινουῦντος αὐτοὺς θεοῦ λόγον. Ποτὲ μὲν γὰρ ὡς προαγγελτικῶς τὰ μέλλοντα γενήσεσθαι λέγει, ποτὲ δ' ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ δεσπότου πάντων καὶ πατρὸς Θεοῦ φθέγγεται, ποτὲ δὲ ὡς ἀπὸ προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ποτὲ δὲ ὡς ἀπὸ προσώπου λαῶν ἀποκρινομένων τῷ κυρίῳ, ἢ τῷ πατρὶ αὐτοῦ· ὁποῖον καὶ ἐπὶ τῶν παρ' ἡμῖν συγγραφέων ἰδεῖν ἐστίν, ἕνα μὲν τὸν τὰ πάντα συγγράφοντα ὄντα, πρόσωπα δὲ τὰ διαλεγόμενα παραφέροντα. 15 Ὅπερ μὴ νοήσαντες οἱ ἔχοντες τὰς βίβλους τῶν προφητῶν Ἰουδαῖοι, οὐκ ἐγνώρισαν οὔτε παραγενόμενον τὸν Χριστόν· ἀλλὰ καὶ ἡμεῖς τοὺς λέγοντας παραγεγενῆσθαι αὐτόν, καὶ ὡς προεκεκήρυκτο ἀποδεικνύντας ἐσταυρωῖσθαι ὑπ' αὐτῶν, μισοῦσιν. 20

37. Ἔνα δὲ καὶ τοῦτο ἡμῖν φανερόν γενήται, ἀπὸ προσώπου τοῦ πατρὸς ἐλέχθησαν διὰ Ἡσαίου τοῦ προειρημένου προφήτου οἷδε οἱ λόγοι· Ἔγνων βοῦς τὸν κτησάμενον καὶ ὄνος τὴν φάτιν τῷ κυρίῳ αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνων καὶ ὁ λαός μου οὐ συνῆκεν. Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρόν, υἱοὶ ἄνομοι, ἐγκατελίπετε τὸν κύριον β). Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, ὅταν λέγῃ ὁ αὐτὸς προφήτης ὁμοίως ἀπὸ τοῦ πατρὸς· Ποῖόν μοι οἶκον οἰκοδομήσετε; λέγει κύριος. Ὁ οὐρανός μοι θρόνος καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου γ). Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ· Γὰς νομηνίας ἡμῶν 30

α) Zach. 9, 9. Matth. 21, 5.

γ) Ies. 66, 1.

β) Ies. 1, 3. 4

καὶ τὰ σάββατα μισεῖ ἡ ψυχὴ μου, καὶ μεγάλην ἡμέραν
 νηστείας καὶ ἀργίαν οὐκ ἀνέχομαι· οὐδ', ἂν ἔρχησθε ὀφθη-
 ναί μοι, εἰσακούσομαι ὑμῶν· πλήρεις αἵματος αἱ χεῖρες ὑ-
 μῶν· κἂν φέρητε σεμίδαλιν, θυμίαμα, βδέλυγμά μοι ἔστι·
 5 στέαρ ἀρνῶν καὶ αἷμα ταύρων οὐ βούλομαι. Τίς γὰρ ἐξεζή-
 τησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶνα); Ἀλλὰ διάλυε πάντα σύνδε-
 σμον ἀδικίας, διάσπα στραγγαλιὰς βιαίων συναλλαγμάτων·
 ἄστεγον καὶ γυμνὸν σκέπε, διάθροπτε πεινῶντι τὸν ἄρτον
 σου b). Ὅποια μὲν οὖν ἔστι καὶ τὰ διδασκόμενα διὰ τῶν
 10 προφητῶν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, νοεῖν δύνασθε.

38. Ὅταν δὲ ὑπὸ προσώπου τοῦ Χριστοῦ λέγῃ τὸ προφητι-
 κὸν πνεῦμα, οὕτως φθέγγεται· Ἐγὼ ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου
 ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, ἐπὶ τοὺς πορευομένους ἐν
 ὁδῷ οὐ καλῇ c). Καὶ πάλιν· Τὸν νῶτόν μου τέθεικα εἰς μάστιγας καὶ
 15 τὰς σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέ-
 στρεψα ἀπὸ αἰσχίνης ἐμπτυσμάτων· καὶ ὁ κύριος βοηθός μου
 ἐγένετο. Διὰ τοῦτο οὐκ ἐνετρέπην, ἀλλ' ἔθηκα τὸ πρόσωπόν μου
 ὡς στερεὰν πέτραν, καὶ ἔγνων ὅτι οὐ μὴ αἰσχυνθῶ, ὅτι ἐγγίξει ὁ
 δικαίωσάς με d). Καὶ πάλιν ὅταν λέγῃ· Ἄντοι ἔβαλον κληῖρον ἐπὶ τὸν
 20 ἱματισμόν μου καὶ ὄρουζάν μου πόδας καὶ χεῖρας· Ἐγὼ δὲ ἐκοιμή-
 θην καὶ ὑπνώσα καὶ ἀνέστην· ὅτι κύριος ἀντελάβετό μου e). Καὶ
 πάλιν ὅταν λέγῃ· Ἐλάλησαν ἐν χεῖλεσιν, ἐκίνησαν κεφαλὴν,
 λέγοντες, ἠυσάσθω ἑαυτόν f). Ἄτινα πάντα γέγονεν ὑπὸ τῶν
 Ἰουδαίων τῷ Χριστῷ, μαθεῖν δύνασθε. Σταυρωθέντος γὰρ
 25 αὐτοῦ, ἐξέστρεφον τὰ χεῖλη, καὶ ἐκίνουν τὰς κεφαλὰς λέγον-
 τες· Ὁ νεκροὺς ἀνεγείρας ἠυσάσθω ἑαυτόν g).

39. Ὅταν δὲ ὡς προφητεῶν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι λαλῇ
 τὸ προφητικὸν πνεῦμα, οὕτως λέγει· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύ-

a) Ies. 1, 11. 15.

b) Ies. 58, 6.

c) Ies. 65, 2.

d) Ies. 50, 6.

e) Ps. 21, 17. 19.

f) Ps. 21, 8. 9.

g) Matth. 27, 39—43.

σεται νόμος, καὶ λόγος κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ, καὶ κρινεῖ ἀναμέσον ἔθνων, καὶ ἐλέγξει λαὸν πολὺν, καὶ συγκόψουσι τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβίνας αὐτῶν εἰς δρέπανα, καὶ οὐ μὴ λήφονται ἔθνος ἐπὶ ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν α). Καὶ ὅτι οὕτως γέγονε, περὶ 5 σθῆναι δύνασθε. Ἀπὸ γὰρ Ἱερουσαλήμ ἄνδρες δεκαδύο τὸν ἀριθμὸν ἐξῆλθον εἰς τὸν κόσμον, καὶ οὗτοι ἰδιῶται, λαλεῖν μὴ δυνάμενοι. Διὰ δὲ Θεοῦ δυνάμεως ἐμήγυσαν παντὶ γένει ἀνθρώπων, ὡς ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ διδάξαι πάντας τὸν τοῦ Θεοῦ λόγον, καὶ οἱ πάσαι ἀλληλοφόνται, οὐ 10 μόνον αὐ πολεμοῦμεν τοὺς ἐχθροὺς, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μηδὲ ψεύδεσθαι, μηδ' ἐξαπατῆσαι τοὺς ἐξετάζοντας, ἡδέως ὁμολογοῦντες τὸν Χριστὸν ἀποθνήσκομεν. Δυνατὸν γὰρ ἦν τὸ λεγόμενον,

Ἡ γλώσσο' ὁμώμοκεν, ἡ δὲ φρὴν ἀνώμοτος, 15 ποιεῖν ἡμᾶς εἰς τοῦτο. Γελοῖον ἢ δὴ πρᾶγμα, ὑμῖν μὲν τοὺς συντιθεμένους καὶ καταλεγομένους στρατιώτας καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν ζωῆς καὶ γονέων καὶ πατρίδος καὶ πάντων τῶν οἰκείων τὴν ὑμετέραν ἀσπάζεσθαι ὁμολογίαν, μηδὲν ἄφθαρτον δυνάμενων ὑμῶν αὐτοῖς παρασχεῖν ἡμᾶς δὲ, ἀφθαρσίας ἐρῶν 20 τας, μὴ πάνθ' ὑπομεῖναι ὑπὲρ τοῦ τὰ ποθούμενα παρὰ τοῦ δυναμένου δοῦναι λαβεῖν.

40. Ἀκούσατε δὲ πῶς καὶ περὶ τῶν κηροϋζάντων τὴν διδασχὴν αὐτοῦ, καὶ μηνυσάντων τὴν ἐπιφανείαν προεβόλεθον, τοῦ προειρημένου προφήτου καὶ βασιλέως οὕτως εἰπόντος διὰ 25 τοῦ προφητικοῦ πνεύματος. Ἡμέρα τῆ ἡμέρα ἐρευνεῖται ὄψμα, καὶ οὐκ εἰς τῆ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνώσιν. Οὐκ εἰσι λαλιαὶ οὐδὲ λόγοι ὧν οὐκ ἀκοῦνται αἱ φωναὶ αὐτῶν. Εἰς πᾶσαν τὴν γῆν ἐξῆλθεν ὁ φθόγγος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης τὰ ὄρηματα αὐτῶν. Ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνω 30

a) Ies. 2, 3. 4.

μα αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ὡς νυμφίος ἐκπορευόμενος ἐκ πάστον αὐτοῦ, ἀγαλλιάσεται ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν α). Πρὸς τοῦτοις δὲ καὶ λόγων ἐτέρων τῶν προφητευσθέντων δι' αὐτοῦ τοῦ Δαβίδ, καλῶς ἔχον καὶ οἰκείως ἐπιμνησθῆναι λελογίσμεθα· ἔξ
 5 ὧν μαθεῖν ὑμῖν πάρεστι, πῶς προτρέπεται ζῆν τοὺς ἀνθρώπους τὸ προφητικὸν πνεῦμα, καὶ πῶς μνησθεὶς τὴν γεγενημένην Ἡρώδου τοῦ βασιλέως Ἰουδαίων, καὶ αὐτῶν Ἰουδαίων, καὶ Πιλάτου τοῦ ἡμετέρου παρ' αὐτοῖς γενομένου ἐπιτρόπου σὺν τοῖς αὐτοῦ στρατιώταις κατὰ τοῦ Χριστοῦ συνέλευσιν
 10 καὶ ὅτι πιστεῦσθαι ἔμελλεν ὑπὸ τῶν ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων· καὶ ὅτι αὐτὸν υἱὸν καλεῖ ὁ Θεὸς, καὶ ὑποτάσσειν αὐτῷ πάντα ἐχθροὺς ἀπήγγελλται· καὶ πῶς οἱ δαίμονες, ὅσον ἐπ' αὐτοῖς τὴν τε τοῦ πατρὸς πάντων καὶ δεσπότην Θεοῦ, καὶ τὴν αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἔξουσίαν φεγγεῖν πειροῦνται·
 15 καὶ ὡς εἰς μετάνοιαν καλεῖ πάντα ὁ Θεὸς, πρὶν ἐλθεῖν τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως. Εἴρηται δὲ οὕτως· Μακάριος ἀνὴρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὁδῷ ἁμαρτωλῶν οὐκ ἔστη, καὶ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ
 20 μελετήσῃ ἡμέρας καὶ νυκτός· Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀπορῥήσεται καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιῆ κατενοδωθήσεται· Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ ὡσεὶ
 25 χυτῶν, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς· διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει, οὐδὲ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων· Ὅτι γινώσκει κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται· Ἴνα τί ἐφροῦνάζαν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν καινά; Παρέστησαν οἱ βασιλεῖς τῆς γῆς, καὶ οἱ
 30 ἄρχοντες συνήχθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατὰ τοῦ κυρίου καὶ κατὰ τοῦ Χριστοῦ αὐτοῦ, λέγοντες· διαρῥήξωμεν τοὺς δε-

a) Ps. 18, 2—6.

σμοὺς αὐτῶν, καὶ ἀπορρίψωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν ζυγὸν αὐτῶν ὁ κατοικῶν ἐν οὐρανοῖς ἐκγελάσεται αὐτούς, καὶ ὁ κύριος ἐκμυκτηριεῖ αὐτούς. Τότε λαλήσει πρὸς αὐτούς ἐν ὄργῃ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῷ θυμῷ αὐτοῦ ταράξει αὐτούς. Ἐγὼ δὲ κατεστάθην βασιλεὺς ὑπ' αὐτοῦ ἐπὶ Σιών ὄρος τὸ ἅγιον αὐτοῦ⁵ διαγγέλλων τὸ πρόσταγμα κυρίου. Κύριος εἶπε πρὸς με· υἱός μου εἶ σύ. Ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Αἰτήσαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατάσχεσίν σου τὰ πέρατα τῆς γῆς. Ποιμανεῖς αὐτούς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ· ὡς σκευὴ κεραμέως συντριψείς αὐτούς. Καὶ νῦν¹⁰ βασιλεῖς σίνετε, παιδεύθητε πάντες οἱ κρίνοντες τὴν γῆν. Δουλεύσατε τῷ κυρίῳ ἐν φόβῳ, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμφῳ. Δράξασθε παιδείας, μὴ ποτε ὀργισθῇ κύριος καὶ ἀπολειθῆτε ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ὅταν ἐκκυνθῇ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ. Μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτόν α).

41. Καὶ πάλιν δι' ἄλλης προφητείας μηνύον τὸ προφητικὸν πνεῦμα δι' αὐτοῦ τοῦ Δαβὶδ, ὅτι μετὰ τὸ σταυρωθῆναι βασιλεύσει ὁ Χριστὸς, οὕτως εἶπεν· Ἄκουτε τῷ κυρίῳ πᾶσα ἡ γῆ, καὶ ἀναγγεῖλατε ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὸ σωτήριον αὐτοῦ· ὅτι μέγας κύριος καὶ αἰνετὸς σφόδρα, φοβερός ὑπὲρ²⁰ πάντας τοὺς θεούς· ὅτι πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἰδῶλα δαιμονίων εἰσίν· ὁ δὲ Θεὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησε· δόξα καὶ αἶνος κατὰ πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ ἰσχὺς καὶ καύχημα ἐν τόπῳ ἁγιάσματος αὐτοῦ· δότε τῷ κυρίῳ τῷ πατρὶ τῶν αἰώνων δόξαν. Λάβετε χάριν καὶ εἰσέλθετε κατὰ πρόσωπον αὐ-²⁵ τοῦ, καὶ προσκυνήσατε ἐν ἀβλαῖς ἁγίαις αὐτοῦ· φοβηθήτω ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ πᾶσα ἡ γῆ, καὶ κατορθωθήτω καὶ μὴ σαλευθήτω. Εὐφρανθήτωσαν ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὁ κύριος ἐβασίλευσεν ἀπὸ τοῦ ξύλου β).

42. Ὅταν δὲ τὸ προφητικὸν πνεῦμα τὰ μέλλοντα γίνεσθαι³⁰

a) Ps. 1 et 2.

b) Ps. 95.

ὡς ἤδη γενόμενα λέγει, ὡς καὶ ἐν τοῖς προειρημένοις δοξά-
 σαι ἐστίν, ὅπως ἀπολογίαν μὴ παράσχη τοῖς ἐντυγχάνουσιν,
 καὶ τοῦτο διασαφήσομεν. Τὰ πάντως ἐγνωσμένα γενησόμενα
 προλέγει ὡς ἤδη γενόμενα. Ὅτι δὲ οὕτως δεῖ ἐκδέχεσθαι, ἐνα-
 5 τενίσατε τῷ νοῦ τοῖς λεγομένοις. Δαβὶδ ἔτεσι χιλίοις καὶ πεν-
 τακοσίοις πρὶν ἢ Χριστὸν ἄνθρωπον γενόμενον σταυρωθῆναι,
 τὰ προειρημένα ἔφη, καὶ οὐδεὶς τῶν πρὸ ἐκείνου γενομένων
 σταυρωθεὶς εὐφροσύνην παρέσχε τοῖς ἔθνεσιν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν
 μετ' ἐκείνων. Ὁ καθ' ἡμᾶς δὲ Ἰησοῦς Χριστὸς σταυρωθεὶς
 10 καὶ ἀποθανὼν ἀνέστη, καὶ ἐβασίλευσεν ἀνεληθῶν εἰς οὐρα-
 νόν, καὶ ἐπὶ τοῖς παρ' αὐτοῦ διὰ τῶν ἀποστόλων ἐν τοῖς
 πᾶσιν ἔθνεσι κηρυχθεῖσιν εὐφροσύνη ἐστὶ προσδοκῶντων τὴν
 κατηγγελμένην ὑπ' αὐτοῦ ἀφθαρσίαν.

43. Ὅπως δὲ μὴ τινες ἐκ τῶν προλελεγμένων ὑφ' ἡμῶν δο-
 15 ξάσωσι καθ' εἰμαρμένης ἀνάγκην φάσκειν ἡμῶς τὰ γινόμενα γί-
 νεσθαι, ἐκ τοῦ προειπεῖν προεγνωσμένα, καὶ τοῦτο διαλύο-
 μεν. Τὰς τιμωρίας καὶ τὰς κολάσεις καὶ τὰς ἀγαθὰς ἀμοι-
 βὰς κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων ἐκάστου ἀποδίδοσθαι διὰ τῶν
 προφητῶν μαθόντες καὶ ἀληθῆς ἀποφαινόμεθα. Ἐπεὶ εἰ μὴ
 20 τοῦτό ἐστιν, ἀλλὰ καθ' εἰμαρμένην πάντα γίνεται, οὔτε τὸ
 ἔφ' ἡμῶν ἐστὶν ὅλως. Εἰ γὰρ εἰμαρται τόνδε τινὰ ἀγαθὸν εἶναι
 καὶ τόνδε φαῦλον, οὔθ' οὗτος ἀπόδεκτος οὐδὲ ἐκεῖνος μεμ-
 πτέος. Καὶ αὖ, εἰ μὴ προαιρέσει ἐλευθέρα πρὸς τὸ φεῖγειν
 τὰ αἰσχρὰ καὶ αἰρεῖσθαι τὰ καλὰ δύναμιν ἔχει τὸ ἀνθρωπώ-
 25 πειον γένος, ἀνάιτιόν ἐστὶ τῶν ὅπως δήποτε πραγματοποιέον.
 Ἄλλ' ὅτι ἐλευθέρα προαιρέσει καὶ κατορθοῖ καὶ σφάλλειται,
 οὕτως ἀποδείκνυμεν. Τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον τῶν ἐναντίων
 τὴν μετέλευσιν ποιούμενον ὁρῶμεν. Εἰ δὲ εἰμαρτο ἢ φαῦλον
 ἢ σπουδαῖον εἶναι, οὐκ ἂν ποτε τῶν ἐναντίων δεκτικὸς ἦν
 30 καὶ πλειστάκις μετετίθετο· ἀλλ' οὐδ' οἱ μὲν ἦσαν σπουδαῖοι,
 οἱ δὲ φαῦλοι, ἐπεὶ τὴν εἰμαρμένην αἰτίαν φαύλων καὶ ἐναν-
 τία ἑαυτῇ πράττουσαν ἀποφαινόμεθα, ἢ ἐκεῖνο τὸ προειρη-
 μένον δόξαι ἀληθῆς εἶναι, ὅτι οὐδὲν ἐστὶν ἀρετῆ οὐδὲ κακία, ἀλλὰ

δόξη μόνον ἢ ἀγαθὰ ἢ κακὰ νομίζεται, ἤπερ, ὡς δείκνυσιν ὁ ἀληθὴς λόγος, μεγίστη ἀσέβεια καὶ ἀδικία ἐστίν. Ἄλλ' εἰμαρμένην φασὲν ἀπαράβατον ταύτην εἶναι, τοῖς τὰ καλὰ ἐκλεγομένοις τὰ ἄξια ἐπιτίμια, καὶ τοῖς ὁμοίως τὰ ἐναντία τὰ ἄξια ἐπίχειρα. Οὐ γὰρ ὥσπερ τὰ ἄλλα, οἷον δένδρα καὶ 5 τετράποδα, μηδὲν δυνάμενα προαιρέσει πράττειν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον· οὐδὲ γὰρ ἦν ἄξιος ἀμοιβῆς ἢ ἐπαίνου, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ ἐλόμενος τὸ ἀγαθόν, ἀλλὰ τοῦτο γενόμενος οὐδ' εἰ κακὸς ἐπῆρχε, δικαίως κολάσεως ἐτήγγαυεν, οὐκ ἀφ' ἑαυτοῦ τοιοῦτος ὢν, ἀλλ' οἷδὲν δυνάμενος εἶναι ἕτερον παρ' 10 ὃ ἐγεγόνει.

44. Ἐδίδαξε δὲ ἡμᾶς ταῦτα τὸ ἅγιον προφητικὸν πνεῦμα, διὰ Μωσέως φῆσαν τῷ πρώτῳ πλασθέντι ἀνθρώπῳ εἰρησθαι ἔπο τοῦ Θεοῦ οὕτως· Ἴδου πρὸ προσώπου σου τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ κακόν, ἐκλεξαι τὸ ἀγαθόν α). Καὶ πάλιν διὰ Ἡσαίου τοῦ 15 ἑτέρου προφήτου, ὡς ἀπὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὄλων καὶ δεσπότην Θεοῦ, εἰς τοῦτο λεχθῆναι οὕτως· Λούσασθε, καθαροὶ γένησθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, κρίνατε ὀφραγῆ καὶ δικαιοῦσατε χεῖρας, καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει κύριος· καὶ ἐὰν ὦσιν αἱ ἁμαρτίαι ὑμῶν 20 ὡς φοινικοῦν, ὡσεὶ ἔριον λευκανῶ, καὶ ἐὰν ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς χιόνα λευκανῶ· καὶ ἐὰν θῆλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐὰν δὲ μὴ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται· τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε ταῦτα β). Τὸ δὲ προειρημένον, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται, οὐ 25 λέγει διὰ μαχαιρῶν φονευθήσεσθαι τοὺς παρακούσαντας, ἀλλ' ἡ μάχαιρα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ τὸ πῦρ, οὗ βορὰ γίνονται οἱ τὰ φαῦλα πράττειν αἰρούμενοι. Διὰ τοῦτο λέγει, μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεται, τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησεν. Εἰ δὲ καὶ περὶ τεμνοῦσης καὶ αὐτίκα ἀπαλλασσοῦσης μαχαίρας ἔλεγεν, 30

οὐκ ἂν εἶπε, κατέδειται. Ὄστε καὶ Πλάτων εἰπὼν· αἰτία ἐλο-
 μένου, Θεὸς δ' ἀναίτιος, παρὰ Μωσέως τοῦ προφήτου λα-
 βὼν εἶπε· πρεσβύτερος γὰρ Μωσῆς καὶ πάντων τῶν ἐν
 Ἑλληνισι συγγραφέων. Καὶ πάντα ὅσα περὶ ἀθανασίας ψυχῆς
 5 ἢ τιμωριῶν τῶν μετὰ θάνατον ἢ θεωρίας οὐρανίων ἢ τῶν
 ὁμοίων δογμάτων καὶ φιλόσοφοι καὶ ποιηταὶ ἔφασαν,
 παρὰ τῶν προφητῶν τὰς ἀφορμὰς λαβόντες, καὶ νοῆσαι δε-
 δίνηται καὶ ἐξηγήσαντο. Ὅθεν παρὰ πᾶσι σπέρματα ἀλη-
 θείας δοκεῖ εἶναι· ἐλέγχονται δὲ μὴ ἀκριβῶς νοήσαντες,
 10 ὅταν ἐναντία αὐτοῖς ἑαυτοῖς λέγωσιν. Ὄστε ὃ φασιν πεπρο-
 φητεῦσθαι τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, οὐ διὰ τὸ εἰμαρμένης ἀνάγκη
 πράττεσθαι λέγομεν· ἀλλὰ προγνώστον τοῦ Θεοῦ ὄντος
 τῶν μελλόντων ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων πραχθήσεσθαι, καὶ δό-
 γματος ὄντος παρ' αὐτῶν κατ' ἀξίαν τῶν πράξεων ἕκαστον
 15 ἀμείψεσθαι μέλλοντα τῶν ἀνθρώπων, καὶ τὰ παρ' αὐτοῦ
 κατ' ἀξίαν τῶν πραττομένων ἀπαντήσεσθαι, διὰ τοῦ προ-
 φητικοῦ πνεύματος προλέγει, εἰς ἐπίτασιν καὶ ἀνάμνησιν
 αἰεὶ ἄγων τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, δεικνύς ὅτι καὶ μέλον
 ἐστὶν αὐτῷ καὶ προνοεῖται αὐτῶν. Κατ' ἐνέργειαν δὲ τῶν
 20 φαίλων δαιμόνων θάνατος ὠρίσθη κατὰ τὰς Ἑρτάσπου
 ἢ Σιβύλλης ἢ τῶν προφητῶν βίβλους ἀναγινωσκόντων, ὅπως
 διὰ τοῦ φόβου ἀποστρέψωσιν ἐντυγχάνοντας τοὺς ἀνθρώπους
 τῶν καλῶν γινῶσιν λαβεῖν, αὐτοῖς δὲ δουλεύοντας κατέχωσιν
 ὅπερ εἰς τέλος οὐκ ἴσχυσαν πράξαι. Ἀφόβως μὲν γὰρ οὐ
 25 μόνον ἐντυγχάνομεν αὐταῖς, ἀλλὰ καὶ ἡμῖν, ὡς ὁρᾶτε, εἰς
 ἐπίσκεψιν φέρομεν, ἐπιστάμενοι πᾶσιν ἐνάρεστα φανήσεσθαι
 καὶ ὀλίγους δὲ πείσωμεν, τὰ μέγιστα κερδήσαντες ἐσόμεθα· ὡς
 γεωργοὶ γὰρ ἀγαθοὶ παρὰ τοῦ δεσπόζοντος τὴν ἀμοιβὴν ἔξομεν.
 45. Ὅτι δὲ ἀγαγεῖν τὸν Χριστὸν εἰς τὸν οὐρανὸν ὁ πατὴρ
 30 τῶν πάντων Θεὸς μετὰ τὸ ἀναστῆσαι ἐκ νεκρῶν αὐτὸν ἐμελλε,
 καὶ κατέχειν ἕως ἂν πατάξῃ τοὺς ἐχθραίνοντας αὐτῷ δαίμο-
 νας, καὶ συντελεσθῆ ὁ ἀριθμὸς τῶν προεγνωσμένων αὐτῷ
 ἀγαθῶν γινομένων καὶ ἐναρέτων, δι' οὓς καὶ μηδέπω τὴν

ἐπικύρωσιν πεποιήται, ἐπικούσατε τῶν εἰρημένων διὰ Δαβὶδ τοῦ προφήτου. Ἔστι δὲ ταῦτα· Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. Ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι κύριος ἐξ Ἱερουσαλήμ· καὶ κατακυρίευσεν ἐν μέσῳ τῶν ἐχθρῶν σου. Μετὰ σοῦ ἡ ἀρχὴ ἐν ἡμέρᾳ τῆς δυνάμεώς σου ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου· ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε α). Τὸ οὖν εἰρημένον, ῥάβδον δυνάμεως ἐξαποστελεῖ σοι ἐξ Ἱερουσαλήμ, προαγγελτικὸν τοῦ λόγου τοῦ ἰσχυροῦ, ὃν ἀπὸ Ἱερουσαλήμ οἱ ἀπόστολοι αὐτοῦ ἐξελάθοντες 10 πανταχοῦ ἐκήρυσσαν. Καίπερ θανάτου ὀρισθέντος κατὰ τῶν διδασκόντων ἢ ὅλως ὁμολογούντων τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, ἡμεῖς πανταχοῦ καὶ ἀσπαζόμεθα καὶ διδάσκομεν. Εἰ δὲ καὶ ἡμεῖς ὡς ἐχθροὶ ἐντεῦξοσθε τοῖσδε τοῖς λόγοις, οὐ πλέον τι δύνασθε, ὡς προέφημεν, τοῦ φορέειν· ὅπερ ἡμῶν μὲν 15 οὐδεμίαν βλάβην φέρει, ἡμῶν δὲ καὶ πᾶσι τοῖς ἀδίκως ἐχθραίνουσι καὶ μὴ μετατιθεμένοις κόλασιν διὰ πυρὸς αἰωνίαν ἐργάζεται.

46. Ἴνα δὲ μή τινες ἀλογισταίνοντες εἰς ἀποτροπὴν τῶν δεδιδαγμένων ὑφ' ἡμῶν εἰπωσι, πρὸ ἐτῶν ἑκατὸν πενήκοντα 20 γεγεννησθαι τὸν Χριστὸν λέγειν ἡμᾶς ἐπὶ Κυρηναίον, δεδιδαχέναι δὲ ἅ φημεν διδάξαι αὐτὸν ὕστερον χρόνοις ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἐπικαλῶσιν ὡς ἀνευθύνων ὄντων τῶν προγεγεννημένων πάντων ἀνθρώπων, φθάσαντες τὴν ἀπορίαν λυσώμεθα. Τὸν Χριστὸν πρωτότοκον τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐδιδάχθημεν καὶ 25 προεμνήσαμεν λόγον ὄντα, οὗ πᾶν γένος ἀνθρώπων μετέσχε, καὶ οἱ μετὰ λόγον βιώσαντες Χριστιανοὶ εἶσι, κἂν ἄθειοι ἐνομίσθησαν, οἷον ἐν Ἑλλήσι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς, ἐν βαρβάροις δὲ Ἀβραάμ καὶ Ἀνανίας καὶ Ἀζαρίας καὶ Μισαήλ καὶ Ἡλίας καὶ ἄλλοι πολ- 30

α) Ps. 109, 1-4.

λοι, ὧν τὰς πράξεις ἢ τὰ ὀνόματα καταλέγειν μακρὸν εἶναι
 ἐπιστάμενοι, ταῦν παραιτούμεθα. Ὡστε καὶ οἱ προγενόμε-
 νοι ἄνευ λόγου βιώσαντες ἄχρηστοι καὶ ἐχθροὶ τοῦ Χριστοῦ
 ἦσαν καὶ φονεῖς τῶν μετὰ λόγον βιούντων· οἱ δὲ μετὰ λό-
 5 γον βιώσαντες καὶ βιούντες Χριστιανοὶ καὶ ἄφοβοι καὶ ἀτά-
 ραχοι ὑπάρχουσιν. Δι' ἣν δ' αἰτίαν διὰ δυνάμεως τοῦ λόγου
 κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς πάντων καὶ δεσπότη τοῦ Θεοῦ βουλήν
 διὰ παρθένου ἄνθρωπος ἀπεκλήθη καὶ Ἰησοῦς ἐπωνομάσθη
 καὶ σταυρωθεὶς ἀποθανὼν ἀνέστη καὶ ἀνελήλυθεν εἰς οὐρα-
 10 νὸν, ἐκ τῶν διὰ τοσοῦτον εἰρημένων ὁ ρουνεχῆς καταλαβεῖν
 δυνήσεται. Ἡμεῖς δὲ, οὐκ ἀναγκαῖον ὄντος ταῦν τοῦ περὶ
 τῆς ἀποδείξεως τούτου λόγου, ἐπὶ τὰς ἐπιειγούσας ἀποδείξεις
 πρὸς τὸ παρὸν χωρήσωμεν.

47. Ὅτι οὖν καὶ ἐκπορθηθήσεσθαι ἢ γῆ Ἰουδαίων
 15 ἔμελλεν, ἀκούσατε τῶν εἰρημένων ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύ-
 ματος. Εἴρηται δὲ οἱ λόγοι ὡς ἀπὸ προσώπου λαῶν θανμα-
 ζόντων τὰ γεγενημένα. Εἰσὶ δὲ οἶδε· Ἐγενήθη ἔρημος Σιών,
 ὡς ἔρημος ἐγενήθη Ἱερουσαλήμ, εἰς κατάραν ὁ οἶκος, τὸ
 ἅγιον ἡμῶν· καὶ ἡ δόξα, ἣν εὐλόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγε-
 20 νήθη πυρρίκανστος, καὶ πάντα τὰ ἐνδοξα αὐτῆς συνέπεσε.
 Καὶ ἐπὶ τούτοις ἀνέσχου καὶ ἐσιώπησας καὶ ἐταπεινώσας
 ἡμᾶς σφόδρα α). Καὶ ὅτι ἠρημώτο Ἱερουσαλήμ, ὡς προείρητο
 γεγενῆσθαι, πεπεισμένοι ἐστέ. Εἴρηται δὲ καὶ περὶ τῆς ἐρη-
 μώσεως αὐτῆς, καὶ περὶ τοῦ μὴ ἐπιτραπήσεσθαι μηδένα αὐ-
 25 τῶν οἰκεῖν, διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου οὕτως· Ἡ γῆ αὐτῶν
 ἔρημος· ἔμπροσθεν αὐτῶν οἱ ἐχθροὶ αὐτῶν αὐτὴν φάγονται,
 καὶ οὐκ ἔσται ἐξ αὐτῶν ὁ κατοικῶν ἐν αὐτῇ β). Ὅτι δὲ φη-
 λιάσεται ὑφ' ἡμῶν ὅπως μηδεὶς ἐν αὐτῇ γένηται, καὶ θά-
 30 νatos κατὰ τοῦ καταλαμβανομένου Ἰουδαίου εἰσιόντος ὄρι-
 σται, ἀκριβῶς ἐπίστασθε.

a) Ies. 64, 10—12.

b) Ies. 1, 7.

c) I. 67. 241 d)

48. "Οτι δὲ καὶ θεραπεύσειν πάσας νόσους καὶ νεκροὺς ἀνεγερῆν ὁ ἡμέτερος Χριστὸς προεφητεύθη, ἀκούσατε τῶν λελεγμένων. Ἔστι δὲ ταῦτα· Τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ ἀλείψαι χωλὸς ὡς ἔλαφος, καὶ τρανὴ ἔσται γλῶσσα μογιλάλων· τυφλοὶ ἀναβλέψουσι καὶ λεπροὶ καθαρισθήσονται καὶ νεκροὶ ἀναστήσονται καὶ περιπατήσουσιν α). "Οτι τε ταῦτα ἐποίησεν, ἐκ τῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου γενομένων αὐτῷ μαθεῖν δύνασθε. Πῶς τε προμεμῆνται ὑπὸ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος ἀναρεθισόμενος ἄμα τοῖς ἐπ' αὐτὸν ἐλπίζουσιν ἀνθρώποις, ἀκούσατε τῶν λεχθέντων διὰ Ἡσαίου. Ἔστι δὲ ταῦτα· Ἴδὲ ὡς 10 ὁ δίκαιος ἀπόλετο, καὶ οὐδεὶς ἐκδέχεται τῇ καρδίᾳ· καὶ ἄνδρες δίκαιοι αἴρονται, καὶ οὐδεὶς κατανοεῖ. Ἀπὸ προσώπου ἀδικίας ἤρται ὁ δίκαιος, καὶ ἔσται ἐν εἰρήρῃ ἢ ταφῇ αὐτοῦ, ἤρται ἐκ τοῦ μέσου β).

49. Καὶ πάλιν πῶς δι' αὐτοῦ Ἡσαίου λέλεκται, ὅτι οἱ 15 οὐ προσδοκῆσαντες αὐτὸν λαοὶ τῶν ἐθνῶν προσκυνήσουσιν αὐτόν, οἱ δὲ αἰεὶ προσδοκῶντες Ἰουδαῖοι ἀγνοήσουσι παραγενόμενον αὐτόν· ἐλέχθησαν δὲ οἱ λόγοι ὡς ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ. Εἰσὶ δὲ οὗτοι· Ἐμφανῆς ἐγενήθη τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσιν, εὐρέθη τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· εἶπον, 20 ἰδοὺ εἰμι, ἐθνεῖ, οἱ οὐκ ἐκάλεσαν τὸ ὄνομά μου. Ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα, ἐπὶ τοὺς πορευομένους ἐν ὁδῷ οὐ καλῇ, ἀλλ' ὀπίσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν· ὁ λαὸς ὁ παροξύνων ἐναντίον μου γ). Ἰουδαῖοι γὰρ ἔχοντες τὰς προφητείας καὶ αἰεὶ προσδοκῆσαντες τὸν 25 Χριστὸν παραγενησόμενον, ἠγνόησαν· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ παρεχρήσαντο. Οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐθνῶν, μηδέποτε μηδὲν ἀκούσαντες περὶ τοῦ Χριστοῦ, μέχρις οὗ οἱ ἀπὸ Ἱερουσαλῆμ ἐξεληθόντες ἀπόστολοι αὐτοῦ ἐμῆρσαν τὰ περὶ αὐτοῦ καὶ τὰς προφητείας παρέδωκαν, πληρωθέντες χαρῆς καὶ 30

a) Ies. 35, 4—6.

c) Ies. 65, 1—3.

b) Ies. 75, 1. 2.

πίστεως, τοῖς εἰδώλοις ἀπετάξαντο καὶ τῷ ἀγεννήτῳ Θεῷ διὰ τοῦ Χριστοῦ ἑαυτοὺς ἀνέθηκαν. Ὅτι δὲ προεγνωσκειο τὰ δύσφημα ταῦτα λεχθησόμενα κατὰ τῶν τὸν Χριστὸν ὁμολογούντων, καὶ ὡς εἶεν τάλανες οἱ δυσφημοῦντες αὐτὸν καὶ τὰ παλαιὰ ἔθη καλὸν εἶναι τηρεῖν λέγοντες, ἀκούσατε τῶν βραχυεπῶς εἰρημένων διὰ Ἡσαίου. Ἔστι δὲ ταῦτα. Οὐαὶ τοῖς λέγουσι τὸ γλυκὺ πικρὸν καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ α).

50. Ὅτι δὲ καὶ ὑπὲρ ἡμῶν γενόμενος ἄνθρωπος παθεῖν καὶ ἀτιμασθῆναι ὑπέμεινε, καὶ πάλιν μετὰ δόξης πα-
 10 ραγενήσεται, ἀκούσατε τῶν εἰρημένων εἰς τοῦτο προφητειῶν. Ἔστι δὲ ταῦτα. Ἄνθ' ὧν παρέδωκαν εἰς θάνατον τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀνόμων ἐλογίσθη, αὐτὸς ἁμαρτίας πολλῶν εἴληφε καὶ τοῖς ἀνόμοις ἐξιλάσεται β). Ἴδὲ γὰρ, συνήσει ὁ παῖς μου, καὶ ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται σφό-
 15 δρα. Ὅν τρόπον ἐκστήσονται πολλοὶ ἐπὶ σέ, οὕτως ἀδοξήσει ἀπὸ ἀνθρώπων τὸ εἶδος σου καὶ ἡ δόξα σου ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὕτως θαυμάσονται ἔθνη πολλὰ, καὶ συνέξουσι βασιλεῖς τὸ στόμα αὐτῶν· ὅτι οἷς οὐκ ἀνηγγέλη περὶ αὐτοῦ, καὶ οἱ οὐκ ἀκηκόασι συνήσουσι ε). Κύριε τίς
 20 ἐπίστευσε τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; καὶ ὁ βραχίον κυρίου τίς ἀπεκαλύφθη; Ἀνηγγείλαμεν ἐνώπιον αὐτοῦ ὡς παιδίον, ὡς ὄψια ἐν γῆ διψώση. Οὐκ ἔστιν εἶδος αὐτῷ οὐδὲ δόξα· καὶ εἰδομεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς ἀνθρώπους. Ἄν-
 25 θρωπος ἐν πληγῇ ὧν καὶ εἰδὼς φέρειν μιλακίαν, ὅτι ἀπέστραπται τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ἠτιμάσθη καὶ οὐκ ἐλογίσθη. Οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾷται, καὶ ἡμεῖς ἐλογισάμεθα αὐτὸν εἶναι ἐν πόνῳ καὶ ἐν πληγῇ καὶ ἐν κακώσει. Αὐτὸς δὲ ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁνομίας
 30 ἡμῶν καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν· παιδεῖα

a) Ies. 5, 20.

c) Ies. 52, 13. 14. 15.

b) Ies. 53, 12.

8-1 88 81-81 88 31 88 καὶ 8

εἰρήνης ἐπ' αὐτόν, τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. Πάν-
 τεσ ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτοῦ ἐπλα-
 νήθη. Καὶ παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἁμαρτίαις ἡμῶν, καὶ αὐ-
 τὸς διὰ τὸ κεκακῶσθαι οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ. Ὡς
 πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κεί- 5
 ροντος αὐτὸν ἄφρονος, οὕτως οὐκ ἀνοίγει τὸ στόμα αὐτοῦ.
 Ἐν τῇ ταπεινώσει αὐτοῦ ἡ κρίσις αὐτοῦ ἤρθη α). Μετὰ οὖν
 τὸ σταυρωθῆναι αὐτόν, καὶ οἱ γνώριμοι αὐτοῦ πάντες ἀπέ-
 στησαν, ἀρνησάμενοι αὐτόν. Ὑστερον δὲ, ἐκ νεκρῶν ἀνα-
 στάντος καὶ ὀφθέντος αὐτοῖς καὶ ταῖς προφητεταῖς ἐντυ- 10
 χεῖν, ἐν αἷς πάντα ταῦτα προεῖρητο γενησόμενα, διδάξαντος,
 καὶ εἰς οὐρανὸν ἀνερχόμενον ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες καὶ
 δύναμιν ἐκείθεν αὐτοῖς πεμφθεῖσαν παρ' αὐτοῦ λαβόντες
 καὶ εἰς πᾶν γένος ἀνθρώπων ἐλθόντες, ταῦτα ἐδίδαξαν καὶ
 ἀπόστολοι προσηγορεύθησαν. 15

51. Ἐὰν δὲ μνησῆ ἡμῖν τὸ προφητικὸν πνεῦμα, ὅτι ὁ
 ταῦτα πάσχων ἀνεκδιήγητον ἔχει τὸ γένος καὶ βασιλεύει
 τῶν ἐχθρῶν, ἔφη οὕτως. Τὴν γενεὰν αὐτοῦ τίς διηγῆσεται;
 ὅτι αἵρεται ἀπὸ τῆς γῆς ἢ ζωὴ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν ἀνομιῶν αὐ-
 τῶν ἡκεῖ εἰς θάνατον. Καὶ δώσω τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς τα- 20
 φῆς αὐτοῦ καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ὅτι
 ἀνομίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ.
 Καὶ κύριος βούλεται καθαρίσαι αὐτόν τῆς πληγῆς. Ἐὰν δῶται
 περὶ ἁμαρτίας, ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὄψεται σπέρμα μακρόβιον,
 καὶ βούλεται κύριος ἀφελεῖν ἀπὸ πόνου τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, 25
 δεῖξαι αὐτῷ φῶς, καὶ πλάσαι τῇ συνέσει, δικαιοῦσαι δίκαιον
 εἰς δουλεύοντα πολλοῖς. Καὶ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν αὐτὸς ἀνοί-
 σει. Διὰ τοῦτο αὐτὸς κληρονομήσει πολλοὺς καὶ τῶν ἰσχυ-
 ρῶν μεριεῖ σκῦλα. Ἄνθ' ὧν παρεδόθη εἰς θάνατον ἡ ψυχὴ
 αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς ἀνόμοις ἐλογίσθη, καὶ αὐτὸς ἁμαρτίας 30

a) Ies. 53, 12, 52, 13—15. 53, 1—8.

πολλῶν ἀνήγεγκε, καὶ διὰ τὰς ἀγομίας αὐτῶν αὐτὸς παρε-
 δόθη α). Ὡς δὲ καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἔμελλεν ἀνιέναι, καθὼς
 προφητεύθη, ἀκούσατε. Ἐλέχθη δὲ οὕτως· Ἀρατε πύλας οὐρα-
 νῶν, ἀνοίχθητε, ἵνα εἰσέλθῃ ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης. Τίς ἐστιν
 5 οὗτος ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης; Κύριος κραταίος καὶ κύριος δυ-
 νατός β). Ὡς δὲ καὶ ἐξ οὐρανῶν παραγίνεσθαι μετὰ δόξης μέλ-
 λει, ἀκούσατε καὶ τῶν εἰρημένων εἰς τοῦτο διὰ Ἰερεμίου τοῦ
 προφήτου. Ἔστι δὲ ταῦτα· Ἰδοὺ ὡς νιὸς ἀνθρώπου ἔρχεται ἐπά-
 νω τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ σὺν αὐτῷ σ).

10 52. Ἐπειδὴ τοίνυν τὰ γενόμενα ἤδη πάντα ἀποδείκνυ-
 μεν, πρὶν ἢ γενέσθαι, προκεκηρύχθαι διὰ τῶν προφητῶν,
 ἀνάγκη καὶ περὶ τῶν ὁμοίως προφητευθέντων, μελλόντων δὲ
 γίνεσθαι, πίστιν ἔχειν ὡς πάντως γενησομένων. Ὅν γὰρ τρό-
 πον τὰ ἤδη γενόμενα προκεκηρυγμένα καὶ ἀγροούμενα ἀπέβη,

15 τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τὰ λείποντα, καὶ ἀγροῖται καὶ ἀπι-
 στῆται, ἀποβήσονται. Δύο γὰρ αὐτοῦ παρούσις προεκήρυξαν
 οἱ προφῆται· μίαν μὲν τὴν ἤδη γενομένην, ὡς ἀτίμον καὶ
 παθητοῦ ἀνθρώπου· τὴν δὲ δευτέραν, ὅταν μετὰ δόξης ἐξ
 οὐρανῶν μετὰ τῆς ἀγγελικῆς αὐτοῦ στρατιᾶς παραγενήσεσθαι

20 κεκήρυκται, ὅτε καὶ τὰ σώματα ἀνεγερῆ πάντων τῶν γενο-
 μένων ἀνθρώπων, καὶ τῶν μὲν ἀξίων ἐνδύσει ἀφθαρσίαν,
 τῶν δ' ἀδίκων ἐν αἰσθήσει αἰωνία μετὰ τῶν φαύλων δαιμό-
 νων εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ πέμψει. Ὡς δὲ καὶ ταῦτα προείρηται
 γενησόμενα, δηλώσομεν. Ἐρρόθήθη δὲ διὰ Ἰεζεκιὴλ τοῦ προ-
 25 φῆτου οὕτως· Συναχθήσεται ἁρμονία πρὸς ἁρμονίαν καὶ
 ὁστέον πρὸς ὁστέον καὶ σάρκες ἀναρῆσονται. Καὶ πᾶν
 γόνυ κάμψει τῷ κυρίῳ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται
 αὐτῷ d). Ἐν οἷα δὲ αἰσθήσει καὶ κολάσει γενέσθαι μέλλουσιν

a) Ies. 53, 8—11.

d) Ezech. 37, 7. 8. Ies. 45, 23.

b) Ps. 23, 7. 8. Rom. 14, 11.

c) Dan. 7, 13. Matth. 25, 31.

οἱ ἄδικοι, ἀκούσατε τῶν ὁμοίως εἰς τοῦτο εἰρημένων. Ἔστι δὲ ταῦτα. Ὁ σκόληξ αὐτῶν οὐ παυθήσεται, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται α). Καὶ τότε μετανοήσουσιν ὅτε οὐδὲν ὠφελήσουσιν. Ποῖα δὲ μέλλουσιν οἱ λαοὶ τῶν Ἰουδαίων λέγειν καὶ ποιεῖν, ὅταν ἴδωσιν αὐτὸν ἐν δόξῃ παραγεγόμενον, 5 διὰ Ζαχαρίου τοῦ προφήτου προφητευθέντα ἐλέχθη οὕτως. Ἐντελοῦμαι τοῖς τέσσαρσιν ἀνέμοις συνᾶσαι τὰ ἐσκορπισμένα τέκνα· ἐντελοῦμαι τῷ βορρῶ φέρειν, καὶ τῷ νότῳ μὴ προσκόπτειν· καὶ τότε ἐν Ἱερουσαλήμ κοπετὸς μέγας, οὐ κοπετὸς στομάτων ἢ χειλέων, ἀλλὰ κοπετὸς καρδίας· καὶ οὐ μὴ σχί- 10 σωσιν αὐτῶν τὰ ἱμάτια, ἀλλὰ τὰς διανοίας. Κόσονται φυλὴ πρὸς φυλὴν, καὶ τότε ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν, καὶ ἐροῦσιν τί, κύριε, ἐπλάνησας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ σου; Ἡ δόξα, ἣν ἐδόγησαν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐγενήθη ἡμῖν εἰς ὄνειδος β).

53. Πολλὰς μὲν οὖν καὶ ἑτέρας προφητείας ἔχοντες 15 εἰπεῖν ἐπανασόμεθα, αὐτάρχεις καὶ ταύτας εἰς πεισμονὴν τοῖς τὰ ἀκουστικά καὶ νοερά ὅσα ἔχουσιν εἶναι λογισάμενοι, καὶ νοεῖν δύνασθαι αὐτοὺς ἠγνούμενοι, ὅτι οὐχ ὁμοίως τοῖς μυθοποιηθεῖσι περὶ τῶν νομισθέντων νύων τοῦ Διὸς καὶ ἡμεῖς μόνον λέγομεν, ἀλλ' οὐκ ἀποδειξάι ἔχομεν. Τίτι γὰρ 20 ἂν λόγῳ ἀνθρώπῳ σταυρωθέντι ἐπειθόμεθα, ὅτι πρωτότοκος τῷ ἀγεννήτῳ Θεῷ ἐστὶ, καὶ αὐτὸς τὴν κρίσιν τοῦ παντὸς ἀνθρωπείου γένους ποιήσεται, εἰ μὴ μαρτύρια, πρὶν ἢ ελθεῖν αὐτὸν ἀνθρώπων γενόμενον, κεκηρυγμένα περὶ αὐτοῦ εὔρομεν καὶ οὕτως γενόμενα ὁρῶμεν, γῆς μὲν Ἰουδαίων 25 ἐρημώσιν, καὶ τοὺς ἀπὸ παντὸς ἔθνους ἀνθρώπων διὰ τῆς παρὰ τῶν ἀποστόλων αὐτοῦ διδαχῆς πεισθέντας καὶ παραιτησαμένους τὰ παλαιὰ, ἐν οἷς πλανώμενοι ἀνεστράφησαν, ἔθθ, ἑαυτοὺς ἡμᾶς ὁρῶντες, πλείονάς τε καὶ ἀληθεστέρους

a) Ies. 66, 24. Marc. 9, 44.

b) Zach. 2, 16. Ies. 43, 5. 6. Zach. 12, 10—14. Ies. 63, 17. 64, 11.

τοὺς ἐξ ἔθνῶν τῶν ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Σαμαρέων Χριστιανούς εἰδότες; Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα πάντα γένη ἀνθρώπεια ὑπο τοῦ προφητικῆς πνεύματος καλεῖται ἔθνη· τὸ δὲ Ἰουδαϊκὸν καὶ Σαμαρειτικὸν φῶλον Ἰσραὴλ καὶ οἶκος Ἰακώβ κέκληται.

5 Ὡς δὲ προεφητεῦθη ὅτι πλείονες οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν πιστεύοντες τῶν ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Σαμαρέων, τὰ προφητευσθέντα ἀπαγγελοῦμεν. Ἐλέχθη δὲ οὕτως· Εὐφρανθήτη στείρα ἢ οὐ τίκτουσα, ὄψον καὶ βόησον ἢ οὐκ ὠδίνουσα, ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον, ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα α).

10 Ἔρημα γὰρ ἦν πάντα τὰ ἔθνη ἀληθινῶ Θεοῦ, χειρῶν ἔργοις λατρεύοντα· Ἰουδαῖοι δὲ καὶ Σαμαρεῖς ἔχοντες τὸν παρὰ τοῦ Θεοῦ λόγον διὰ τῶν προφητῶν παραδοθέντα αὐτοῖς καὶ αἰεὶ προσδοκῆσαντες τὸν Χριστὸν, παραγενόμενον ἠγνόησαν, πληρὸν δλίγων τινῶν, οὓς προεῖπε τὸ ἅγιον προφητικὸν πνεῦμα διὰ

15 Ἡσαίου σωθήσεσθαι. Εἶπε δὲ ὡς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν· Εἰ μὴ κύριος ἐγκατέλιπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα καὶ Γόμορρα ἂν ἐγενήθημεν β). Σόδομα γὰρ καὶ Γόμορρα πόλεις τινὲς ἀσεβῶν ἀνδρῶν ἱστοροῦνται ὑπὸ Μωσέως γενόμεναι, ἃς πρὶ καὶ θείῳ καύσας ὁ Θεὸς κατέστρεψε, μηδενὸς τῶν

20 ἐν αὐταῖς σωθέντος πληρὸν ἄλλοεθνοῦς τινος, Χαλδαίου τὸ γένος, ᾧ ὄνομα Αἰὼν· σὺν ᾧ καὶ θυγατέρες διεσώθησαν. Καὶ τὴν πᾶσαν αὐτῶν χώραν ἐρημον καὶ κεκαυμένην οὖσαν καὶ ἄγονον μένουσαν οἱ βουλόμενοι ὄραν ἔχουσιν. Ὡς δὲ καὶ ἀληθέστεροι οἱ ἀπὸ τῶν ἔθνῶν καὶ πιστότεροι προεγνωσ-

25 σκοντο, ἀπαγγελοῦμεν τὰ εἰρημένα διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου. Ἔφη δὲ οὕτως· Ἰσραὴλ ἀπερίτμητος τὴν καρδίαν, τὰ δὲ ἔθνη τὴν ἀκροβυστίαν γ). Τὰ τοσαῦτα γοῶν ὀρώμενα πειθῶ καὶ πίστιν τοῖς τάληθῆς ἀσπαζομένοις καὶ μὴ φιλοδοξοῦσι μηδὲ ἀπὸ παθῶν ἀρχομένοις μετὰ λόγον ἐμφορῆσαι

30 δύναται.

a) Ies. 54, 1.

c) Ierem. 9, 26.

b) Ies. 1, 9.

54. Οἱ δὲ παραδιδόντες τὰ μυθοποιηθέντα ὑπο τῶν ποιητῶν οὐδεμίαν ἀπόδειξιν φέρουσι τοῖς ἐκμανθάνουσι νέοις· καὶ ἐπὶ ἀπάτῃ καὶ ἀπαγωγῇ τοῦ ἀνθρωπέου γένους εἰρησθαι ἀποδείκνυμεν κατ' ἐνέργειαν τῶν φαύλων δαιμόνων. Ἀκούσαντες γάρ διὰ τῶν προφητῶν κηρυσσόμενον παραγενη- 5 σόμενον τὸν Χριστὸν, καὶ κολασθησομένους διὰ πρὸς τοὺς ἀσεβεῖς τῶν ἀνθρώπων, προεβάλλοντο πολλοὺς λεχθῆναι λεγομένους νιούς τῷ Διὶ, νομίζοντες δυνήσεσθαι ἐνεργῆσαι τερατολογίαν ἡγήσασθαι τοὺς ἀνθρώπους τὰ περὶ τὸν Χριστὸν καὶ ὁμοίως τοῖς ὑπὸ τῶν ποιητῶν λεχθεῖσι. Καὶ ταῦτα δ' 10 ἐλέχθη καὶ ἐν Ἑλλήσι καὶ ἐν ἔθνεσι πᾶσιν, ὅπου μᾶλλον ἐπήκουον τῶν προφητῶν πιστευθήσεσθαι τὸν Χριστὸν κηρυσσόντων. Ὅτι δὲ καὶ ἀκούοντες τὰ διὰ τῶν προφητῶν λεγόμενα οὐκ ἐνόηον ἀκριβῶς, ἀλλ' ὡς πλανώμενοι ἐμιμήσαντο τὰ περὶ τὸν ἡμέτερον Χριστὸν, διασαφήσομεν. Μω- 15 σῆς οὖν ὁ προφήτης, ὡς προέφημεν, πρεσβύτερος ἦν πάντων συγγραφέων, καὶ δι' αὐτοῦ, ὡς προεμνήσαμεν, προεφητεύθη οὕτως. Οὐκ ἐκλείπει ἄρχων ἐξ Ἰουδα καὶ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται· καὶ αὐτὸς ἔσται προσδοκία ἐθνῶν, δεσμεύων πρὸς ἄμπελον τὸν 20 πῶλον αὐτοῦ, πλύνων τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐν αἵματι σταφυλῆς α). Τούτων οὖν τῶν προφητικῶν λόγων ἀκούσαντες οἱ δαίμονες, Διόνυσον μὲν ἔφασαν γεγονέναι νιὸν τοῦ Διὸς, εὐρετὴν δὲ γενέσθαι ἀμπέλου παρῆδωκαν, καὶ οἶνον ἐν τοῖς μυστηρίοις αὐτοῦ ἀναγράφουσι, καὶ διασπαραχθέντα αὐτὸν 25 ἀνεληλυθέναι εἰς οὐρανὸν ἐδιδάξαν. Καὶ ἐπειδὴ διὰ τῆς Μωσέως προφητείας οὐ ᾗδη ἔσημαίνετο, εἴ τε νιὸς τοῦ Θεοῦ ὁ παραγενησόμενός ἐστι, καὶ εἰ ὀχοῦμενος ἐπὶ πῶλου ἐπὶ γῆς μενεῖ ἢ εἰς οὐρανὸν ἀνελεύσεται, καὶ τὸ τοῦ πῶλου ὄνομα καὶ ὄνου πῶλον καὶ ἵππου σημαίνειν ἐδύνατο, μὴ 30

a) Gen. 49, 10. 11.

ἐπιστάμενοι εἴτε ὄρου πῶλον ἄγων ἔσται σύμβολον τῆς πα-
 ρουσίας αὐτοῦ εἴτε ἵππου ὁ προκηρυσσόμενος, καὶ υἱὸς
 Θεοῦ ἔστιν, ὡς προέφημεν, ἢ ἀνθρώπου, τὸν Βελλεροφόν-
 την καὶ αὐτὸν ἐφ' ἵππου Πηγάσου ἀνθρώπου ἐξ ἀνθρώπου
 5 γηγόμενον εἰς οὐρανὸν ἔφασαν ἀνεληλυθέναι. Ὅτε δὲ ἤκου-
 σαν διὰ τοῦ ἄλλου προφήτου Ἡσαίου λεχθῆν, ὅτι διὰ παρ-
 θένου τεχθήσεται καὶ δι' ἑαυτοῦ ἀνελεύσεται εἰς τὸν οὐρα-
 νὸν, τὸν Περσέα λεχθῆναι προεβάλλοντο. Καὶ ὅτε ἔγνωσαν
 εἰρημένον, ὡς προέλεχται ἐν ταῖς προγεγραμμέναις προφη-
 10 ταίαις, ἰσχυρὸς ὡς γίγας δραμεῖν ὁδὸν α), τὸν Ἡρακλεῦ
 ἰσχυρὸν καὶ ἐπεκρυσσθέντα τὴν πᾶσαν γῆν ἔφασαν. Ὅτε δὲ
 πάλιν ἔμαθον προφητευθέντα θεραπεύσειν αὐτὸν πᾶσαν νόσον
 καὶ νεκροὺς ἀνεγερεῖν, τὸν Ἀσκληπιὸν παρήνεγκαν.

55. Ἀλλ' οὐδαμοῦ οὐδ' ἐπὶ τινος τῶν λεγομένων υἱῶν
 15 τοῦ Διὸς τὸ σταυρωθῆναι ἐμιμήσαντο. Οὐ γὰρ ἐνοεῖτο αὐ-
 τοῖς, συμβολικῶς, ὡς προδεδήλωται, τῶν εἰς τοῦτο εἰρημέ-
 νων πάντων λελεγμένων. Ὅπερ, ὡς προεῖπεν ὁ προφήτης,
 τὸ μέγιστον σύμβολον τῆς ἰσχύος καὶ ἀρχῆς αὐτοῦ ὑπάρχει,
 ὡς καὶ ἐκ τῶν ἐπ' ὄψιν πιπτόντων δείκνυται. Κατανοήσατε
 20 γὰρ πάντα τὰ ἐν τῷ κόσμῳ, εἰ ἄνευ τοῦ σχήματος τούτου
 διοικεῖται ἢ κοινωνίαν ἔχειν δύναται. Θάλασσα μὲν γὰρ οὐ
 τέμνεται, ἢ μὴ τοῦτο τὸ τρόπαιον, ὃ καλεῖται ἰστίον, ἐν
 τῇ νηὶ σῶον μείνη· γῆ δὲ οὐκ ἀροῦται ἄνευ αὐτοῦ· σκαπα-
 νεῖς δὲ τὴν ἐργασίαν οὐ ποιοῦνται, οὐδὲ βανασουργοὶ ὁμοί-
 25 ως, εἰ μὴ διὰ τῶν τὸ σχῆμα τοῦτο ἐχόντων ἐργαλείων. Τὸ
 δὲ ἀνθρώπειον σχῆμα οὐδενὶ ἄλλῳ τῶν ἀλόγων ζώων διαφέ-
 ρει, ἢ τῷ ὀρθόν τε εἶναι καὶ ἕκτασιν χειρῶν ἔχειν καὶ
 ἐν τῷ προσώπῳ ἀπὸ τοῦ μετωπίου τεταμένον τὸν λεγόμενον
 μῦξωτήρα φέρειν, δι' οὗ ἢ τε ἀναπνοή ἐστὶ τῷ ζώῳ, καὶ
 30 οὐδὲν ἄλλο δείκνυσιν ἢ τὸ σχῆμα τοῦ σταυροῦ. Καὶ διὰ τοῦ

a) Ps. 18, 6.

προφήτου δὲ ἐλέχθη οὕτως· Πνεῦμα πρὸ προσώπου ἡμῶν
 Χριστὸς κύριος α). Καὶ τὰ παρ' ἡμῖν δὲ σύμβολα τὴν τοῦ
 σχήματος τοῦτου δύναμιν δηλοῖ * λλωμεν καὶ τῶν τροπαίων,
 δι' ὧν αἱ τε προόδοι ἡμῶν πανταχοῦ γίνονται, τῆς ἀρχῆς
 καὶ δυνάμεως τὰ σημεῖα ἐν τοῖτοις δεικνύντες, εἰ καὶ μὴ 5
 νοοῦντες τοῦτο πράττετε. Καὶ τῶν παρ' ἡμῖν ἀποθνησκόντων
 αὐτοκρατόρων τὰς εἰκόνας ἐπὶ τούτῳ τῷ σχήματι ἀνατίθετε,
 καὶ θεοὺς διὰ γραμμῶν ἐπονομάζετε. Καὶ διὰ λόγου οὐκ
 καὶ σχήματος τοῦ φαινομένου, ὅση δύναμις, προτρεψάμενοι
 ἡμᾶς, ἀνεύθνοιο οἶδαμεν λοιπὸν ὄντες, κἄν ἡμεῖς ἀπιστήτε 10
 τὸ γὰρ ἡμέτερον γέγονε καὶ πεπέραται.

56. Οὐκ ἠρκέσθησαν δὲ οἱ φαῦλοι δαίμονες πρὸ τῆς
 φανερώσεως τοῦ Χριστοῦ εἰπεῖν τοῖς λεχθέντας υἱὸς τῷ
 Διὶ γεγονέναι· ἀλλ' ἐπειδὴ φανερωθέντος αὐτοῦ καὶ γενομέ-
 νου ἐν ἀνθρώποις, καὶ ὅπως διὰ τῶν προφητῶν προεκεκή- 15
 ρυκτο ἔμαθον καὶ ἐν παντὶ γένει πιστευόμενον καὶ προσδο-
 κώμενον ἐγνώσαν, πάλιν, ὡς προεδηλώσαμεν, προεβάλλοντο
 ἄλλοις, Σίμωνα μὲν καὶ Μένανδρον ἀπὸ Σαμαρείας, οἱ καὶ
 μαγικὰς δυνάμεις ποιήσαντες πολλοὺς ἐξηπάτησαν καὶ ἔτι
 ἀπάτωμένους ἔχουσι. Καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν, ὡς προέφημεν, ἐν 20
 τῇ βασιλίδι Ῥώμῃ ἐπὶ Κλαυδίου Καίσαρος γενόμενος ὁ Σί-
 μων καὶ τὴν ἱερὰν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον Ῥωμαίων εἰς
 τοσοῦτο κατεπλήξατο, ὡς θεὸς νομισθῆναι, καὶ ἀνδριάντι, ὡς
 τοὺς ἄλλους παρ' ἡμῖν τιμωμένους θεοὺς, τιμηθῆναι. Ὅθεν
 τὴν τε ἱερὰν σύγκλητον καὶ τὸν δῆμον τὸν ἡμέτερον συν- 25
 επιγνώμονας ταύτης ἡμῶν τῆς ἀξιώσεως παραλαβεῖν αὐτοῦ-
 μεν, ἵν' εἴ τις εἴη τοῖς ἀπ' ἐκεῖνον διδάγμασι κατεχόμενος,
 τάληθες μαθὼν, τὴν πλάνην φυγεῖν δυνήθῃ· καὶ τὸν ἀνδρι-
 ἀντα, εἰ βούλεσθε, καθαιρήσατε.

57. Οὐ γὰρ μὴ γενέσθαι τὴν ἐκπίρωσιν ἐπὶ κολάσει 30

a) Thren. 4, 20.

τῶν ἀσεβῶν, οἱ φαῦλοι δαίμονες πείσαι δύνανται· ὄνπερ
 τρόπον οὐδὲ λαθεῖν τὸν Χριστὸν παραγενόμενον ἰσχυσαν πρᾶ-
 ξαι, ἀλλ' ἐκεῖνο μόνον, τοὺς ἀλόγως βιοῦντας καὶ ἐμπαθῶς
 ἐν ἔθει φαῦλοις τεθραμμένους καὶ φιλοδοξοῦντας ἀναιρεῖν
 5 ἡμᾶς καὶ μισεῖν δύνανται ποιῆσαι, οὓς οὐ μόνον οὐ μισοῦμεν,
 ἀλλ', ὡς δείκνυται, ἐλεοῦντες μεταθέσθαι πείσαι βουλόμεθα. Οὐ
 γὰρ δεδοίκαμεν θάνατον, τοῦ πάντως ἀποθανεῖν ὁμολογουμέ-
 νου, καὶ μηδενὸς ἄλλου καινοῦ, ἀλλ' ἢ τῶν αὐτῶν ἐν τῇδε
 τῇ διοικήσει ὄντων· ὧν εἰ μὲν κόρος τοὺς μετασχόντας κ' ἂν
 10 ἐνιαυτοῦ ἔχη, ἵνα αἰεὶ ὧσι καὶ ἀπαθεῖς καὶ ἀνενδεεῖς, τοῖς
 ἡμετέροις διδάγμασι προσέχειν δεῖ. Εἰ δ' ἀπιστοῦσι μηδὲν
 εἶναι μετὰ θάνατον, ἀλλ' εἰς ἀναισθησίαν χωρεῖν τοὺς ἀπο-
 θνήσκοντας ἀποφαίνονται, παθῶν τῶν ἐνταῦθα καὶ χρεῖων
 ἡμᾶς ὑπόμεινοι εὐεργετοῦσιν, ἑαυτοὺς δὲ φαῦλους καὶ μισαν-
 15 θρώπους καὶ φιλοδόξους δεικνύουσιν. Οὐ γὰρ ὡς ἀπαλλά-
 ζοντες ἡμᾶς ἀναιροῦσιν, ἀλλ' ὡς ἀποστεροῦντες ζωῆς καὶ
 ἡδονῆς φρονέουσιν.

58. Καὶ Μαρκίωνα δὲ τὸν ἀπὸ Πόντου, ὡς προέφη-
 μεν, προεβάλλοντο οἱ φαῦλοι δαίμονες· ὃς ἀρνεῖσθαι μὲν τὸν
 20 ποιητὴν τῶν οὐρανίων καὶ γηγῆνων ἀπάντων Θεὸν καὶ τὸν
 προκηρυχθέντα διὰ τῶν προφητῶν Χριστὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ
 νῦν διδάσκει, ἄλλον δὲ τινα καταγγέλλει παρὰ τὸν δημιουρ-
 γὸν τὸν πάντων Θεὸν καὶ ὁμοίως ἕτερον υἱόν· ᾧ πολλοὶ πει-
 σθέντες ὡς μόνῳ τᾷληθῇ ἐπισταμένῳ, ἡμῶν καταγελῶσιν,
 25 ἀπόδειξι μηδεμίαν περὶ ὧν λέγουσιν ἔχοντες· ἀλλὰ ἀλόγως
 ὡς ὑπὸ λίκου ἄρνες σννηρπασμένοι, βορὰ τῶν ἀθέων δο-
 γμάτων καὶ δαιμόνων γίνονται· οὐ γὰρ ἄλλο τι ἀγωνίζον-
 ται οἱ λεγόμενοι δαίμονες, ἢ ἀπάγειν τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ
 τοῦ ποιήσαντος Θεοῦ καὶ τοῦ πρωτογόνου αὐτοῦ Χριστοῦ.
 30 Καὶ τοὺς μὲν τῆς γῆς μὴ ἐπαίρεσθαι δυναμένους τοῖς γηγῆ-
 νοις καὶ χειροποιήτοις προσήλωσαν καὶ προσηλοῖσι· τοὺς
 δὲ ἐπὶ θεωρίαν θείων ὁρμῶντας ὑπεκκροῦντες, ἦν μὴ λο-

γισμὸν σάφρονά καὶ καθαρὸν καὶ ἀπαθῆ βίον ἔχωσιν, εἰς ἀσέβειαν ἐμβάλλουσιν.

59. Ἴνα δὲ καὶ παρὰ τῶν ἡμετέρων διδασκάλων, λέγομεν δὲ τοῦ λόγου τοῦ διὰ τῶν προφητῶν, λαβόντα τὸν Πλάτωνα μάθητε τὸ εἰπεῖν, ἔλην ἄμορφον οὖσαν στρέψαντα τὸν Θεὸν κόσμον ποιῆσαι, ἀκούσατε τῶν ἀντολέξει εἰρημένων διὰ Μωσέως, τοῦ προοδηλωμένου πρώτου προφήτου καὶ πρεσβυτέρου τῶν ἐν Ἑλλήσι συγγραφέων· δι' οὗ μὴν τὸ προφητικὸν πνεῦμα, πῶς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐκ τίνων ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ἔφη οὕτως· Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου· καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο οὕτως α). Ὡστε λόγῳ Θεοῦ ἐκ τῶν ὑποκειμένων καὶ προδηλωθέντων διὰ Μωσέως γεγενῆσθαι τὸν πάντα κόσμον, καὶ Πλάτων καὶ οἱ ταυτὰ λέγοντες καὶ ἡμεῖς ἐμάθομεν, καὶ ὑμεῖς πεισθῆναι δύνασθε. Καὶ τὸ καλούμενον Ἐρεβος β) παρὰ τοῖς ποιηταῖς εἰρησθαι πρότερον ὑπὸ Μωσέως οἶδαμεν.

60. Καὶ τὸ ἐν τῷ παρὰ Πλάτωνι Τιμαίῳ φυσιολογούμενον περὶ τοῦ νιόυ τοῦ Θεοῦ, ὅτε λέγει· ἐχίασεν αὐτὸν ἐν τῷ παντί, παρὰ Μωσέως λαβὼν ὁμοίως εἶπεν· Ἐν γὰρ ταῖς Μωσέως γραφαῖς ἀναγέγραπται, ὡς κατ' ἐκεῖνο τοῦ καιροῦ, ὅτε ἐξῆλθον ἀπὸ Αἰγύπτου οἱ Ἰσραηλῖται καὶ γεγονάσιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀπήρτησαν αὐτοῖς ἰοβόλα θηρία, ἔχιδνά τε καὶ ἀσπίδες, καὶ ὄφεων πᾶν γένος, ὃ ἐθανάτου τὸν λεόν· καὶ κατ' ἐπίνοιαν καὶ ἐνέργειαν τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ λεγομένην λαβεῖν τὸν Μωσέα χαλκὸν καὶ ποιῆσαι τύπον σταυροῦ, καὶ τοῦτον στήσαι ἐπὶ τῇ ἀγίᾳ σκηνῇ καὶ εἰπεῖν τῷ λαῷ· ἐὰν προσβλέπητε τῷ τύπῳ τούτῳ, καὶ πιστεύητε, ἐν αὐτῷ σω-

a) Gen. 1, 1—4.

b) Deut. 32, 22.

θήσεσθε α). Καὶ γενομένου τούτου τοὺς μὲν ὄφεις ἀποθα-
νεῖν ἀνέγραψε· τὸν δὲ λαὸν ἐκφυγεῖν τὸν θάνατον οὕτως πα-
ρέδωκεν. *Αναγνοὺς Πλάτων καὶ μὴ ἀκριβῶς ἐπιστάμενος,*
μηδὲ νοήσας τίπον εἶναι σταυροῦ, ἀλλὰ χίμασμα νοήσας, τὴν
5 *μετὰ τὸν πρῶτον Θεὸν δύναμιν κεχιάσθαι ἐν τῷ παντί εἶπε.*
Καὶ τὸ εἰπεῖν αὐτὸν τρίτον, ἐπειδὴ, ὡς προείπομεν, ἐπάνω
τῶν ὑδάτων ἀέγγω ὑπὸ Μωσέως εἰρημένον ἐπιφέρεσθαι τὸ
τοῦ Θεοῦ πνεῦμα. Δευτέραν μὲν γὰρ χώραν τῇ παρὰ Θεοῦ
λόγω, ὃν κεχιάσθαι ἐν τῷ παντί ἔφη, δίδωσι· τὴν δὲ τρί-
10 *την τῇ λεχθέντι ἐπιφέρεσθαι τῷ ὕδατι πνεύματι, εἰπὼν*
τὰ δὲ τρίτα περὶ τὸν τρίτον. Καὶ ὡς ἐκπύρωσιν γενήσε-
σθαι διὰ Μωσέως προεμήνυσε τὸ προφητικὸν πνεῦμα,
ἀκούσατε. Ἐφη δὲ οὕτως· Καταβήσεται αἰετῶν πῦρ καὶ
καταφύεται μέχρι τῆς ἀβύσσου κάτω β). Οὐ τὰ αὐτὰ οὖν
15 *ἡμεῖς ἄλλοις δοξάζομεν· ἀλλ' οἱ πάντες τὰ ἡμέτερα μιμούμε-*
νοι λέγουσι. Παρ' ἡμῶν οὖν ἔστι ταῦτα ἀκοῦσαι καὶ μαθεῖν
παρὰ τῶν οὐδὲ τοὺς χαρακτηῆρας τῶν στοιχείων ἐπισταμένων,
ιδιωτῶν μὲν καὶ βαρβάρων τὸ φθέγμα, σοφῶν δὲ καὶ πιστῶν
τὸν νοῦν ὄντων, καὶ πηρῶν καὶ χήρων τιτῶν τὰς ὄψεις· ὡς
20 *συνεῖναι οὐ σοφία ἀνθρωπεία ταῦτα γεγονέναι, ἀλλὰ δυνάμει*
Θεοῦ λέγεσθαι. καὶ οὐκ ἀποδοκίμασθαι ἀλλὰ τιμητικῶς εὐδοκίμασθαι
61. *Ὁν τρόπον δὲ καὶ ἀνεθήκαμεν ἑαυτοὺς τῷ Θεῷ,*
καινοποιηθέντες διὰ τοῦ Χριστοῦ, ἐξηγησόμεθα, ὅπως μὴ
τοῦτο παραλιπόντες δόξωμεν πονηρεῖν τι ἐν τῇ ἐξηγήσει.
25 *Ὅσοι ἂν πεισθῶσι καὶ πιστεύωσιν ἀληθῆ ταῦτα τὰ ὑφ' ἡμῶν*
διδασκόμενα καὶ λεγόμενα εἶναι, καὶ βιοῦν οὕτως· δύνασθαι
ὑπισχνῶνται, εὐχέσθαι τε καὶ αἰτεῖν νηστεύοντες παρὰ τοῦ
Θεοῦ τῶν προσημαρτημένων ἄφεσιν διδάσκονται, ἡμῶν συνευ-
χομένων καὶ σπννηστευόντων αὐτοῖς. Ἐπειτα ἄγονται ὑφ' ἡμῶν
30 *ἔνθα ὕδωρ ἔστι, καὶ τρόπον ἀναγεννήσεως, ὃν καὶ ἡμεῖς αὐ-*
τοὶ ἀναγεννήθημεν, ἀναγεννώμεθα. Ἐπ' ὀνόματος γὰρ τοῦ πα-

a) Num. 21, 8. 08—31, 1. 231 (A b) Deut. 32, 22. 3. 2. 2001 (b)

τρὸς τῶν ὄλων καὶ δεσπότην Θεοῦ καὶ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν
 Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ πνεύματος ἁγίου τὸ ἐν τῷ ὕδατι τότε
 λουτρὸν ποιοῦνται. Καὶ γὰρ ὁ Χριστὸς εἶπεν· Ἄν μὴ ἀνα-
 γεννηθῆτε, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρα-
 νῶν α). Ὅτι δὲ καὶ ἀδύνατον εἰς τὰς μήτρας τῶν τεκουσῶν 5
 τοὺς ἄπαξ γεννωμένους ἐμβῆναι, φανερὸν πᾶσιν ἐστί. Καὶ
 διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου, ὡς προεγράψαμεν, εἴρηται, τίνα
 τρόπον φεῖξονται τὰς ἁμαρτίας οἱ ἁμαρτήσαντες καὶ μετα-
 νοοῦντες. Ἐλέχθη δὲ οὕτως· Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε,
 ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, μάθετε καλὸν 10
 ποιεῖν, κρίνατε ὄρφανῶ καὶ δικαιοῦσατε χήραν, καὶ δεῦτε
 καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει κύριος. Καὶ ἐὰν ὡσιν αἱ ἁμαρτίαι
 ὑμῶν ὡς φοινικοῦν, ὡσεὶ ἔριον λευκανῶ, καὶ ἐὰν ὡσιν ὡς
 κόκκινον, ὡς χιόνα λευκανῶ. Ἐὰν δὲ μὴ εἰσακούσῃτέ μου,
 μάχαιρα ὑμᾶς κατέδεταί. Τὸ γὰρ στόμα κυρίου ἐλάλησε 15
 ταῦτα β). Καὶ λόγον δὲ εἰς τοῦτο παρὰ τῶν ἀποστόλων ἐμά-
 θομεν τοῦτον. Ἐπειδὴ τὴν πρώτην γένεσιν ἡμῶν ἀγνοοῦντες
 κατ' ἀνάγκην γεγενήμεθα ἐξ ὑγρᾶς σπορᾶς κατὰ μίξιν τὴν
 τῶν γονέων πρὸς ἀλλήλους καὶ ἐν ἐθεσι φαύλοις καὶ πονη-
 ραῖς ἀνατροφαῖς γεγόναμεν, ὅπως μὴ ἀνάγκης τέκνα μηδὲ 20
 ἀγνοίας μένωμεν, ἀλλὰ προαιρέσεως καὶ ἐπιστήμης, ἀφέσε-
 ῶς τε ἁμαρτιῶν ὑπὲρ ὧν προημάρτομεν τύχωμεν ἐν τῷ ὕδα-
 τι, ἐπονομάζεται τῷ ἐλομένῳ ἀναγεννηθῆναι καὶ μετανοή-
 σαντι ἐπὶ τοῖς ἁμαρτημένοις τὸ τοῦ πατρὸς τῶν ὄλων καὶ
 δεσπότην Θεοῦ ὄνομα· αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπιλέγοντες, τοῦτον 25
 λουσομένον ἄγοντες ἐπὶ τὸ λουτρὸν. Ὄνομα γὰρ τῷ ἀρρήτῳ
 Θεῷ οὐδεὶς ἔχει εἰπεῖν· εἰ δέ τις τολμήσειεν εἶναι λέγειν,
 μέμνηε τὴν ἄσωτον μανίαν. Καλεῖται δὲ τοῦτο τὸ λουτρὸν
 φωτισμὸς, ὡς φωτιζομένων τὴν διάνοιαν τῶν αὐτὰ μαν-
 θανόντων. Καὶ ἐπ' ὀνόματος δὲ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ σταν- 30
 —————
 —————

a) Ioan. 3, 5. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

ρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ ἐπ' ὀνόματος πνεύματος
 ἁγίου, ὃ διὰ τῶν προφητῶν προεκήρυξε τὰ κατὰ τὸν Ἰησοῦν
 πάντα, ὃ φωτιζόμενος λούεται.

62. Καὶ τὸ λουτρὸν δὴ τοῦτο ἀκούσαντες οἱ δαίμονες
 5 διὰ τοῦ προφήτου κεκηρυγμένον, ἐνήργησαν καὶ ἑναντιζέειν
 ἑαυτοὺς τοὺς εἰς τὰ ἱερὰ αὐτῶν ἐπιβαίνοντας καὶ προσιέναι
 αὐτοῖς μέλλοντας, λειβάς δὲ καὶ κνίσας ἀποτελοῦντας· τέλειον
 δὲ καὶ λούεσθαι ἀπιόντας πρὶν ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ ἱερὰ, ἕνθα
 ἴδονται, ἐνεργοῦσι. Καὶ γὰρ τὸ ὑπολῦεσθαι ἐπιβαίνοντας
 10 τοῖς ἱεροῖς καὶ τοῖς αὐτοῖς τοὺς θρησκείοντας κελεύεσθαι
 ὑπὸ τῶν ἱερατευνόντων ἐκ τῶν συμβάντων Μωσοεὶ τῷ εἰρη-
 μένῳ προφήτῃ μαθόντες οἱ δαίμονες ἐμιμήσαντο. Κατ' ἐκεῖνο
 γὰρ τοῦ καιροῦ ὅτε Μωσῆς ἐκελεύσθη κατελθὼν εἰς Αἴγυ-
 πτον ἐξαγαγεῖν τὸν ἐκεῖ λαὸν τῶν Ἰσραηλιτῶν, ποιμαίνοντας
 15 αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀραβικῇ γῆ πρόβατα τοῦ πρὸς μητρὸς θείου,
 ἐν ἰδέᾳ πυρὸς ἐκ βάτου προσομίλησεν αὐτῷ ὁ ἡμέτερος
 Χριστὸς καὶ εἶπεν· Ὑπόλυσαι τὰ ἵποδήματά σου καὶ προσ-
 ελθὼν ἄκουσον α). Ὁ δὲ, ὑπολυσάμενος καὶ προσελθὼν,
 ἀκήκοε κατελεθῆναι εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐξαγαγεῖν τὸν ἐκεῖ λαὸν
 20 τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ δύναμιν ἰσχυρὰν ἔλαβε παρὰ τοῦ
 λαλήσαντος αὐτῷ ἐν ἰδέᾳ πυρὸς Χριστοῦ, καὶ κατελθὼν
 ἐξήγαγε τὸν λαὸν, ποιήσας μεγάλα καὶ θαυμάσια· ἃ εἰ
 βούλεσθε μαθεῖν, ἐκ τῶν συγγραμμάτων ἐκείνου ἀκριβῶς
 μαθήσεσθε.

25 63. Ἰουδαῖοι δὲ πάντες καὶ νῦν διδάσκαοι τὸν ἀνω-
 νόμαστον Θεὸν λειπαλέγειν τῷ Μωσοεὶ. Ὄθεν τὸ προφητικὸν
 πνεῦμα διὰ Ἡσαίου τοῦ προμεμνημένου προφήτου ἐλέγχον
 αὐτούς, ὡς προεγράψαμεν, εἶπεν· Ἔγω βοῦς τὸν κτησάμενον
 καὶ ὄνος τὴν φάτιν τῷ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ
 30 ἔγνων, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκε β). Καὶ Ἰησοῦς δὲ ὁ Χρι-

a) Exod. 3, 5.

b) Ies. 1, 3.

στός, ὅτι οὐκ ἔγνωσαν Ἰουδαῖοι τί πατήρ καὶ τί υἱός, ὁμοί-
 ως ἐλέγχων αὐτούς καὶ αὐτός εἶπεν· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν πα-
 τέρα, εἰ μὴ ὁ υἱός· οὐδὲ τὸν υἱόν, εἰ μὴ ὁ πατήρ καὶ οἷς
 ἂν ἀποκαλύψῃ ὁ υἱός α). Ὁ λόγος δὲ τοῦ Θεοῦ ἐστίν ὁ υἱός
 αὐτοῦ, ὡς προέφημεν· Καὶ ἄγγελος δὲ καλεῖται καὶ ἀπόστο- 5
 λος· αὐτὸς γὰρ ἀπαγγέλλει ὅσα δεῖ γνωσθῆναι, καὶ ἀποστέλ-
 λεται μηνύων ὅσα ἀγγέλλεται, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ κύριος ἡμῶν
 εἶπεν· Ὁ ἐμοῦ ἐκκοίτων ἀκοίει τοῦ ἀποστελλαντός με β).
 Καὶ ἐκ τῶν τοῦ Μωσέως δὲ συγγραμμάτων φανερὸν τοῦτο
 γενήσεται· Λέλεκται δὲ ἐν αὐτοῖς οὕτως· Καὶ ἐλάλησε Μω- 10
 σεῖ ἄγγελος Θεοῦ ἐν φλογὶ πυρός ἐκ τῆς βράτου καὶ εἶπεν
 ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, Θεὸς Ἀβραάμ, Θεὸς Ἰσαάκ, Θεὸς Ἰακώβ, ὁ
 Θεὸς τῶν πατέρων σου· Κάτελθε εἰς Αἴγυπτον καὶ ἐξάγαγε
 τὸν λαόν μου γ). Τὰ δ' ἐπόμενα ἐξ ἐκεῖνων βουλόμενοι μα-
 θεῖν δύνασθε· Οὐ γὰρ δυνατὸν ἐν τοῦτοις ἀναγράψαι πάντα. 15
 Ἀλλ' εἰς ἀπόδειξιν γεγονάσιν οἶδε οἱ λόγοι, ὅτι υἱός Θεοῦ καὶ
 ἀπόστολος Ἰησοῦς ὁ Χριστὸς ἐστίν, πρότερον λόγος ὢν, καὶ
 ἐν ἰδέᾳ πυρός ποτὲ φανείς, ποτὲ δὲ καὶ ἐν εἰκόνι ἀσωμάτων
 νῦν δὲ διὰ θελήματος Θεοῦ ἰπὲρ τοῦ ἀνθρωπείου γένους
 ἀνθρώπος γενόμενος, ἐπέμεινε καὶ παθεῖν ὅσα αὐτὸν ἐνήρ- 20
 γησαν· οἱ δαίμονες διατεθῆναι ὑπὸ τῶν ἀνοήτων Ἰουδαίων
 οἵτινες ἔχοντες ζητῶς εἰρημένον ἐν τοῖς Μωσέως συντάγμα-
 σιν· καὶ ἐλάλησεν ἄγγελος τοῦ Θεοῦ τῷ Μωσεῖ ἐν πυρὶ φλο-
 γός ἐν βράτῃ καὶ εἶπεν· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ
 ὁ Θεὸς Ἰσαάκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ δ), τὸν τῶν ὄλων πατέρα 25
 καὶ δημιουργὸν τὸν ταῦτα εἰπόντα λέγουσιν εἶναι· Ὅθεν καὶ
 τὸ προφητικὸν πνεῦμα ἐλέγχων αὐτούς εἶπεν· Ἰσραὴλ δὲ με
 οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς με οὐ συνῆκε ε). Καὶ πάλιν ὁ Ἰησοῦς,

a) Matth. 11, 27.

d) Exod. 3, 2. 14. 15.

b) Matth. 10, 40. Luc. 10, 15.

e) Ies. 1, 3.

c) Exod. 3, 2. 5. 6. 8. 11. 12. 13. 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100.

ὡς ἐδηλώσαμεν, παρ' αὐτοῖς ὧν εἶπεν· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν πατέρα εἰ μὴ ὁ υἱός, οὐδὲ τὸν υἱὸν εἰ μὴ ὁ πατήρ καὶ οἷς ἂν ὁ υἱὸς ἀποκαλύψῃ α). Ἰουδαῖοι οὖν ἠγῆσάμενοι αἰεὶ τὸν πατέρα τῶν ὄλων λελαληκέναι τῷ Μωσεῖ, τοῦ λαλήσαντος ἀπὸ τῷ ὄντος υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὃς καὶ ἄγγελος καὶ ἀπόστολος κέκληται, δικαίως ἐλέγχονται καὶ διὰ τοῦ προφητικοῦ πνεύματος καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, ὡς οὔτε τὸν πατέρα οὔτε τὸν υἱὸν ἔγνωσαν. Οἱ γὰρ τὸν υἱὸν πατέρα φάσκοντες εἶναι ἐλέγχονται μῆτε τὸν πατέρα ἐπιστάμενοι, μῆθ' ὅτι ἐστὶν υἱός 10 τῷ πατρὶ τῶν ὄλων γινώσκοντες. Ὅς καὶ λόγος πρωτότοκος ὧν τοῦ Θεοῦ καὶ Θεὸς ὑπάρχει. Καὶ πρότερον διὰ τῆς τοῦ πρὸς μορφής καὶ εἰκόνας ἀσωμάτου τῷ Μωσεῖ καὶ τοῖς ἑτέροις προφήταις ἐφάνη. Νῦν δ' ἐν χρόνοις τῆς ὑμετέρας ἀρχῆς, ὡς προείπομεν, διὰ παρθένου ἄνθρωπος γενόμενος κατὰ 15 τὴν τοῦ πατρὸς βουλήν ὑπὲρ σωτηρίας τῶν πιστευόντων αὐτῷ καὶ ἐξουθενηθῆναι καὶ παθεῖν ὑπέμεινεν, ἵνα ἀποθανῶν καὶ ἀναστὰς νικήσῃ τὸν θάνατον. Τὸ δὲ εἰρημένον ἐκ βάτου τῷ Μωσεῖ· Ἐγὼ εἰμι ὁ ὧν, ὁ Θεὸς Ἀβραάμ καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαὰκ καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ καὶ ὁ Θεὸς τῶν πατέρων 20 σου β), σημαντικὸν τοῦ καὶ ἀποθανόντος ἐκεῖνους μένειν καὶ εἶναι αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ ἄνθρωπος. Καὶ γὰρ πρῶτοι τῶν πάντων ἀνθρώπων ἐκεῖνοι περὶ Θεοῦ ζήτησιν ἠσχολήθησαν, Ἀβραάμ μὲν πατήρ ὧν τοῦ Ἰσαὰκ, Ἰσαὰκ δὲ τοῦ Ἰακώβ, ὡς καὶ Μωσῆς ἀνέγραψε.

25 64. Καὶ τὸ ἀνεγείρειν δὲ τὸ εἰδωλον τῆς λεγομένης Κόρης ἐπὶ ταῖς τῶν ὑδάτων πηγαῖς ἐνεργῆσαι τοὺς δαίμονας, λέγοντας θυματέρα αὐτὴν εἶναι τοῦ Διὸς, μιμησαμένους τὸ διὰ Μωσέως εἰρημένον, ἐκ τῶν προειρημένων νοῆσαι δύνασθε. Ἐφη γὰρ ὁ Μωσῆς, ὡς προεγράψαμεν· Ἐν ἀρχῇ ἐποί-

a) Matth. 11, 27.

b) Exod. 3, 2.

ησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων α). Εἰς μίμησιν οὖν τοῦ λεχθέντος ἐπιφερομένου τῷ ὕδατι πνεύματος Θεοῦ τὴν Κόρην θυματέρα τοῦ Διὸς ἔφασαν. Καὶ τὴν Ἀθηναίαν δὲ ὁμοίως ποιηρομένην θυματέρα ἢ τοῦ Διὸς ἔφασαν, οὐκ ἀπὸ μίξεως, ἀλλ', ἐπειδὴ ἐνοηθέντα τὸν Θεὸν διὰ λόγου τὸν κόσμον ποιῆσαι ἔγνωσαν, ὡς τὴν πρώτην ἐνοιῶν ἔφασαν τὴν Ἀθηναίαν. Ὅπερ γελιοῦτατον ἡγούμεθα εἶναι, τῆς ἐννοίας εἰκόνα παραφέρειν θηλειῶν μορφῆν. Καὶ ὁμοίως τοὺς ἄλλους λεγομένους υἱοὺς τοῦ Διὸς αἱ πρό- 10 ξεις ἐλέγχουσι.

65. Ἡμεῖς δὲ μετὰ τὸ οὕτως λοῦσαι τὸν πεπεισμένον καὶ συγκατατεθειμένον ἐπὶ τοὺς λεγομένους ἀδελφούς ἄγομεν, ἐνθα συνηγμένοι εἰσὶ, κοινὰς εὐχὰς ποιησόμενοι ὑπὲρ τε ἑαυτῶν καὶ τοῦ φωτισθέντος καὶ ἄλλων πανταχοῦ πάντων 15 εὐτόνως, ὅπως καταξιοθῶμεν τὰ ἀληθῆ μαθόντες καὶ δι' ἔργων ἀγαθοῖ πολιτευταὶ καὶ φύλακες τῶν ἐντεταλμένων ἐρεθῆναι, ὅπως τὴν αἰώνιον σωτηρίαν σωθῶμεν. Ἀλλήλους φιλήματι ἀσπαζόμεθα πανσάμενοι τῶν εὐχῶν. Ἐπειτα προσφέρεται τῷ προεστώτι τῶν ἀδελφῶν ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος 20 καὶ κραμάτος. Καὶ οὗτος λυβῶν αἶνον καὶ δόξαν τῷ πατρὶ τῶν ὄλων διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ υἱοῦ καὶ τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου ἀναπέμπει καὶ εὐχαριστίαν ὑπὲρ τοῦ κατήξιῶσθαι τούτων παρ' αὐτοῦ ἐπὶ πολὺ ποιεῖται· οὐ συντελέσαντος τὰς εὐχὰς καὶ τὴν εὐχαριστίαν, πᾶς ὁ παρῶν λαὸς ἐπευ- 25 φημεὶ λέγων· Ἀμήν. Τὸ δὲ ἀμήν τῇ Ἑβραϊδι φωνῇ τὸ γένοίτο σημαίνει. Εὐχαριστήσαντος δὲ τοῦ προεστώτος καὶ ἐπευφημήσαντος παντὸς τοῦ λαοῦ, οἱ καλούμενοι παρ' ἡμῶν διάκονοι διδάσιν ἐκάστῳ τῶν παρόντων μεταλαβεῖν ἀπὸ τοῦ

a) Gen. 1, 1. 2.

εὐχαριστηθέντος ἄρτον καὶ οἴνου καὶ ὕδατος, καὶ τοῖς οὐ
παροῦσιν ἀποφέρουσιν.

66. Καὶ ἡ τροφή αὕτη καλεῖται παρ' ἡμῶν εὐχαριστία·
ἧς οὐδενὶ ἄλλῳ μετασχεῖν ἐξόν ἐστιν, ἢ τῷ πιστεύοντι ἀληθῆ
5 εἶναι τὰ δεδιδαγμένα ὑφ' ἡμῶν, καὶ λουσαμένῳ τὸ ὑπὲρ
ἀφέσεως ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ἀναγέννησιν λουτρὸν, καὶ οὕτως
βιοῦντι ὡς ὁ Χριστὸς παρέδωκεν. Οὐ γὰρ ὡς κοινὸν ἄρτον
οὐδὲ κοινὸν πόμα ταῦτα λαμβάνομεν· ἀλλ' ὃν τρόπον διὰ
λόγον Θεοῦ σαρκοποιηθεὶς Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ σωτὴρ ἡμῶν
10 καὶ σάρκα καὶ αἷμα ὑπὲρ σωτηρίας ἡμῶν ἔσχεν, οὕτως καὶ
τὴν δι' εὐχῆς λόγον τοῦ παρ' αὐτοῦ εὐχαριστηθεῖσαν τρο-
φήν, ἐξ ἧς αἷμα καὶ σάρκες κατὰ μεταβολὴν τρέφονται
ἡμῶν, ἐκείνου τοῦ σαρκοποιηθέντος Ἰησοῦ καὶ σάρκα καὶ
αἷμα ἐδιδάχθημεν εἶναι. Οἱ γὰρ ἀπόστολοι ἐν τοῖς γενομένοις
15 ὅπ' αὐτῶν ἀπομνημονεύουσιν, ἃ καλεῖται εὐαγγέλια, οὕτως
παρέδωκαν ἐντεταλθαι αὐτοῖς· τὸν Ἰησοῦν λαβόντα ἄρτον
εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν· Τοῦτο ποιεῖτε εἰς τὴν ἀνάμνησίν
μου α)· τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά μου β)· καὶ τὸ ποτήριον ὁμοίως
λαβόντα καὶ εὐχαριστήσαντα εἰπεῖν· Τοῦτό ἐστι τὸ αἷμά
20 μου γ)· καὶ μόνοις αὐτοῖς μεταδοῦναι. Ὅπερ καὶ ἐν τοῖς τοῦ
Μίθρα μυστηρίοις παρέδωκαν γίνεσθαι μιμησάμενοι οἱ πο-
νηροὶ δαίμονες. Ὅτι γὰρ ἄρτος καὶ ποτήριον ὕδατος τίθεται
ἐν ταῖς τοῦ μνουμένου τελεταῖς μετ' ἐπιλόγων τινῶν, ἢ ἐπί-
στασθε ἢ μαθεῖν δύνασθε.

25 67. Ἡμεῖς δὲ μετὰ ταῦτα λοιπὸν ἀεὶ τούτων ἀλλήλους
ἀναμνησάσκομεν. Καὶ οἱ ἔχοντες τοῖς λειπομένοις πᾶσιν ἐπι-
κοροῦμεν καὶ σέβουμεν ἀλλήλους ἀεὶ. Ἐπὶ πᾶσι τε οἷς προσ-
φερόμεθα, εὐλογοῦμεν τὸν ποιητὴν τῶν πάντων διὰ τοῦ
νοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ διὰ πνεύματος τοῦ ἁγίου

a) Luc. 22, 19.

c) Marc. 14, 24.

b) Matth. 26, 26—28.

καὶ τῆ τοῦ ἡλίου λεγομένη ἡμέρα πάντων κατὰ πόλεις ἢ ἀγροὺς μενόντων ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέλευσις γίνεται, καὶ τὰ ἀπομνημονεῖματα τῶν ἀποστόλων ἢ τὰ συγγράμματα τῶν προφητῶν ἀναγινώσκειται μέχρις ἐγχωρεῖ. Ἐἴτα παυσάμενον τοῦ ἀναγινώσκοντος, ὁ προεστὼς διὰ λόγου τὴν νοουθεσίαν⁵ καὶ πρόκλησιν τῆς τῶν καλῶν τούτων μιμήσεως ποιεῖται. Ἐπειτα ἀνιστάμεθα κοινῇ πάντες καὶ εὐχὰς πέμπομεν· καὶ, ὡς προέφημεν, παυσάμενων ἡμῶν τῆς εὐχῆς, ἄρτος προσφέρεται καὶ οἶνος καὶ ὕδωρ, καὶ ὁ προεστὼς εὐχὰς ὁμοίως καὶ εὐχαριστίας, ὅση δύναμις αὐτῷ, ἀναπέμπει, καὶ ὁ λαὸς ἐπε-¹⁰ φημεὶ λέγων τὸ ἀμήν. Καὶ ἡ διάδοσις καὶ ἡ μετέληψις ἀπὸ τῶν εὐχαριστηθέντων ἐκάστῳ γίνεται καὶ τοῖς οὐ παροῦσι διὰ τῶν διακόνων πέμπεται. Οἱ εὐποροῦντες δὲ καὶ βουλό-
μενοι κατὰ προαίρεσιν ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ, ὃ βούλεται, δί-
δωσι. Καὶ τὸ συλλεγόμενον παρὰ τῷ προεστῶτι ἀποτίθεται¹⁵ καὶ αὐτὸς ἐπικουρεῖ ὀρφανοῖς τε καὶ χήραις καὶ τοῖς διὰ νόσον ἢ δι' ἄλλην αἰτίαν λειπομένοις καὶ τοῖς ἐν δεσμοῖς οὔσι καὶ τοῖς παρεπιδήμοις, οὔσι ξένοις καὶ ἀπλῶς πᾶσι τοῖς ἐν χρεῖα οὔσι κηδεμῶν γίνεται. Τὴν δὲ τοῦ ἡλίου ἡμέ-
ραν κοινῇ πάντες τὴν συνέλευσιν ποιούμεθα, ἐπειδὴ πρώτη²⁰ ἐστὶν ἡμέρα, ἐν ἧ ὁ Θεὸς τὸ σκότος καὶ τὴν ὕλην τρέψας κόσμον ἐποίησε, καὶ Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἡμέτερος σωτὴρ τῆ αὐτῆ ἡμέρα ἐκ νεκρῶν ἀνέστη. Τῆ γὰρ πρὸ τῆς χρονικῆς ἐσταύρωσαν αὐτόν· καὶ τῆ μετὰ τὴν χρονικὴν, ἣτις ἐστὶν ἡλίου ἡμέρα, φανεῖς τοῖς ἀποστόλοις αὐτοῦ καὶ μαθηταῖς,²⁵ ἐδίδαξε ταῦτα, ἅπερ εἰς ἐπίσκεψιν καὶ ὑμῖν ἀνεδώκαμεν.

68. Καὶ εἰ μὲν δοκεῖ ὑμῖν λόγου καὶ ἀληθείας ἔχεισθαι, τιμήσατε αὐτά· εἰ δὲ λῆρος ὑμῖν δοκεῖ, ὡς ληρωδῶν πραγμάτων καταφρονήσατε, καὶ μὴ ὡς κατ' ἐχθρῶν κατὰ τῶν μηδὲν ἀδικούντων θάνατον ὀρίζετε. Προλέγομεν γὰρ ὑμῖν,³⁰ ὅτι οὐκ ἐκφρεύσεσθε τὴν ἐσομένην τοῦ Θεοῦ κρίσιν, ἐὰν ἐπιμένητε τῇ ἀδικίᾳ, καὶ ἡμεῖς ἐπιβοήσομεν. Ὁ φίλον τῷ Θεῷ, τοῦτο γενέσθω. Καὶ ἐξ ἐπιστολῆς δὲ τοῦ μεγίστου καὶ ἐπι-

φανεστάτου Καίσαρος Ἀδριανοῦ, τοῦ πατρὸς ἡμῶν, ἔχοντες ἀπαιτεῖν ἡμᾶς καθὰ ἡξιώσαμεν κελεῦσαι τὰς κρίσεις γενέσθαι, οὐκ ἐκ τοῦ κερῖσθαι τοῦτο ὑπὸ Ἀδριανοῦ μᾶλλον ἡξιώσαμεν, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπίστασθαι δίκαια ἀξιούσιν τὴν προσφώνησιν καὶ ἐξηγήσιν πεποιήμεθα. Ὑπετάξαμεν δὲ καὶ τῆς ἐπιστολῆς Ἀδριανοῦ τὸ ἀντίγραφον, ἵνα καὶ κατὰ τοῦτο ἀληθεύειν ἡμᾶς γνωρίζητε. Καὶ ἔστι τὸ ἀντίγραφον τοῦτο:

Ἀδριανοῦ ὑπὲρ Χριστιανῶν ἐπιστολὴ.

69. Μινουκίῳ Φουνδανῷ. Ἐπιστολὴν ἐδέξαμην γραφεῖ-
 10 σάν μοι ἀπὸ Σεργηρίου Γρανιανοῦ λαμπροτάτου ἀνδρὸς, ὄν-
 τινα σὺ διεδέξω. Οὐ δοκεῖ οὖν μοι τὸ πρᾶγμα ἀζήτητον κα-
 ταλιπεῖν, ἵνα μήτε οἱ ἄνθρωποι ταράττωνται καὶ τοῖς συκο-
 φάνταις χορηγία κακουργίας παρασχεθῆ. Ἄν οὖν σαφῶς εἰς
 ταύτην τὴν ἀξίωσιν οἱ ἐπαρχιωταὶ δύνωνται διύσχυρίζεσθαι
 15 κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ὡς καὶ πρὸ βήματος ἀποκρίνεσθαι,
 ἐπὶ τοῦτο μόνον τραπῶσιν, ἀλλ' οὐκ ἀξιώσειν, οὐδὲ μόναις
 βοαῖς. Πολλῶ γὰρ μᾶλλον προσῆκεν, εἴ τις κατηγορεῖν βού-
 λοιτο, τοῦτό σε διαγινώσκειν. Εἴ τις οὖν κατηγορεῖ καὶ δει-
 κνυσί τι παρὰ τοὺς νόμους πράττοντας, οὕτως διόριζε κατὰ
 20 τὴν δύναμιν τοῦ ἀμαρτήματος. Ὡς μὰ τὸν Ἡρακλέα, εἴ τις
 συκοφαντίας χάριν τοῦτο προτεῖνοι, διαλάμβανε ὑπὲρ τῆς
 δεινότητος, καὶ φρόντιζε ὅπως ἂν ἐκδικήσῃαι.

Ἀντωνίνου ἐπιστολὴ πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας.

70. Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Τίτος Αἴλιος Ἀδριανὸς Ἀν-
 25 τωνῖνος Σεβαστὸς Εὐσεβῆς, ἀρχιερεὺς μέγιστος, δημαρχικῆς
 ἐξουσίας τὸ ιε', ἕπατος τὸ γ', πατὴρ πατρίδος, τῷ κοινῷ
 τῆς Ἀσίας χαιρεῖν. Ἐγὼ ᾄμην ὅτι καὶ τοὺς θεοὺς ἐπιμελεῖς
 ἔσσεσθαι μὴ λανθάνειν τοιοῦτους. Πολὺ γὰρ μᾶλλον
 ἐκείνους κολάσοιεν, εἴπερ δύναιτο, τοὺς μὴ βουλομένους
 30 αὐτοῖς προσκνεῖν. Οἷς ταραχὴν ὑμεῖς ἐμβάλλετε, καὶ τὴν
 γνώμην αὐτῶν, ἣνπερ ἔχουσιν, ὡς ἀθέων κατηγορεῖτε, καὶ
 ἕτερά τινα ἐμβάλλετε, ἅτινα οὐ δυνάμεθα ἀποδείξαι. Εἴη

δ' ἂν ἐκεῖνοις χρήσιμον, τὸ δοκεῖν ἐπὶ τῇ κατηγορουμένῃ τεθάναι· καὶ νικῶσιν ὑμᾶς προΐεμενοι τὰς ἑαυτῶν ψυχὰς, ἥπερ πειθόμενοι οἷς ἀξιούτε πρᾶσσειν αὐτοῖς. Περὶ δὲ τῶν σεισμῶν τῶν γεγονότων καὶ τῶν γινομένων οὐκ εἰκὸς ὑπομνήσαι ὑμᾶς ἀθνημοῦντας, ὅτανπερ ὄσι, παραβάλλοντας τὰ ὅσα ὑμέτερα πρὸς τὰ ἐκείνων, ὅτι εὐπαρῶρησιμότεροι ὑμῶν γίνονται πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ὑμεῖς μὲν ἀγνοεῖν δοκεῖτε παρ' ἐκείνων τὸν χρόνον τοὺς Θεοὺς καὶ τῶν ἱερῶν ἀμελεῖτε, θρησκείαν δὲ τὴν περὶ τὸν Θεὸν οὐκ ἐπίστασθε. Ὅθεν καὶ τοὺς θρησκείοντας ἐξηλώκατε, καὶ διώκετε ἕως θανάτου. Ὑπὲρ 10 τῶν τοιούτων καὶ ἄλλοι τινὲς τῶν περὶ τὰς ἐπαρχίας ἡγεμόνων τῇ θειοτάτῃ μου πατρὶ ἐγράψαν. Οἷς καὶ ἀντέγραψε μηδὲν ὀχλεῖν τοῖς τοιούτοις, εἰ μὴ φαίνοντό τι ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν Ῥωμαίων ἐγχειροῦντες. Καὶ ἐμοὶ δὲ περὶ τῶν τοιούτων πολλοὶ ἐσήμαναν· οἷς δὴ καὶ ἀντέγραψα, τῇ τοῦ πατρὸς 15 μου κατακολουθῶν γνώμῃ. Εἰ δὲ τις ἔχει πρὸς τινα τῶν τοιούτων πρᾶγμα καταφέρειν ὡς τοιοῦτον, ἐκεῖνος ὁ καταφερόμενος ἀπολελεύσθω τοῦ ἐγκλήματος, κἂν φαίνεται τοιοῦτος ὢν· ἐκεῖνος δὲ ὁ καταφέρων ἔνοχος ἔσται τῇ δίκῃ.

Μάρκον βασιλέως ἐπιστολὴ πρὸς τὴν σύγκλητον, ἐν ἧ ἡμέρᾳ 20
 τῷ Χριστιανοῦς αἰτίους γεγενῆσθαι τῆς νίκης αὐτῶν.

71. Αὐτοκράτωρ Καῖσαρ Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνῖνος, Γερμανικὸς, Παρθικὸς, Σαρματικὸς, δῆμῳ Ῥωμαίων καὶ τῇ ἱερᾷ συγκλήτῳ χαίρειν. Φανερὰ ὑμῖν ἐποίησα τὰ τοῦ ἐμοῦ σκοποῦ μεγέθη, ὅποια ἐν τῇ Γερμανίᾳ ἐκ περιστάσεως 25 διὰ περιβολῆς ἐπακολουθήματα ἐποίησα ἐν τῇ μεθορίᾳ καμῶν καὶ σπαθῶν, ἐν Κοτίνῳ καταλαμβανόμενον μου ὑπὸ δρακόντων ἐβδομήκοντα τεσσάρων, ἀπὸ μιλίων ἑννέα. Γενομένων δὲ αὐτῶν ἐγγὺς ἡμῶν, ἐξπλωράτωρες ἐμήνυσαν ἡμῖν καὶ Πομπηϊανὸς ὁ ἡμέτερος πολέμαρχος ἐδήλωσεν ἡμῖν ἄτινα 30 εἶδομεν, καταλαμβανόμενος δὲ ἡμῖν ἐν μεγέθει πλήθους ἀμίκτων, καὶ στρατευμάτων λεγεῶνος πρίμας, δεκάτης, γε-

μιν αφρητησία μίγμα καθριθιμημένον, πλήθη παρεῖναι παμ-
 μίκτου ὄχλου χιλιάδων ἑνακοσίων ἑβδομήκοντα ἑπτά. Ἐξετά-
 σασ ὁὖν ἑμαυτὸν καὶ τὸ πλῆθος τὸ ἐμὸν πρὸς τὸ μέγεθος
 τῶν βαρβάρων καὶ πολεμίων, κατέδραμον εἰς τὸ θεοῦ εὐ-
 5 χεσθαι πατροφίσι. Ἀμελούμενος δὲ ὑπ' αὐτῶν καὶ τὴν στε-
 νοχωρίαν μου θεωρήσας τῆς δυνάμεως, παρεκάλεσα τοὺς παρ'
 ἡμῖν λεγομένους Χριστιανούς· καὶ ἐπερωτήσας εὗρον πλῆθος
 καὶ μέγεθος αὐτῶν, καὶ ἐμβρομησάμενος εἰς αὐτούς, ὅπερ
 οὐκ ἔπρεπε διὰ τὸ ὕστερον ἐπεγνωκέναι με τὴν δύνάμιν
 10 αὐτῶν· ὅθεν ἀρξάμενοι, οὐ βελῶν παράρτησιν οὔτε ὀπλων
 οὔτε σαλπίγγων, διὰ τὸ ἐχθρὸν εἶναι τὸ τοιοῦτο αὐτοῖς
 διὰ τὸν Θεόν, ὃν φοροῦσι κατὰ συνείδησιν. Εἰκὸς ὁὖν ἐστιν,
 οὓς ὑπολαμβάνομεν ἀθέους εἶναι, Θεὸν ἔχουσιν αὐτόματον
 ἐν τῇ συνειδήσει τετειχισμένον. Ῥίψαντες γὰρ ἑαυτοὺς ἐπὶ
 15 τὴν γῆν, οὐχ ὑπὲρ ἐμοῦ μόνον ἐδεήθησαν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ
 τοῦ παρόντος στρατεύματος, παρήγοροι γενέσθαι δίψης καὶ
 λιμοῦ τῆς παρουσίας. Πειπταῖοι γὰρ ὕδωρ οὐκ εἰλήφειμεν
 διὰ τὸ μὴ παρεῖναι. Ἡμεν γὰρ ἐν τῷ μεσομφάλῳ τῆς Γερ-
 μανίας καὶ τοῖς ὄροις αὐτῶν. Ἄμα δὲ τῷ τούτους ῥίψαι
 20 ἐπὶ τὴν γῆν ἑαυτοὺς καὶ εὐχεσθαι Θεῷ, ᾧ ἐγὼ ἠγνό-
 ουν, εὐθέως ὕδωρ ἠκολούθει οὐρανόθεν, ἐπὶ μὲν ἡμᾶς
 ψυχρότατον, ἐπὶ δὲ τοὺς Ῥωμαίων ἐπιβούλους χάλαζα
 πυρώδης. Ἀλλὰ καὶ εὐθὺ Θεοῦ παρουσίαν ἐν εὐχῇ γινο-
 μένην παραντίκα, ὡς ἀνυπερβλήτον καὶ ἀκαταλύτον. Ἀν-
 25 τόθεν ὁὖν ἀρξάμενοι συγχωρήσωμεν τοῖς τοιοῦτοις εἶναι
 Χριστιανοῖς, ἵνα μὴ καθ' ἡμῶν τι τοιοῦτον αἰτησάμενοι
 ὄπλον ἐπιτύχωσι. Τὸν δὲ τοιοῦτον συμβουλεύω, διὰ τὸ τοι-
 οῦτον εἶναι Χριστιανὸν, μὴ ἐγκαλεῖσθαι. Εἰ δὲ εὐρεθεῖη
 τις ἐγκαλῶν τῷ Χριστιανῷ ὅτι Χριστιανός ἐστι, τὸν μὲν
 30 προσαγόμενον Χριστιανὸν πρόδηλον εἶναι βούλομαι γίνεσθαι
 ὁμολογήσαντα τοῦτο, ἄλλο ἕτερον μηδὲν ἐγκαλούμενον, ἢ ὅτι
 Χριστιανός ἐστι μόνον· τὸν προσάγοντα δὲ τοῦτον ζῶντα
 καίεσθαι. Τὸν δὲ Χριστιανὸν ὁμολογήσαντα καὶ συνασφα-

λισάμενον περί τοῦ τοιούτου, τὸν πεπιστευμένον τὴν ἐπαρ-
 χίαν εἰς μετάνοιαν καὶ ἀνελευθερίαν τὸν τοιοῦτον μὴ μετά-
 λωμαι, καὶ κελεύω τοῦτό μου τὸ διάταγμα ἐν τῷ φόβῳ τοῦ
 Τραϊανοῦ προτεθῆναι προς τὸ δύνασθαι ἀναγινώσκεσθαι. 5
 Φροντίσει ὁ πραίφεκτος Βηράσιος Πολλίων εἰς τὰς πέριξ
 ἐπαρχίας πεμφθῆναι. Πάντα δὲ τὸν βουλόμενον χρῆσθαι καὶ
 ἔχειν μὴ κωλύεσθαι λαμβάνειν ἐκ τῶν προτεθέντων παρ'
 ἡμῶν.

10
 15
 20
 25
 30
 35
 40
 45
 50
 55
 60
 65
 70
 75
 80
 85
 90
 95

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΟΥΣΤΙΝΟΥ

ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ ΚΑΙ ΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΑ ΔΕΥΤΕΡΑ ΥΠΕΡ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ

ΠΡΟΣ

ΤΗΝ ΡΩΜΑΙΩΝ ΣΥΓΚΛΗΤΟΝ.

1. Καὶ τὰ χθές δὲ καὶ πρόην ἐν τῇ πόλει ὑμῶν γε-
 νόμενα ἐπὶ Οὐρβίκου, ὃ Ῥωμαῖοι, καὶ τὰ πανταχοῦ ὁμοίως
 ἐπὶ τῶν ἡγουμένων ἀλόγως πραττόμενα ἐξηνάγκασέ με ὑπὲρ
 ὑμῶν, ὁμοιοπαθῶν ὄντων καὶ ἀδελφῶν, καὶ ἄγνοητε καὶ
 5 μὴ θέλητε διὰ τὴν δόξαν τῶν νομιζομένων ἀξιομαμάτων, τὴν
 10 τῶνδε τῶν λόγων σίναξιν ποιήσασθαι. Πανταχοῦ γὰρ, ὅς
 ἂν σωφροσιζῆται ὑπὸ πατρὸς ἢ γείτονος ἢ τέκνου ἢ φι-
 λου ἢ ἀδελφοῦ ἢ ἀνδρός ἢ γυναικὸς κατ' ἑλλειψιν, χωρὶς
 τῶν πεισθέντων τοὺς ἀδίκους καὶ ἀκολάστους ἐν αἰωνίῳ πυρὶ
 15 κολασθήσασθαι, τοὺς δ' ἐναρέτους καὶ ὁμοίως Χριστοῦ βιώ-
 20 σοντας ἐν ἀπαθείᾳ συγγενέσθαι τῷ Θεῷ, λέγομεν δὲ τῶν
 γενομένων Χριστιανῶν, διὰ τὸ δυσμετάθετον καὶ φιλήδονον
 καὶ δυσκίνητον πρὸς τὸ καλὸν ὀρμηῆσαι, καὶ οἱ φαῦλοι δαι-
 μονες ἐχθραίνοντες ἡμῖν καὶ τοὺς τοιοῦτους δικαστὰς ἔχον-
 15 τες ὑποχειρίους καὶ λατρεύοντας, ὡς οὖν ἄρχοντας δαιμονι-
 20 ῶντας, φονεύειν ἡμᾶς παρασκευάζουσιν. Ὅπως δὲ καὶ ἡ αἰτία
 τοῦ παντὸς γενομένου ἐπὶ Οὐρβίκου φανερὰ ὑμῖν γένηται,
 τὰ πεπραγμένα ἀπαγγελοῦ.

2. Γυνή τις συνέβιον ἀνδρὶ ἀκολασταίνοντι, ἀκολασταί-

νουσα καὶ αὐτὴ πρότερον. Ἐπεὶ δὲ τὰ τοῦ Χριστοῦ διδά-
 γματα ἔγνω αὐτῆ, ἐσωφρονίσθη καὶ τὸν ἄνδρα ὁμοίως σω-
 φρονεῖν πείθειν ἐπειρᾶτο, τὰ διδάγματα ἀναφέρουσα, τὴν τε
 μέλλουσαν τοῖς οὐ σωφρόνως καὶ μετὰ λόγου ὁρθοῦ βιοῦσιν
 ἔσεσθαι ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κόλασιν ἀπαγγέλλουσα. Ὁ δὲ ταῖς 5
 αὐταῖς ἀσελείαις ἐπιμένων, ἄλλοτρίαν διὰ τῶν πράξεων ἐποι-
 εῖτο τὴν γαμετήν. Ἄσεβες γὰρ ἦγονμένη τὸ λοιπὸν ἢ γυνὴ
 συγκατακλίνεσθαι ἀνδρὶ παρὰ τὸν τῆς φύσεως νόμον καὶ παρὰ
 τὸ δίκαιον πόρουσ ἡδονῆς ἐκ παντὸς πειωμένῳ ποιεῖσθαι,
 τῆς συζυγίας χωρισθῆναι ἐβουλήθη. Καὶ ἐπεὶ ἐξεδυνωπεῖτο 10
 ὑπὸ τῶν αὐτῆς, ἐτι προσμένειν συμβουλευόντων, ὡς εἰς ἐλ-
 πίδας μεταβολῆς ἤξοντός ποτε τοῦ ἀνδρός, βιαζομένη ἐαυ-
 τὴν ἐπέμενε. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ταύτης ἀνὴρ εἰς τὴν Ἀλεξάν-
 δρειαν πορευθεὶς χαλεπώτερα πράττειν ἀπηγγέλθη, ὅπως
 μὴ κοινωνὸς τῶν ἀδικημάτων καὶ ἀσεβημάτων γένηται, μέ- 15
 νουσα ἐν τῇ συζυγίᾳ καὶ ὁμοδίαιτος καὶ ὁμόκοιτος γενομένη,
 τὸ λεγόμενον παρ' ἡμῖν ῥεποῦδιον δοῦσα, ἐχωρίσθη. Ὁ δὲ κα-
 λὸς κάγαθός ταύτης ἀνὴρ, δέον αὐτὸν χαιρεῖν, ὅτι ἂ πάλαι
 μετὰ τῶν ἡπηρετῶν καὶ τῶν μισθοφόρων εὐχερῶς ἔπραττε,
 μέθαις χαιρουσα καὶ κακίᾳ πάσῃ, τούτων μὲν τῶν πράξεων 20
 πέπαυτο, καὶ αὐτὸν τὰ αὐτὰ παύσασθαι πράττοντα ἐβού-
 λετο, μὴ βουλομένον ἀπαλλαγείσης κατηγορίαν πεποιῆται,
 λέγων αὐτὴν Χριστιανὴν εἶναι. Καὶ ἡ μὲν βιβλίδιον σοι τῷ
 αὐτοκράτορι ἀναδέδωκε, πρότερον συγχωρηθῆναι αὐτῇ διοι- 01
 κήσασθαι τὰ ἐαυτῆς ἄξιοῦσα, ἔπειτα ἀπολογήσασθαι περὶ 25
 τοῦ κατηγορήματος μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων αὐτῆς διοίκη-
 σιν. Καὶ συνεχώρησας τοῦτο. Ὁ δὲ ταύτης ποτὲ ἀνὴρ, πρὸς
 ἐκείνην μὲν μὴ δυνάμενος τανῦν ἐτι λέγειν, πρὸς Πτολεμαῖ-
 ὄν τινα, ὃν Οὐρβίκος ἐκολάσατο, διδάσκαλον ἐκείνης τῶν 31
 Χριστιανῶν μαθημάτων γενόμενον, ἐτρόπετο διὰ τοῦδε τοῦ 30
 τρόπου. Ἐκατόνταρχον εἰς δεσμὰ ἐμβάλοντα τὸν Πτολεμαῖον,
 φίλον αὐτῷ ὑπάρχοντα, ἐπεισε λαβέσθαι τοῦ Πτολεμαίου
 καὶ ἀνερωτῆσαι, εἰ αὐτὸ τοῦτο μόνον Χριστιανός ἐστι. Καὶ

τὸν Πτολεμαῖον, φιλαλήθη, ἀλλ' οὐκ ἀπατηλὸν οὐδὲ ψευδο-
 λόγον τὴν γνώμην ὄντα, ὁμολογήσαντα ἑαυτὸν εἶναι Χριστι-
 ἀνὸν, ἐν δεσμοῖς γενέσθαι ὁ ἐκατόνταρχος πεποίηκε, καὶ ἐπὶ
 5 ἥτε ἐπὶ Οὐρβικὸν ἦλθεν ὁ ἄνθρωπος, ὁμοίως αὐτὸ τοῦτο
 μόνον ἐξητάσθη, εἰ εἶη Χριστιανός. Καὶ πάλιν τὰ καλὰ ἑαν-
 τῷ συνεπιστάμενος διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ διδαχὴν, τὸ
 διδασκάλιον τῆς θείας ἀρετῆς ὡμολόγησεν. Ὁ γὰρ ἀρνούμε-
 νος, ὅτι οὐκ ἢ κατεγνωκὸς τοῦ πράγματος, ἔξωρος γίνεται,
 10 ἢ ἑαυτὸν ἀνάξιον ἐπιστάμενος καὶ ἀλλότριον τοῦ πράγματος,
 τὴν ὁμολογίαν φεύγει. ὧν οὐδὲν πρόσσεσι τῷ ἀληθινῷ Χρι-
 στιανῷ. Καὶ τοῦ Οὐρβίκου κελεύσαντος αὐτὸν ἀπαχθῆναι
 Λοίκιός τις, καὶ αὐτὸς ὧν Χριστιανός, ὄρων τὴν ἀλόγως
 οὕτως γενομένην κρίσιν, πρὸς τὸν Οὐρβικὸν ἔφη· Τίς ἢ αἰτία;
 15 τοῦ μήτε μοιχὸν μήτε πόρνον μήτε ἀνδροφόνον μήτε λω-
 ποδύτην μήτε ἄρπαγα μήτε ἀπλῶς ἀδίκημά τι πράξαντα
 ἐλεγχόμενον, ὀνόματος δὲ Χριστιανοῦ προσωνημίαν ὁμολο-
 γοῦντα τὸν ἄνθρωπον τοῦτον ἐκολάσω; Οὐ πρόποντα εὐσεβεῖ
 αὐτοκράτορι οὐδὲ φιλοσόφῳ Καίσαρος παιδί οὐδὲ τῇ ἱερᾷ
 20 συγκλήτῳ κρίνεις, ὦ Οὐρβικε. Καὶ ὅς, οὐδὲν ἄλλο ἀποκρι-
 νάμενος, καὶ πρὸς τὸν Λοίκιον ἔφη· Δοκεῖς μοι καὶ σὺ εἶ-
 ναι τοιοῦτος. Καὶ τοῦ Λοίκιου φήσαντος· Μάλιστα, πάλιν
 καὶ αὐτὸν ἀπαχθῆναι ἐκέλευσεν. Ὁ δὲ καὶ χάριν εἰδέναι
 ὡμολόγει, πονηρῶν, δεσποτῶν τῶν τοιούτων ἀπηλλάχθαι, γινώσ-
 25 κων καὶ πρὸς τὸν πατέρα καὶ βασιλέα τῶν οὐρανῶν πορευέσθαι.
 Καὶ ἄλλος δὲ τρίτος ἐπελθὼν, κολασθῆναι προσετιμῆθη.
 β. Καγὼ οὖν προσδοκῶ ὑπὸ τινος τῶν ὀνομασμένων
 ἐπιβουλευθῆναι καὶ ζύλω ἐμπαγῆναι, ἢ καὶ ὑπὸ Κρίσκεντος
 τοῦ φιλοσόφου καὶ φιλοκόπου· οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν
 30 ἄξιον τὸν ἄνδρα, ὅς γε περὶ ἡμῶν ἂ μὴ ἐπίσταται, δημο-
 σία καταμαρτυρεῖ, ὡς ἀθέων καὶ ἀσεβῶν Χριστιανῶν ὄντων,
 πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν τῶν πολλῶν τῶν πεπλανημένων ταῦτα
 πράττων. Εἴτε γὰρ μὴ ἐντυχὼν τοῖς τοῦ Χριστοῦ διδάγμασι

κατατρέχει ἡμῶν, παμπόνηρός ἐστι καὶ ἰδιωτῶν πολλῶν χείρων, οἱ φυλάττονται πολλάκις περὶ ὧν οὐκ ἐπίστανται διαλέγεσθαι καὶ ψευδομαρτυρεῖν· ἢ εἰ ἐντυχῶν μὴ συνῆκε τὸ ἐν αὐτοῖς μεγαλειῶν· ἢ συνεῖς πρὸς τὸ μὴ ὑποπτευθῆναι τοιοῦτος ταῦτα ποιεῖ, πολὺ μᾶλλον ἀγεννῆς καὶ παμπόνηρος, 5 ἰδιωτικῆς καὶ ἀλόγου δόξης καὶ φόβου ἐλάττων ὢν. Καὶ γὰρ προθέτω με καὶ ἐρωτήσαντα αὐτὸν ἐρωτήσεις τινὰς τοιαύτας καὶ μαθεῖν καὶ ἐλέγξαι ὅτι ἀληθῶς μηδὲν ἐπίσταται, εἰδέναι ἡμᾶς βούλομαι. Καὶ ὅτι ἀληθῆ λέγω, εἰ μὴ ἀνηρέχθησαν ὑμῖν αἱ κοινῶναι τῶν λόγων, ἔτοιμος καὶ ἐφ' ἡμῶν 10 κοινῶνεῖν τῶν ἐρωτήσεων πύλιν. Βασιλικὸν δ' ἂν καὶ τοῦτο ἔργον εἴη. Εἰ δὲ καὶ ἐγνώσθησαν ὑμῖν αἱ ἐρωτήσεις μου καὶ αἱ ἐκείνου ἀποκρίσεις, φανερόν ὑμῖν ἐστίν, ὅτι οὐδὲν τῶν ἡμετέρων ἐπίσταται· ἢ, εἰ καὶ ἐπίσταται, διὰ τοὺς ἀκούοντας δὲ οὐ τολμᾷ λέγειν ὁμοίως Σωκράτει, ὡς προέφη, οὐ 15 φιλόσοφος, ἀλλὰ φιλόδοξος ἀνὴρ δείκνυται· ὅς γε μὴ τὸ Σωκρατικόν, ἀξιεραστον ὄν, τιμᾷ. Ἄλλ' οὐτι γὰρ πρὸ τῆς ἀληθείας τιμητέος ἀνὴρ. Ἀδύνατον δὲ Κενικῶ, ἀδιάφορον τὸ τέλος προεμένῳ, τὸ ἀγαθὸν εἰδέναι πλὴν ἀδιαφορίας.

4. Ὅπως δὲ μὴ τις εἴπῃ· Πάντες οὖν ἑαυτοὺς φονεύ- 20 σαντες προεείσατε ἤδη παρὰ τὸν Θεὸν καὶ ἡμῖν πράγματα μὴ παρέχετε· ἐρῶ, δι' ἣν αἰτίαν τοῦτο οὐ πράττομεν, καὶ δι' ἣν ἐξεταζόμενοι ἀφόβως ὁμολογοῦμεν. Οὐκ εἰκῆ τὸν κόσμον πεποιηκέναι τὸν Θεὸν δεδιδάγμεθα, ἀλλ' ἢ διὰ τὸ ἀνθρώπειον γένος· χαίρειν τε τοῖς τὰ προσόντα αὐτῷ μιμουμέ- 25 νοις προέφημεν, ἀπαρέσκεσθαι δὲ τοῖς τὰ φαῦλα ἀσπαζόμενοις ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ. Εἰ οὖν πάντες ἑαυτοὺς φονεύσωμεν, τοῦ καὶ γεννηθῆναι τίνα καὶ μαθητευθῆναι εἰς τὰ θεῖα διδάγματα, ἢ καὶ μὴ εἶναι τὸ ἀνθρώπειον γένος, ὅσον ἐφ' ἡμῖν, αἰτίοι ἐσόμεθα, ἐναντίον τῇ τοῦ Θεοῦ βουλῇ καὶ αὐ- 30 τοῖ ποιούντες, εἰαν τοῦτο πράξωμεν. Ἐξεταζόμενοι δὲ οὐκ ἀρνούμεθα διὰ τὸ συνεπίστασθαι ἑαυτοὺς μηδὲν φαῦλον, ἀσεβῆς δὲ ἡγοῦμενοι μὴ κατὰ πάντα ἀληθεύειν, ὃ καὶ φίλον

τῷ Θεῷ γνώσκομεν, ἡμᾶς δὲ καὶ τῆς ἀδίκου προλήψεως ἀπαλλάξαι νῦν σπεύδοντες.

5. Εἰ δὲ τινα ὑπέλθοι καὶ ἡ ἔννοια αὐτῆ, ὅτι, εἰ Θεὸν ὁμολογοῦμεν βοηθόν, οὐκ ἂν, ὡς λέγομεν, ὑπὸ ἀδίκων ἐκρα-
 5 τούμεθα καὶ ἐτιμωρούμεθα, καὶ τοῦτο διαλύσω. Ὁ Θεὸς τὸν πάντα κόσμον ποιήσας καὶ τὰ ἐπίγεια ἀνθρώποις ὑποτάξας καὶ τὰ οὐράνια στοιχεῖα εἰς ἀΐξῃσι καρπῶν καὶ ὠρῶν μεταβολαῖς κοσμήσας καὶ θεῖον τοῦτον νόμον τάξας, ἃ καὶ αὐτὰ δι' ἀνθρώπους φαίνεται πεποιηκώς, τὴν μὲν τῶν ἀν-
 10 θρώπων καὶ τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πρόνοιαν ἀγγέλοις, οὓς ἐπὶ τούτοις ἔταξε, παρέδωκεν. Οἱ δ' ἀγγελοὶ παραβάντες τήνδε τὴν τάξιν, γυναικῶν μίξεσιν ἠτήθησαν καὶ παῖδας ἐτέκνωσαν, οἳ εἰσιν οἱ λεγόμενοι δαίμονες· καὶ προσέτι λοι-
 15 μαγικῶν γραφῶν, τὰ δὲ διὰ φόβων καὶ τιμωριῶν ἐπέφερον, τὰ δὲ διὰ διδαχῆς θυμάτων καὶ θυμιαμάτων καὶ σπονδῶν, ὧν ἐνδεεῖς γεγονάσι μετὰ τὸ πάθειν ἐπιθυμιῶν δουλωθῆναι καὶ εἰς ἀνθρώπους φόνους, πολέμους, μοιχεύας, ἀκολασίας καὶ πᾶσαν κακίαν ἔσπειραν. Ὅθεν καὶ ποιηταὶ καὶ μυθολόγοι,
 20 ἀγνοοῦντες τοὺς ἀγγέλους καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γεννηθέντας δαίμονας, ταῦτα προῦξαι εἰς ἀρῆνας καὶ θηλείας καὶ πόλεις καὶ ἔθνη, ἕπερ συνέγραψαν, εἰς αὐτὸν τὸν Θεὸν καὶ τοὺς ὡς ἀπ' αὐτοῦ σπορᾶ γενόμενους υἱοὺς καὶ τῶν λεχθέντων ἐκείνου ἀδελφῶν καὶ τέκνων ὁμοίως τῶν ἀπ' ἐκεί-
 25 νων, Ποσειδῶνος καὶ Πλούτωνος, ἀνήνεγκαν. Ὀνόματι γὰρ ἕκαστον, ἕπερ ἕκαστος ἑαυτῷ τῶν ἀγγέλων καὶ τοῖς τέκνοις ἔθετο, προσηγόρευσαν.

6. Ὀνομα δὲ τῷ πάντων πατρὶ θετὸν, ἀγεννήτῳ ὄντι, οὐκ ἔστιν· ἧ γὰρ ἂν καὶ ὀνόματι προσαγορεύηται, προσβύ-
 30 τερον ἔχει τὸν θέμενον τὸ ὄνομα. Τὸ δὲ πατὴρ καὶ Θεὸς καὶ κτίστης καὶ κύριος καὶ δεσπότης οὐκ ὀνοματὰ ἔστιν, ἀλλ' ἐκ τῶν εὐποιῶν καὶ τῶν ἔργων προσερήσεις. Ὁ δὲ υἱὸς ἐκείνου, ὁ μόνος λεγόμενος κυρίως υἱός, ὁ λόγος πρὸ τῶν

ποιημάτων καὶ συνῶν καὶ γεννάμενος, ὅτε τὴν ἀρχὴν δι'
 αὐτοῦ πάντα ἔκτισε καὶ ἐκόσμησε, Χριστὸς μὲν κατὰ το
 κελχρίσθαι καὶ κοσμηῆσαι τὰ πάντα δι' αὐτοῦ τὸν Θεὸν λέ-
 γεται, ὄνομα καὶ αὐτὸ περιέχον ἄγνωστον σημασίαν, ὃν τρό- 5
 πον καὶ τὸ Θεὸς προσαγόρευμα οὐκ ὄνομά ἐστιν, ἀλλὰ πρά-
 γματος δυσεξηγήτου ἔμφυτος τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων δόξα.
 Ἰησοῦς δὲ καὶ ἀνθρώπου καὶ σωτῆρος ὄνομα καὶ σημασίαν
 ἔχει. Καὶ γὰρ καὶ ἄνθρωπος, ὡς προέφημεν, γέγονε κατὰ
 τὴν τοῦ Θεοῦ καὶ πατρὸς βουλήν ἀποκηθεὶς ὑπὲρ τῶν πι- 10
 στευνόντων ἀνθρώπων καὶ καταλίσει τῶν δαιμόνων. Καὶ νῦν
 ἐκ τῶν ἐπ' ὅψιν γινομένων μαθεῖν δύνασθε. Δαιμονιολήπτος
 γὰρ πολλοὺς κατὰ πάντα τὸν κόσμον καὶ ἐν τῇ ἡμετέρα
 πόλει πολλοὶ τῶν ἡμετέρων ἀνθρώπων, τῶν Χριστιανῶν,
 ἐποριζοντες κατὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ σταυ-
 ρωθέντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, ἐπὶ τῶν ἄλλων πάντων 15
 ἐπορικιστῶν καὶ ἐπαστῶν καὶ φαρμακευτῶν μὴ ἰαθέντας ἰά-
 σατο καὶ ἔτι νῦν ἰῶνται, καταργοῦντες καὶ ἐκδιώκοντες τοὺς
 κατέχοντας τοὺς ἀνθρώπους δαίμονας.

7. Ὅθεν καὶ ἐπιμένει ὁ Θεὸς τὴν σύγχυσιν καὶ κατά-
 λυσιν τοῦ παντὸς κόσμου μὴ ποιῆσαι, ἵνα καὶ οἱ φαῦλοι 20
 ἄγγελοι καὶ δαίμονες καὶ ἄνθρωποι μηκέτι ᾧσι, διὰ τὸ
 σπέρμα τῶν Χριστιανῶν, ὃ γινώσκει ἐν τῇ φύσει ὅτι αἰτιὸν
 ἐστιν. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν οὐδὲ ἡμῖν ταῦτα ἔτι
 ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖσθαι ὑπὸ τῶν φαύλων δαιμόνων δυνατὸν
 ἦν, ἀλλὰ τὸ πῦρ τῆς κρίσεως κατελθὼν ἀνέδην πάντα 25
 διέκρινεν, ὡς καὶ πρότερον ὁ κατακλυσμὸς μηδένα λιπὼν
 ἀλλ' ἢ τὸν μόνον σὶν τοῖς ἰδίους παρ' ἡμῖν καλούμενον Νῶε,
 παρ' ἡμῖν δὲ Λευκαλίωνα, ἐξ οὗ πάλιν οἱ τοσοῦτοι γεγόνα-
 σιν, ὧν οἱ μὲν φαῦλοι, οἱ δὲ σπουδαῖοι. Οὕτω γὰρ ἡμεῖς τὴν
 ἐκπύρωσίν φαμεν γενήσεσθαι, ἀλλ' οὐχ, ὡς οἱ Στωϊκοί, κατὰ 30
 τὸν τῆς εἰς ἄλληλα πάντων μεταβολῆς λόγον, ὃ αἰσχιστον
 ἐφάνη· ἀλλ' οὐδὲ καθ' εἰμαρμένην πράττειν τοὺς ἀνθρώπους
 ἢ πάσχειν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ κατὰ μὲν τὴν προουίρεσιν ἕκα-

στον κατορθοῦν ἢ ἀμαρτάνειν, καὶ κατὰ τὴν τῶν φανλῶν
 δαιμόνων ἐνέργειαν τοὺς σπονδαίους, οἷον Σωκράτην καὶ
 τοὺς ὁμοίους, διώκεσθαι καὶ ἐν δεσμοῖς εἶναι, Σαρδανάπα-
 λον δὲ καὶ Ἐπίκουρον καὶ τοὺς ὁμοίους ἐν ἀφθονίᾳ καὶ
 5 δόξῃ δοκεῖν εὐδαιμονεῖν. Ὁ μὴ νοήσαντες οἱ Στωϊκοί, καθ'
 εἰμαρμένης ἀνάγκην πάντα γίνεσθαι ἀπεφήσαντο. Ἄλλ' ὅτι
 αὐτεξούσιον τό τε τῶν ἀγγέλων γένος καὶ τῶν ἀνθρώπων
 τὴν ἀρχὴν ἐποίησεν ὁ Θεός, δικαίως, ὑπὲρ ὧν ἂν πλημμε-
 λήσωσι, τὴν τιμωρίαν ἐν αἰωνίῳ πυρὶ κομίσονται. Γεννητοῦ
 10 δὲ παντός ἤδε τῆ φύσις, κακίας καὶ ἀρετῆς δεκτικὸν εἶναι
 οὐ γὰρ ἂν ἦν ἐπαινετὸν οὐδὲν αὐτῶν, εἰ οὐκ ἦν ἐπ' ἀμφό-
 τερα τρέπεσθαι καὶ δύναμιν εἶχε. Δεικνύουσι δὲ τοῦτο καὶ
 οἱ πανταχοῦ κατὰ λόγον τὸν ὀρθὸν νομοθετήσαντες καὶ φι-
 λосоφήσαντες ἄνθρωποι ἐκ τοῦ ὑπαγορεύειν τόδε μὲν πρῶτ-
 15 τειν, τῶνδε δὲ ἀπέχεσθαι. Καὶ οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι, ἐν
 τῷ περὶ ἡθῶν λόγῳ, τὰ αὐτὰ τιμῶσι καρτερώς· ὡς δηλοῦ-
 σθαι ἐν τῷ περὶ ἀρχῶν καὶ ἀσωμάτων λόγῳ οὐκ εὐδοκῶν
 αὐτοῖς. Εἴτε γὰρ καθ' εἰμαρμένην φήσουσι τὰ γινόμενα πρὸς
 ἀνθρώπων γίνεσθαι, ἢ μηδὲν εἶναι Θεὸν παρατρεπόμενα
 20 καὶ ἀλλοιούμενα καὶ ἀναλνόμενα εἰς τὰ αὐτὰ αἰεὶ, φθαρ-
 τῶν μόνων φανήσονται κατάλημιν ἐσχηκέναι καὶ αὐτὸν τὸν
 Θεὸν διὰ τε τῶν μερῶν καὶ διὰ τοῦ ὅλου ἐν πάσῃ κακίᾳ γι-
 νόμενον· ἢ μηδὲν εἶναι κακίαν μηδ' ἀρετήν, ὅπερ καὶ παρὰ
 πᾶσαν σόφρονα ἔννοιαν καὶ λόγον καὶ νοῦν ἐστί.

25 8. Καὶ τοὺς ἀπὸ τῶν Στωϊκῶν δὲ δογμάτων, ἐπειδὴ
 κἂν τὸν ἡθικὸν λόγον κόσμιοι γεγονάσιν, ὡς καὶ ἐν τισιν οἱ
 ποιηταὶ διὰ τὸ ἔμφυτον παντὶ γένει ἀνθρώπων σπέρμα τοῦ
 λόγου, μεμισῆσθαι καὶ πεφονεῦσθαι οἶδαμεν. Ἡράκλειτον
 μὲν, ὡς προέφημεν, καὶ Μουσώνιον δὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς
 30 καὶ ἄλλους οἶδαμεν. Ὡς γὰρ ἐσημῆγαμεν, πάντας τοὺς κἂν
 ὀπωσθήποτε κατὰ λόγον βιοῦν σπονδάζοντας καὶ κακίαν
 φεύγειν μισεῖσθαι αἰεὶ ἐνήργησαν οἱ δαίμονες. Οὐδὲν δὲ
 θανααστὸν, εἰ τοὺς κατὰ σπερματικῶν λόγον μέρος, ἀλλὰ

κατὰ τὴν τοῦ παντός λόγον, ὃ ἐστὶ Χριστοῦ, γινώσκω καὶ θεωροῦν πολὺ μᾶλλον μισεῖσθαι οἱ δαίμονες ἐλεγχόμενοι ἐνεργοῦσιν· οἱ τὴν ἀξίαν κολάσιν καὶ τιμωρίαν κομίσονται, ἐν αἰωνίῳ πυρὶ ἐγκλεισθέντες. Εἰ γὰρ ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἤδη διὰ τοῦ ὀνόματος Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠτιῶνται, δίδαγμα ἐστὶ 5 τῆς καὶ μελλούσης αὐτοῖς καὶ τοῖς λατρεύουσιν αὐτοῖς ἐσομένης ἐν πυρὶ αἰωνίῳ κολάσεως. Οὕτως γὰρ καὶ οἱ προφηταὶ πάντες προεκήρυξαν γενήσεσθαι, καὶ Ἰησοῦς ὁ ἡμέτερος διδάσκαλος ἐδίδαξε.

9. Ἴνα δὲ μὴ τις εἴπῃ τὸ λεγόμενον ὑπὸ τῶν νομιζομέ- 10
νων φιλοσόφων, ὅτι κόμποι καὶ φόβητρά ἐστὶ τὰ λεγόμενα ἕφ' ἡμῶν, ὅτι κολάζονται ἐν αἰωνίῳ πυρὶ οἱ ἄδικοι, καὶ διὰ φόβον, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ καλὸν εἶναι καὶ ἀρεστόν, ἐνα-
ρέτως βιοῦν τοὺς ἀνθρώπους ἀξιοῦμεν, βραχυεπῶς πρὸς τοῦτο ἀποκρινοῦμαι, ὅτι, εἰ μὴ τοῦτό ἐστιν, οὔτε ἐστὶ Θεὸς, ἢ, εἰ 15
ἐστὶν, οὐ μέλει αὐτῷ τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐδέν ἐστιν ἀρε-
τῆ οὐδὲ κακία, καὶ, ὡς προέφημεν, ἄδικος τιμωροῦσιν οἱ νομοθέται τοὺς παραβαίνοντας τὰ διατεταγμένα καλά. Ἄλλ' ἐπεὶ οὐκ ἄδικοι ἐκεῖνοι καὶ ὁ αὐτῶν πατὴρ τὰ αὐτὰ αὐτῷ πράττειν διὰ τοῦ λόγον διδάσκων, οἱ τούτοις συντιθέμενοι 20
οὐκ ἄδικοι. Ἐὰν δέ τις τοὺς διαφόρους νόμους τῶν ἀνθρώ-
πων προβάληται, λέγων ὅτι παρ' οἷς μὲν ἀνθρώποις τάδε καλά, τὰ δὲ αἰσχρὰ νενόμισται, παρ' ἄλλοις δὲ τὰ παρ' ἐκείνοις αἰσχρὰ καλά, καὶ τὰ καλά αἰσχρὰ νομιζέται, ἀνου-
έτω καὶ τῶν εἰς τοῦτο λεγομένων. Καὶ νόμους διατάξασθαι 25
τῇ ἑαυτῶν κακίᾳ ὁμοίους τοὺς πονηροὺς ἀγγέλους ἐπιστάμε-
θα, οἷς χαίρουσιν οἱ ὅμοιοι γενόμενοι ἀνθρώποι· καὶ ὁρθὸς λόγος παρελθὼν οὐ πάσας δόξας οὐδὲ πάντα δόγματα καλά ἀποδείκνυσιν, ἀλλὰ τὰ μὲν φαῦλα, τὰ δὲ ἀγαθὰ ὥστε μοι καὶ πρὸς τοὺς τοιοῦτους τὰ αὐτὰ καὶ τὰ ὅμοια 30
εἰρήσεται, καὶ λεχθήσεται διὰ πλειόνων, ἐὰν χρεῖα ἦ. Τανῶν δὲ ἐπὶ τὸ προκειμένον ἀνέρχομαι.
ἄλλ' 10. Μεγαλειότερα μὲν οὖν πάσης ἀνθρωπείου διδασκα-

λίας φαίνεται τὰ ἡμέτερα· διὰ τοῦτο λογικὸν τὸ ὅλον τὸν
 φανεῖν δι' ἡμᾶς Χριστὸν γεγονέναι, καὶ σῶμα καὶ λόγον
 καὶ ψυχὴν. Ὅσα γὰρ κυλῶς αἰεὶ ἐφθέγγαντο καὶ ευρον οἱ φι-
 λосоφῆσαντες ἢ νομοθετήσαντες, κατὰ λόγον μέρος εὐρέσεως
 5 καὶ θεωρίας ἐστὶ πονηθέντα αὐτοῖς. Ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ
 τοῦ λόγου ἐγνώρισαν, ὅς ἐστι Χριστὸς, καὶ ἐναντία ἑαυτοῖς
 πολλάκις εἶπον. Καὶ οἱ προγεγραμμένοι τοῦ Χριστοῦ κατὰ
 τὸ ἀνθρώπινον, λόγῳ πειραθέντες τὰ πράγματα θεωρῆσαι
 καὶ ἐλέγξαι, ὡς ἄσεβεις καὶ περίεργοι εἰς δικαστήρια ἤχθη-
 10 σαν. Ὁ πάντων δὲ αὐτῶν εὐτονώτερος πρὸς τοῦτο γενόμενος
 Σωκράτης τὰ αὐτὰ ἡμῖν ἐνεκλήθη· καὶ γὰρ ἔφασαν αὐτὸν
 καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν, καὶ οὗς ἢ πόλις νομίζει θεοὺς,
 μὴ ἡγεῖσθαι αὐτόν. Ὁ δὲ δαίμονας μὲν τοὺς φάνλους καὶ
 15 καὶ Ὀμηρον καὶ τοὺς ἄλλους ποιητὰς παραιεῖσθαι τοὺς ἀν-
 θρώπους ἐδίδαξε· πρὸς Θεοῦ δὲ τοῦ ἀγνώστου αὐτοῖς διὰ
 λόγον ζητήσεως ἐπίγνωσιν προδτρέπετο εἰπὼν· Τὸν δὲ πα-
 τέρα καὶ δημιουργὸν πάντων οὐθ' εὐρεῖν ἠάδιον, οὐθ' εὐ-
 ρόντα εἰς πάντας εἰπεῖν ἄσφαλές. Ἄ ὁ ἡμέτερος Χριστὸς διὰ
 20 τῆς ἑαυτοῦ δυνάμεως ἔπραξε. Σωκράτει μὲν γὰρ οὐδεὶς ἐπι-
 στεύθη ὑπὲρ τούτου τοῦ δόγματος ἀποθνήσκειν· Χριστῷ δὲ,
 τῷ καὶ ὑπὸ Σωκράτους ἀπὸ μέρους γνωσθέντι (λόγος γὰρ
 ἦν καὶ ἐστὶν ὁ ἐν παντί ὢν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν προει-
 25 νομένον καὶ διδάξαντος ταῦτα), οὐ φιλόσοφοι οὐδὲ φιλόλογοι
 μόνον ἐπέισθησαν, ἀλλὰ καὶ χειροτέχναι καὶ πάντεώς ἰδι-
 ῶται, καὶ δόξης καὶ φόβου καὶ θανάτου καταφρόνησαντες·
 ἐπειδὴ δύνάμις ἐστὶ τοῦ ἀόρατου πατρὸς καὶ οὐχὶ ἀνθρω-
 πείου λόγον τὰ σκεύη.
 30 11. Οὐκ ἂν δὲ οὐδὲ ἐφρονεόμεθα οὐδὲ δυνατώτεροι ἡμῶν
 ἦσαν οἱ τε ἄδικοι ἄνθρωποι καὶ δαίμονες, εἰ μὴ πάντως παντὶ
 γενομένῳ ἀνθρώπῳ καὶ θανεῖν ὀφείλετο· ὅθεν καὶ τὸ ὄφλη-
 μα ἀποδιδόντες, εὐχαριστοῦμεν. Καίτοι γε καὶ τὸ Ξενο-

φόντειον ἐκεῖνο νῦν πρὸς τε Κρίσκεντα καὶ τοὺς ὁμοίως
 αὐτῷ ἀφραίνοντας καλὸν καὶ εὐκαιρον εἰπεῖν ἡγοῦμεθα. Τὸν
 Ἡρακλέα ἐπὶ τριόδῳ τινα ἔφη ὁ Ξενοφῶν βαδίζοντα εὐρεῖν
 τὴν τε ἀρετὴν καὶ τὴν κακίαν, ἐν γυναικῶν μορφαῖς φαινο- 5
 μένας· καὶ τὴν μὲν κακίαν, ἄβρα ἔσθῃτι καὶ ἐρωτοπεποιη-
 μένῳ καὶ ἀνθοῦντι ἐκ τῶν τοιούτων προσώπῳ, θελκτικὴν τε
 εὐθὺς πρὸς τὰς ὕψεις οὔσαν, εἰπεῖν πρὸς τὸν Ἡρακλέα, ὅτι,
 ἦν αὐτῇ ἐπηται, ἠδόμενόν τε καὶ κεκοσμημένον τῷ λαμπροτά-
 τῳ καὶ ὁμοίῳ τῷ περὶ αὐτὴν κόσμῳ διαιτῆσειν αἰεὶ ποιήσει·
 καὶ τὴν ἀρετὴν ἐν ἀρχμηρῷ μὲν τῷ προσώπῳ καὶ τῇ περι- 10
 βολῇ οὔσαν εἰπεῖν· ἀλλ' ἦν ἐμοὶ πείθῃ, οὐ κόσμῳ οὐδὲ
 κάλλει τῷ θέοντι καὶ φθειρομένῳ ἑαυτὸν κοσμήσεις, ἀλλὰ
 τοῖς αἰδέοις καὶ καλοῖς κόσμοις. Καὶ πάνθ' ὄντινων πεπε-
 σμεθα φεύγοντα τὰ δοκοῦντα καλὰ, τὰ δὲ νομιζόμενα σκλη-
 ρὰ καὶ ἄλογα μετερχόμενον, εὐδαιμονίαν ἐκδέχασθαι. Ἡ γὰρ 15
 κακία, πρόβλημα ἑαυτῆς τῶν πράξεων τὰ προσόντα τῇ ἀρε-
 τῇ καὶ ὄντως ὄντα καλὰ διὰ μιμήσεως φθαρτῶν περιβαλ-
 λομένη (ἄφθαρτον γὰρ οὐδὲν ἔχει οὐδὲ ποιῆσαι δύναται)
 δουλαγωγεῖ τοὺς χαμαιπετεῖς τῶν ἀνθρώπων, τὰ προσόντα
 αὐτῇ φαῦλα τῇ ἀρετῇ περιθεῖσα. Οἱ δὲ νενοηκότες τὰ προσ- 20
 ὄντα τῷ ὄντι καλὰ καὶ ἀφθαρτοὶ τῇ ἀρετῇ· ὁ καὶ περὶ
 Χριστιανῶν καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ ἄθλου τῶν ἀνθρώπων καὶ
 τῶν τοιαῦτα πράξαντων, ὅποια ἔφθασαν οἱ ποιηταὶ περὶ τῶν
 νομιζομένων θεῶν, ὑπολαβεῖν δεῖ πάντα οὐκ ἔχει, ἐκ τοῦ
 καὶ φευκτοῦ παταφρονεῖν ἡμᾶς θανάτου λογισμὸν ἔλκοντα. 25

12. Καὶ γὰρ αὐτὸς ἐγὼ τοῖς Πλάτωνος χαιρῶν διδά-
 γμασι, διαβαλλομένους ἀκούων Χριστιανούς, ὄρων δὲ ἀφό-
 βους πρὸς θάνατον καὶ πάντα τὰ ἄλλα νομιζόμενα φοβερά,
 ἐνεδύουν ἀδύνατον εἶναι ἐν κακίᾳ καὶ φιληδονίᾳ ὑπάρχειν
 αὐτούς. Τίς γὰρ φιλήδονος ἢ ἀκρατής καὶ ἀνθρωπίνων 30
 σαρκῶν βορὰν ἀγαθὸν ἡγοῦμενος δύναται ἂν θάνατον ἀσπά-
 ζεσθαι, ὅπως τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν στερηθῇ· ἀλλ' οὐκ ἐκ παν-
 τὸς ζῆν μὲν αἰεὶ τὴν ἐνθάδε βιοτήν καὶ λανθάνειν τοὺς ἄρ-

χοντας ἐπειράτο, οὐχ ὅτι γε ἐαυτὸν κατήγγειλε φονευθησόμενον; Ἦδη καὶ τοῦτο ἐνήργησαν οἱ φαῦλοι δαίμονες διὰ τῶν
 πονηρῶν ἀνθρώπων πρᾶχθῆναι. Φονεύοντες γὰρ αὐτοί
 τινες ἐπὶ σκκοφαντίᾳ τῇ εἰς ἡμᾶς καὶ εἰς βασάνους εἰλκυ-
 5 σαν οἰκέτας τῶν ἡμετέρων ἢ παῖδας ἢ γυναῖκα, καὶ δι' αἰ-
 κισμῶν φοβερῶν ἐξαναγκάζουσι κατεπειθεῖν ταῦτα τὰ μυθολο-
 γούμενα, ἃ αὐτοὶ φανερῶς πράττουσιν. ὧν ἐπειδὴ οὐδὲν
 πρόσεστιν ἡμῖν, οὐ φροντίζομεν, Θεὸν τὸν ἀγέννητον καὶ
 ἀφῶρητον μάρτυρα ἔχοντες τῶν τε λογισμῶν καὶ τῶν πράξε-
 10 ων. Τίνος γὰρ χάριν οὐχὶ καὶ ταῦτα δημοσίᾳ ὁμολογοῦμεν
 ἀγαθὰ καὶ φιλοσοφίαν θεῖαν αὐτὰ ἀπεδεικνύμεν, φάσκον-
 τες, Κρόνου μὲν μυστήρια τελεῖν ἐν τῷ ἀνδροφονεῖν, καὶ
 ἐν τῷ αἵματος ἐμπύμπλασθαι, ὡς λέγεται, τὰ ἴσα τῷ πυρὶ
 ὑμῖν τιμωμένῃ εἰδώλω, ἧ οὐ μόνον ἀλόγων ζώων αἵματα
 15 προσράγεται, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπειά διὰ τοῦ παρ' ὑμῖν ἐπι-
 σημοτάτου καὶ εὐγενεστάτου ἀνδρὸς τὴν πρόσχυσιν τοῦ τῶν
 φονευθέντων αἵματος ποιούμενοι, Διὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων θεῶν
 μιμηταὶ γενόμενοι ἐν τῷ ἀνδροβατεῖν καὶ γυναιξὶν ἀδεῶς μί-
 γρῶσθαι, Ἐπικούρου μὲν καὶ τὰ τῶν ποιητῶν συγγράμματα
 20 ἀπολογίαν φέροντες; Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα τὰ μυθῆματα καὶ
 τοὺς ταῦτα πράξαντας καὶ μιμουμένους φεβγῆν πείθομεν,
 ὡς καὶ νῦν διὰ τῶνδε τῶν λόγων ἠγωνίσαμεθα, ποικίλως πο-
 λεμούμεθα. ἀλλ' οὐ φροντίζομεν, ἐπεὶ Θεὸν τῶν πάντων ἐπό-
 πτην δίκαιον οἶδαμεν. Ἐἰ δὲ καὶ νῦν τις ἂν τραγικῆ φωνῇ
 25 ἀνεβόησεν ἐπὶ τι βῆμα ὑψηλὸν ἀναβάς, αἰδέσθητε, αἰδέσθητε
 ἃ φανερῶς πράττετε εἰς ἀναίτιους ἀναφέροντες, καὶ τὰ προσ-
 όντα καὶ ἑαυτοῖς καὶ τοῖς ἡμετέροις θεοῖς περιβάλλοντες
 τοῦτοις, ὧν οὐδὲν οὐδ' ἐπὶ ποσὸν μετουσίᾳ ἐστί. Μετάθεσθε,
 σωφρονίσθητε. 11 οὐδὲν ἢ ἡμεῖς ἢ κοινῶς ποιοῦμεν οὐδὲν
 30 τοῦτο 13. Καὶ γὰρ ἐγὼ, μισθὸν περιβλήματος πονηρῶν εἰς ἀπο-
 στροφὴν τῶν ἄλλων ἀνθρώπων περιτεθειμένον ὑπὸ τῶν
 φαύλων δαιμόνων τοῖς Χριστιανῶν θεοῖς διδάγμασι καὶ
 ψευδολογούμενον ταῦτα καὶ τοῦ περιβλήματος κατεγέλασα

καὶ τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖς δόξης· Χριστιανὸς εὐρεθῆναι καὶ
 εὐχόμενος καὶ παμμάχως ἀγωνιζόμενος ὁμολογῶ, οὐχ ὅτι
 ἀλλότριά ἐστι τὰ Πλάτωνος διδάγματα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ'
 ὅτι οὐκ ἐστὶ πάντῃ ὅμοια, ὥσπερ οὐδὲ τὰ τῶν ἄλλων, Στω-
 ικῶν τε, καὶ ποιητῶν καὶ συγγραφέων. Ἐκαστος γὰρ τις 5
 ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικοῦ θείου λόγου τὸ συγγενὲς ὁρῶν
 καλῶς ἐφθέγγετο· οἱ δὲ τὰναντία αὐτοῖς ἐν κυριωτέροις εἰ-
 ρηκότες οὐκ ἐπιστήμην τὴν ἀποπτον καὶ γινώσιν τὴν ἀνε-
 λεγκτον φαίνονται ἐσχηκέναι. Ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἰ-
 ρηται, ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν ἐστὶ· τὸν γὰρ ἀπὸ ἀγεννήτου 10
 καὶ ἀρρήτου Θεοῦ λόγον μετὰ τὸν Θεὸν προσκυνοῦμεν καὶ
 ἀγαπῶμεν, ἐπεὶ καὶ δι' ἡμᾶς ἄνθρωπος γέγονεν, ὅπως καὶ
 τῶν παθῶν τῶν ἡμετέρων συμμέτοχος γενόμενος καὶ ἴσιν
 ποιήσεται. Οἱ γὰρ συγγραφεῖς πάντες διὰ τῆς ἐνοήσεως ἐμ-
 φέτου τοῦ λόγου σποραῖς ἀμυδρῶς ἐδύνατο ὁρᾶν τὰ ὄντα. 15
 Ἐτερον γὰρ ἐστὶ σπέρμα τινὸς καὶ μίμημα κατὰ δύναμιν δο-
 θέν καὶ ἕτερον αὐτὸ, οὗ κατὰ χάριν τὴν ἀπ' ἐκείνου ἡ με-
 τουσία καὶ μίμησις γίνεται.

14. Καὶ ἡμᾶς οὖν ἀξιῶμεν ὑπογράψαντας τὸ ὅμην δο-
 κοῦν προθεῖναι τοῦτ' ἐπὶ τὸ βιβλίδιον, ὅπως καὶ τοῖς ἄλλοις τὰ 20
 ἡμέτερα γνωσθῆ καὶ δύνωνται τῆς ψευδοδοξίας καὶ ἀγνοίας
 τῶν καλῶν ἀπαλλαγῆναι, οἱ παρὰ τὴν ἑαυτῶν αἰτίαν ὑπεύ-
 θηνοι ταῖς τιμωραῖς γίνονται, εἰς τὸ γνωσθῆναι τοῖς ἀνθρώ-
 ποῖς ταῦτα, διὸ ἐν τῇ φύσει τῇ τῶν ἀνθρώπων εἶναι τὸ γνω-
 ριστικὸν καλοῦ καὶ αἰσχροῦ, καὶ διὰ τὸ ἡμῶν, οὓς οὐκ ἐπί- 25
 στανταί τοιαῦτα ὅποια λέγουσιν αἰσχρὰ καταψηφίζομενος,
 καὶ διὰ τὸ χαίρειν τοιαῦτα πράξασι θεοῖς καὶ ἐτι νῦν ἀπαι-
 τοῦσι παρὰ ἀνθρώπων τὰ ὅμοια, ἐκ τοῦ καὶ ἡμῶν, ὡς τοι-
 αῦτα πράττουσι, θάνατον ἢ δεσμὰ ἢ ἄλλο τι τοιοῦτον πρόσ-
 τιμὸν ἑαυτοῖς κατακρίνειν, ὡς μὴ δέεσθαι ἄλλων δικαστῶν. 30

15. Καὶ τοῦ ἐν τῇ ἐμῷ ἔθνη ἀσεβοῦς καὶ πλάτων
 Σιμωνιανοῦ διδάγματος κατεφρόνησα. Ἐὰν δὲ ἡμεῖς τοῦτο
 προγράψητε, ἡμεῖς τοῖς πᾶσι φανερόν ποιήσασιν, ἵνα εἰ

δύναιτο μεταθῶνται· τούτου γε μόνου χάριν τοῖσδε
 τοὺς λόγους συνετάξαμεν. Οὐκ ἔστι δὲ ἡμῶν τὰ διδάγματα
 κατὰ κρίσιν σώφρονα αἰσχροῦ, ἀλλὰ πάσης μὲν φιλο-
 σοφίας ἀνθρωπείου ὑπέρτερα· εἰ δὴ μὴ, καὶ Σωταδεῖοις
 5 καὶ Φιλαινιδεῖοις καὶ ὀρχηστικοῖς καὶ Ἐπικουρεῖοις καὶ
 τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις ποιητικοῖς διδάγμασιν οὐχ
 ὅμοια, οἷς ἐντυγχάνειν πάσι, καὶ γενομένοις καὶ γεγραμ-
 μένοις, σέγχεχώρηται. Καὶ πυνσόμεθα λοιπὸν ὅσον ἔφ'
 ἡμῶν ἦν πράξαντες, καὶ προσεπενεξάμενοι τῆς ἀληθείας
 10 καταξιοφθῆναι τοὺς πάτη πάντας ἀνθρώπους. Εἴη οὖν καὶ
 ἡμᾶς ἀξίως εὐσεβείας καὶ φιλοσοφίας τὰ δίκαια ἐπὶ
 ἑαυτῶν κρίναι.

ΑΠΟΛΟΓΙΑΕ SECUNDAE

quae feruntur fragmenta

e Ioannis Damasceni lib. II. parall. c. 87. et Antonii Mellissae lib. I. c. 19.

Δουσαναβίβαστος ἡ ψυχὴ ἐπὶ ταῦτα, ἀφ' ὧν ὠλίσθησε καλῶν· δυσσεβίβαστός τε τούτων, ὧν συνειθίσθη κακῶν.

E ms. codice Claromontano Ioannis Damasceni parall.
lib. II. c. 77.

Ὅσπερ πᾶσι τοῖς γεννωμένοις σώμασιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συννύσσει καὶ τὸ σκιάν ἔχειν· οὕτως τῷ Θεῷ δικαίῳ ὄντι τοῖς τὰ καλὰ ἐλομένοις καὶ τοῖς τὰ κακὰ προτιμήσασιν, ἀκόλουθόν ἐστι τὸ κατ' ἀξίαν ἐκάστω ἀπονεῖμαι.

Utrumque hoc fragmentum exstat in Grabii spicilegio patrum tom. II, p. 173; apud Maranum in appendice operum s. Iustini p. 59, et inde cum Grabii et Marani simul animadversionibus transcripsit Gallandius bibl. p. p. tom. I, p. 607. Grabius qui, quam cum plerisque omnibus operum Iustini editoribus in apologia II, p. 61, 14. ante verba *διὰ τὸ δυσμετάθετον καὶ φιλήδονον καὶ δυσκίνητον πρὸς τὸ καλὸν ὀρμηῆσαι*, lacunam immisit, primo hoc et altero fragmento explendam iudicavit. Ad quae recte observavit Maranus, sententiam in initio apologiae II, in quo Iustinus magno animi ardore fertur, si horum fragmentorum verba insererentur, retardari et impediri, hiulcam non expleri. Vide nostram ad illum locum animadversionem.

ANNOTATIONES.

P. 1. Apologiam hanc ordine et tempore primam inscripsit Iustinus 1. imperatoribus, 2. senatui et 3. populo Romano. Ut intelligatur cur hoc fecerit, necesse est in mentem revocetur qua ratione criminalia iudicia in urbe exercita et quomodo de civibus, qui alicuius facinoris convicti aut confessi essent, poenae sumtae sint. Ac diu quidem nullus fuit magistratus ordinarius, qui de criminibus cognosceret; nam primo ipso anno post exactos reges lata est lex Valeria ut ne consules quidem ipsi, quorum erat summum et, ut Cicero loquitur, regium imperium, in caput civis Romani animadvertere iniussu populi possent. Cum igitur admissum quid erat, quod publice vindicandum videretur, referebatur de eo aut ad senatum aut ad populum et vel senatusconsulto, vel lege mandabatur quaestio huic aut illi magistratui, consuli puta aut praetori, qui re quaesita referebat denuo ad populum: tum populus comitiis centuriatis, neque enim aliter fas erat, de civium capite iudicabat. Ita dici potest, potestatem gravioris coercionis in cives Romae antiquitus apud populum solum fuisse. Oppressa et in unius arbitrium redacta republica, quae potestas penes populum fuerat, penes imperatores esse coepit, qui etiam dederunt praefecto urbis ius quaerendi de criminibus, et in sontes pro admissi modo animadvertendi. Inde factum est, ut in sacris libris, quibus sanctorum martyrum res gestae et poenae, quas quisque pro Christi nomine excepit, continentur, fere semper reperiatur, sub quo quisque praefecto martyrii coronam acceperit. Plerumque tamen de honestioribus civibus non sumebatur supplicium, nisi

iussu ipsius imperatoris. In senatum antiquis temporibus nonnisi spectatae virtutis et prudentiae viri legebantur, et si qui non satis ex illius ordinis dignitate se gererent, amovebantur. Postea vero, imperatorum tempore, veterum virtus defecit, et assentatores imperatorum facti sunt, ita ut ne opus quidem fuisset Iustino, aut senatum aut populum alloqui, quod et a Tatiano et Tertulliano intermissum est; nam ille imperatoribus solis, hic librum suum imperii antistitibus inscripsit.

De particulae *πρός* in apologiae huius inscriptione usu vide F. A. Wolfii prolegomena in orationem Demosthenis Leptineam, apparat. crit. et exeget. ad Demosth. adv. Ebulid. p. 965. et Mureti v. l. lib. VII. p. 74. edit. Venet., ubi vir summus locum e primo Topicorum Aristotelis peracute illustravit.

P. 1, 2. *Οὐρησισίμω*. Hic est Marcus Aelius Verus, aut Marcus Aurelius philosophus. Otto, ut videtur codicis b. auctoritate, *καὶ Οὐρησισίμω*.

P. 1.3. *φιλοσόφω*. Apud Eusebium hist. ecclesiast. lib. 4. fe. 12., qui hoc prioris apol. Iustini exordium repetit, legitur *φιλοσόφου*, sed vulgatam scripturam *φιλοσόφω* merito detendit Maranus, argumentis nixus hisce: primum quatuor codd. Eusebii, qui citantur a Valesio, Maz. Med. Fuk. Sav., atque unus e Colbert., exhibent *φιλοσόφω*. Deinde de eodem Lucio legimus in apol. 2. p. 63. l. 19. *φιλοσόφω, Καίσαρος παιδὶ*, cum omnium codicum consensu, uno tantum de regni excepto, unde lectio probata est Nicephoro et Rufino. Denique probabilius est, viventem etiam tunc Lucium Verum philosophi nomine laudandi gratia ornari, quam mortuo ipsius patri id cognomenti loco tribui. Nuperrime tamen alterius lectionis patrocinium sibi suscipiendum existimavit Neander, Berol., praecunte Longueruio. Illius v. Allgemeine Geschichte der christlichen Religion und Kirche 1. Bandes dritte Abtheilung p. 742. Sententiam suam probare studet hoc modo. Orationis aequabilitatem

non ferre dicit, ut Lucio duo addantur epitheta, neque ullo modo esse credibile, novem annorum puerum, qui quidem recte *ἐραστής παιδείας* a Iustino, atque etiam a Spartiano eruditus in litteris appellatus sit, philosophum vocari. Sed primum argumentum ex orationis inaequabilitate ductum in Iustino, scriptore parum curioso, exigui momenti est et similis structurae aequae impeditae exemplo p. 2, 4. καὶ χρόνῳ προκατεσχηνῶ κακῆ̃ prorsus evertitur. Neque illa mutatione efficitur sententiarum concinnitas, siquidem ita ad vocem *Ἐὐσεβοῦς* alterum desideres epitheton, quod respondeat priori philosopho. Deinde cum non satis constet, quo anno haec apologia scripta sit, ne affirmari quidem potest Lucium Verum, cum haec scriberet Iustinus, nonum aetatis annum nondum excessisse; tum vero philosophiae nomen apud antiquos minime his angustiis, quibus hodie tenetur, inclusum erat, id quod vel ex uno loco Capitolini in Marco cap. 2. patet: philosophiae operam vehementer dedit, et quidem adhuc puer; nam duodecimum annum ingressus habitum philosophiae assumpsit, et deinceps tolerantiam cum studeret in pallio et humi cubaret, vix autem matre agente in strato pellibus lectulo accubaret. Cf. Philosoph. Vorlesungen insbes. über Philosophie der Sprache und des Wortes, von Friedrich von Schlegel. Wien 1830. p. 1. Itaque cui puero s. Iustinus non dubitavit apologiam suam inscribere, eundem recte philosophum appellavit, quocum optime convenit, quod addit *ἐραστήη παιδείας*, ut multis locis ex antiquis scriptoribus allatis probavit Maranus. Est autem *παιδεία* omnis disciplina quae versatur in instituenda et ad honestatem formanda iuvenili aetate. Eo accedit, quod idem Lucius Apollonio et Sexto philosophis deditus fuisse, virosque doctos studiose secutus traditur a Iulio Capitolino. Quare non est, cur, praelata Eusebii scriptura, a vulgata recedamus.

P. 1, 3. *εἰσποίηται*. Florente republica adoptio fiebat aut per populum aut per magistratum, quod vocabatur *ad-*

rogatio; *rogabatur* enim *populus* his fere verbis: *velitis, iubeatis, Quirites* etc., sed omnibus in unius potestatem redactis, quod per *populum* fiebat, coeptum est fieri per *rescriptum principis*, ex qua re *respublica Romana* multum *detrimenti* cepit.

P. 1, 5. ὑπὲρ τῶν ἐκ παντὸς γένους. cf. p. 16, 16. τί παρὰ πάντας ἀδίκως μισοῦμεθα cf. 11, 2. 20, 18. 23, 25. 24, 16. 31, 10. 40, 14. et *epistola ad Diognetum* 1. καὶ τί δὴ ποτε καινὸν τοῦτο γένος ἢ ἐπιτήδευμα εἰσηλθὲν εἰς τὸν βίον νῦν.

P. 1, 4. παντὶ δῆμῳ Euseb. Ibid. ἐπηρεαζομένων. Quae sit verbi *ἐπηρέαζω* vis atque significatio, ex *Aristotelis rhet.* 2, 2. clare intelligitur: τρία ἐστίν, inquit, εἶδη τῆς ὀλιγορίας, καταφρόνησις τε καὶ ἐπηρεασμὸς καὶ ἄβρις· ὁ τε γὰρ καταφρονοῶν ὀλιγορεῖ· ἃ γὰρ οἰοῦνται μηδενὸς ἀξία εἶναι, τούτων καταφρονοῦσιν, τῶν δὲ μηδενὸς ἀξίων ὀλιγοροῦσιν· καὶ ὁ ἐπηρέαζων φαίνεται καταφρονεῖν. ἐστὶ γὰρ ὁ ἐπηρεασμὸς ἐμποδισμὸς ταῖς βουλήσεσιν, οὐχ ἵνα τι αὐτῷ, ἀλλ' ἵνα μὴ ἐκείνῳ. — Καὶ ὁ ἄβριζων δὲ ὀλιγορεῖ· ἐστὶ γὰρ ἄβρις τὸ βλάπτειν καὶ λυπεῖν ἐφ' οἷς αἰσχρόνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο ἢ ὅτι ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἤσθῃ.

P. 1, 6. Ἰουστίνος Πρίσκου τοῦ Βακχείου. Βακχείου Niceph. Hieronymus in catalogo patrem Iustini Priscum Bacchium dictum esse narrat, quem secutus est Christophorus. Verum Bacchius avus fuit Iustini. Itaque addit Iustinus τῶν ἀπὸ Φλαυίας, quod non nisi de pluribus dici potest, patre nimirum et avo. Valesius ad Eusebii h. e. IV, 12. Rectius Hagen., qui ad hunc locum docet illud τῶν l. 7 minime referri posse ad verba Πρίσκου καὶ Βακχείου, sed explicandum esse: unus ex illis qui sunt ex *Flavia Neapoli*, quemadmodum infra p. 19, 32. οἱ ἀπὸ κόμης λεγομένης Γίττων p. 20, 11. οἱ ἀπὸ κόμης Καππαρεταίας, p. 43, 1. et 6. οἱ ἀπὸ Ἰουδαίων καὶ Σαμαρέων, p. 38, 27. p. 43, 5. et 24. οἱ ἀπὸ τῶν ἐθγῶν. cf. Viger. p. 570. Idem contra

Hieronymum aliosque qui eum secuti sunt docet, Iustinum non a Prisco Bacchio natum, sed Prisci filium, Bacchii autem nepotem, fuisse. — εἰς αὐτῶν, scilicet ἀδίκως μισοῦμένων.

P. 1, 8. αὐτῶν ὧν Euseb. ibid. ἐντευξις, postulatum vertit Rufinus. Ἐντυγχάνειν Graeci dicunt adire imperatorem et preces ad eum deferre, quod plerumque fiebat scripto. Artemidorus V, 17.: ἐντυχὼν τῷ βασιλεὶ ἀφείθη τῆς ἀγγυραίας, id est libello imperatori oblato angariae onere liberatus est. Exstat huiusmodi libellus precum Marcellini presbyteri, oblatus Theodosio augusto, nuper editus a Iacobo Sirmondo, qui sic incipit: deprecamur mansuetudinem vestram etc. Sed et in tomo 2. operum Athanasii referuntur eiusmodi preces Arianorum oblatae Ioviniano augusto adversus Athanasium, quae ἐντυχίαι dicuntur; male interpres colloquium vertit. Incipiunt autem prorsus eodem modo, quo libellus precum Marcellini: δεόμεθά σου τοῦ κράτους. Valesius ad Euseb. hist. ecclesiast. lib. 4. cap. 12. De aliis huius vocabuli significationibus cf. Suiceri thesaur. in voce.

P. 1, 10. στέργειν. Notabilis est huius verbi constructio, quare cf. Isocrat. orat. de pace ed. Leloup. p. 130.

P. 1, 16. Coniicit Henricus Stephanus, illud ὅ, τι λέγεσθε ortum esse ex ὅ ἐστι λέγεσθε, quae ad explicandum hoc ἀκούετε margini fuerint adscripta atque inde in textum introducta. Heumannus in symbolis criticis ad Just. m. (vide miscell. Lips. nov. vol. 3. part. 2. p. 224.) illud ὅτι tantummodo expungendum putat. Simplicissimum foret quanquam non optimum scribere pro ὅτι ὅ τι: vos iustitiae custodes et appellamini et utique auditis, utrum vero reipsa sitis quod appellamini et auditis, demonstrabitur. Quae tamen vana sunt omnia, neque necessaria est mutatio ulla.

P. 1, 19. γραμμάτων. Uterque cod. regius et Clarom. ad marginem habent παραγράμματα, ita et cod. N. 450. biblioth. reg.

Paris., quae scripturae diversitas ex simili literarum *T* et *Π* orta est figura.

P. 2, 2. *προσεληλύθειμεν*. Sylburgius, cui nos cum Thalemanno et Hagen. Marcodurano (in symbolis suis ad priorem s. Iustini apolog., quae sunt in tomo 65. commentariorum Bonnensium, quos cum multis viris doctis foras dedi, quique nomine Zeitschrift für Philosophie u. k. Theologie feruntur) dissentiente Ottone assentimur, legendum putat *προσεληλύθαμεν*. cf. Athenag. legat. p. Christ c. 2. p. 280 Theoph. ad Autolyc. lib. 3, c. 4. p. 383 ed. Marani.

P. 2, 2. *ἀνθρωποπαρεσκέια*. Cod. Paris. modo laudatus *ἀνθρωποπαρεσκέια*, serioris vocabulum graecitatis, quo significatur (nimium) hominibus placendi studium. Cf. Lobeck. ad. Phryn. p. 613. Suicer. in v.

P. 2, 7. S. Iust. respicere ad dictum Socraticum, *ἐμὲ μὲν γὰρ οὐδὲν ἂν βλάψειεν οὔτε Μέλιτος οὔτε Ἄνυτος: οὐδὲ γὰρ ἂν δύναιτο κ. τ. λ.*, quod ex Platonis apologia Socrat. (p. 30. C. ed. Steph.) post alios multos retulerunt Arrianus Epict. lib. II. c. 2., Clem. Alex. strom. IV. p. 505. et Orig. VIII. c. Cels., a Davis. ad Cic. de nat. deor. p. 292. et a Mar. ad hunc locum annotatum est.

P. 2, 12. *μᾶλλον δὲ κολάζειν*. Haec verba vehementer vexarunt interpretum ingenia. Levissima immutatione locum sanasse sibi visus est Maranus, cum scriberet: *ὡς πρότερον ἔστιν ἄλλον δὲ κολάζειν*, ut quemlibet alium punire decet, ita puniantur. Sed nimia levitate ductus non animadvertit, hoc modo particulam *δὲ* contra naturam quasi ad extremos Indorum fines detrudi, vel plane supervacaneam esse ac sensu carere. Non minus improbanda est Sylburgii coniectura, qui addit *πικρότερον*, adductus hac Langii interpretatione: seu potius ut acrius puniantur. Grabium vero, cum interpretatur: seu potius ipsi puniatis et Fabricium, qui bibl. gr. vol. III. p. 59. hunc locum ita reddit: volumus in crimina Christianis obiecta inquiri, atque si ita se haberi probata fuerint, pro eo atque par est puniri, alia

dicere atque in Graeco leguntur, quis est, qui non videat? Heuman. coniecit, lectorem aliquem doctum, quum male scriptum putasset *κολάζεσθαι* pro *κολάζειν*, margini adpinxisse *μᾶλλον κολάζειν*, librarium autem inde in textum recepisse et connexionis causa δὲ addidisse. Corrector tamen ille falsus est in eo, quod putavit *κολάζεσθαι* hoc loco esse medium, atque medium aut nunquam, aut certe apud Iustinum vim activi non habere. Sed hoc secus est. Nam *κολάζεσθαι* nostro loco non medium, sed passivum est, id quod vel ex antecedente *ἐξετάζεσθαι* patet, quod hic medialem significationem obtinere potest nullo modo. Cf. p. 13, 23, et dialog. cum Tryph., ubi *κολάζεσθαι* ter sensu reperitur activo. Igitur ad vocem *κολάζεσθαι* supplendum erit *αὐτοῖς*, ut saepenumero. Sed levi et facili mutatione Beckmannus Brunsbergensis, doctissimus et accuratissimus homo, locum restituisse videtur emendando: *κολάζεσθαι, ὡς πρέπον ἐστὶ ἄλλον γε κολάζειν*. Hoc autem notatu non indignum videatur, verbum *κολάζεσθαι* ad *κατηγορούμενα αὐτῶν* referri, cum tamen graece dici non possit *κολάζω τὰ κατηγορούμενα αὐτῶν* pro *κολάζω αὐτοῖς*. Quae quidem res explicatur eo discrimine, uti videtur, quod inter *τιμωρίαν* et *κόλασιν* intercedit. *Τιμωρία* enim refertur ad exigendam vindictam legibus debitam, *κόλασις* ad cohibitionem et emendationem peccantis. Cf. p. 2, 6, 26. 6 et cf. in textu p. 2. *κολάζειν*. Wytttenb. ad select. princ. hist. p. 292. ed. Lips. Aristot. rhet. 1, 10: *διαφέρει δὲ τιμωρία καὶ κόλασις· ἡ μὲν γὰρ κόλασις τοῦ πάσχοντος ἐνεκά ἐστιν, ἡ δὲ τιμωρία τοῦ ποιῶντος, ἵνα ἀποπληρωθῆ*. Quocum cf. Gellius N. A. VI. 14. Justin. apol. I, p. 2. l. 26. p. 3. l. 6. P. 2, 14. *ἐαντοῖς* vobismet ipsis; cf. 11, 20, 21. 71, 27. P. 2, 15. *τὰ πρᾶγματα ἐπάγειν*. Billius observ. sacr. II, c. 6 vult *τ. πρ. ἐτάζειν* (examinare); quod si voluisset Iustinus, haud dubie *ἐξετάζειν* scripsisset, veluti c. 5. p. 55. *οὐ κρίσεις ἐξετάζετε, ἀλλὰ ἀλόγη πάθει*. ἐξελαυνόμενοι.

Sylb. conicit, τὰς εἰσπράξεις seu τὰς τιμωρίας. Aliis fortasse magis placebit τ. πρ. ἐπάγειν h. e. deferre res in iudiciū; quae quidem coniectura minoris mutationis commendationem habet. Sed quavis possumus emendatione supersedere, si cum Grabiō πράγματα pro δυσχερείαις (vexationibus) accipimus; valet igitur τ. πρ. ἐπάγ. alicui negotium facessere, quemadmodum Fabricio (l. c.) adnotante ἐπάγειν κίνδυνον in graecis scriptoribus obvium est. Otto. Legendum est pro πράγματα ἐπάγειν = πράγματα παρέχειν, quod idem est atque πόνον παρέχειν τινί, alicui negotium facessere. v. Herodot. I, 155, 175, 177 et Iustinus ipse apolog. II. p. 64, 21: ἡμῖν πράγματα μὴ παρέχετε: nobis negotiā non facessite. P. 2, 18. τῶν μὲν γὰρ ἀρχόντων ἔργον ἐστὶ τοὺς ἀρχομένους ταῖς αὐτῶν ἐπιμελείαις ποιεῖν εὐδαιμονεστέρους. Isocrat. de pace c. 24. P. 2, 20. τὴν ψῆφον τίθεσθαι. Vide Buttm. ad Sophocl. Philoct. v. 1448. et cf. apparat. ad Demosth. ed. Schaefer tom. 5. p. 463. 464. P. 2, 22. Dictum est Platonis lib. 5. de re publ., quod a Philone quoque refertur p. 445. et a Cicerone ad Quint. fr. epist. Idem Marco Antonino semper in ore fuisse, annotatum a Iulio Capitolino in vita eius cap. 27. Sylburg. Cf. Astii annotationem ad locum Platonis citatum, de re publ. V. 18. p. 528. Incuriosius haec sunt a Iustino citata, legitur enim tantummodo prior pars huius sententiae apud Platonein. P. 2, 25. ὅπως ἵπὲρ τῶν ἀγνοεῖν: Alii aliter. Billius l. c. post ὅπως addit μὴ, delet αὐτῶν, sic et Thirlbius, nisi quod μήπως pro ὅπως commendat; Grabiū insuper pro αὐτοῖς legit αὐτοὶ idemque amplectitur Maranus, ita tamen, ut vulg. αὐτῶν recte approbet h. e. qui ex iis sive inter illos caecutiunt. Denique Thalemannus sic scribendum opinatur: ὅπως μὴ τῶν ἀγνοεῖν τὰ ἡμέτερα νομιζόντων τὴν τιμωρίαν ὄν ἢ πλημμελώσι τυφλώτιοντες, αὐτοὶ ὀφλήσωμεν. Equi-

dem censeo nihil eiiciendum esse nihilque mutandum, nisi ὅπως in μήπως, quum cetera omnia ferri possint. Nec dubitavi illam emendationem, qua locus sanatur, textui inserere. Otto. Illud ἀντῶν ferendum non est, quare deleatur. Ortum autem est dittographia ex ἀντοῖς, quod sequitur.

P. 2, 33. ὅσον τε. Cum Sylburgio, cui Thalem. adstipulatur, scribendum ὅσον γε.

P. 3. 12. τὸ δὲ χρηστὸν. Non ignorat s. Iust. veram nominis Christiani originem, ut apparet ex apolog. I. p. 8. I. 20. II. p. 66. I. 2. Nec ideo cum Sylburgio, Langio et Grabio legendum χρηστιανοί. Vehementer vero antiqui tum sacri, tum profani scriptores, Attici imprimis, Plato et Demosthenes in eiusmodi lusibus etymologicis, et quidem in hac ipsa voce χρηστός elaborarunt. Cf. Grotius ad Matth. I. 21. Dionys. Petav. in Epiph. tom. II. p. 53. De consuetudine vero, quae tum temporis iam invaluerat, pronuntiandi ἦ sono ἰ vide locos, quos in hanc rem e patribus ecclesiasticis collegit Liscovius: über die Aussprache des Griechischen p. 117, 119, 123, et Marani ad hunc locum doctam animadversionem. Tironum gratia notandum est, τὴν ἀγαθότητα virtutem bellicam, τὴν χρηστότητα virtutem civilem designare.

P. 3, 6. ἐπαινος. Cui ignota est vis huius vocabuli, videat Moschopul. voc. attic. collect. in v. — Γίνεται δὲ ὁ μὲν ἐπαινος ἐπ' ἀρετῆς aptum est ad hunc locum Archyt. Pythag. dictum, ap. Stob. serm. I. p. 13, 29.

P. 3. 21. τοῖς ἄλλοις. Ita dedit Maranus cum H. Steph. et cum Ottone e codicibus manuscriptis. Billius, Grabius, Thalemannus lectionem tuentur τοῖς ἄλλοις, quae est in editis. Sed hoc est locus sanos contra codicum auctoritatem corrumpere. Τοῖς enim ἄλλοις hoc sensu eoque nexu vereor, ut Graecum sit. Significat autem et hoc et sexcentis aliis locis alioquin, alio modo, alia ex causa, quam ex vera, ὡς ἔτυχεν, temere. Vide Hermann. ad Lucianum de conscribenda historia p. 70, et Voemel. ad Demosth. Olynth. II.

p. 89. Atque sic non intellecta verborum constructio causa fuit, cur Grabius ante vocem *ἀδικίαν* insereret *ὡς*.

P. 3, 24. Ne quis putet legendum esse *φιλοσόφων* pro *φιλοσοφίας*, videnda est, admonente Hagen. docta Iac. Perizonii explicatio in animadvers. hist. p. 68. seq. ed. Harless.

P. 3, 31. *ἔβριζουσι τούτους*. Editi male exhibent *τούτοις*. Cf. Matthiae, ausführliche Griechische Grammatik §. 411. 2. p. 750. Viger. p. 306. ed. sec.; et de potestate huius verbi vid. locus ex Aristotele supra allatus. Ita et codices manuscripti.

P. 3, 32. *Τί δὴ οὖν τοῦτ' ἂν εἴη;* Ita interpungit Maranus; Fabricius vero biblioth. graeca lib. 5. p. 54. *τί δὴ οὖν τοῦτ' ἂν εἴη ἐφ' ἡμῶν;* quare igitur ita agitur nobiscum? ut nempe a vobis prohibeamur; — paullo ante enim dixerat: *κακείνων* (indigna de diis tradentium) *τὰ διδάγματα οἱ μετεροχόμενοι οὐκ εἰσάγονται πρὸς ὑμῶν*, eorumque doctrinam qui propagant, neutiquam prohibentur a vobis. Infra *καὶ ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων ἡγοῦμεθα εἶναι τὸ μὴ εἶργεσθαι ταῦτα μανθάνειν, ἀλλὰ καὶ προτρέπεσθαι ἐπὶ ταῦτα*, atque e re cunctorum hominum esse arbitramur, ut non modo ista addiscere prohibeantur, sed etiam cohortatione ad ea incitentur. Haec ille. Grabius putat *οὐ* post *οὖν* fortasse excidisse: quare igitur nobis non fit eadem gratia, quae fit illis philosophis, quorum scilicet Iustinus mentionem fecerat. Thirlbius vertit: Quid vero id tandem in nobis fuerit, recipientibus nihil nos iniuste agere, neque haec divinitatem omnino abolentia opinari et docere?

P. 3, 33. *οὐ κρίσεις*. Cum Grabio legendum *οὐ κρίσει*. — *οὐς οὐ κρίσει* Pearson.

P. 4, 3. *ἐπεὶ* nam, namque cf. 33, 19.

P. 4, 9. Pro *αὐτῷ* scribendum est *αὐτῷ* i. e. *ἐαυτῷ*. Eadem sententia totidem fere verbis expressa legitur apolog. II. §. 5. Consule Matthiae Gr. Gr. t. I. p. 278. et de pro-

nomine addito medio vide grammaticas graecas Buttmani §. 135. a. 6. Rostii p. 450.

P. 4, 11. 12. *καὶ αὐτοί*. legendum cum Thirlbio *καὶ αὐτὸν*.

P. 4, 13. *καινὰ εἰσφέρειν αὐτὸν δαίμονια*. Repetuntur haec apolog. II. §. 10. et e Xenophontis memorabil. lib. I. c. 1. atque e Platonis apologia Socratis p. 59. edit. Wolf. expressa videntur. Hic Socratis iuratum litis formulam his effert verbis: *Σωκράτη φησὶν ἀδικεῖν τοὺς τε νέους διαφείροντα καὶ θεοὺς, οὓς ἡ πόλις νομίζει, οὐ νομίζοντα, ἕτερα δὲ δαιμόνια καινὰ*. — Apud illum autem leguntur haec: *ὄθεν δὴ καὶ μάλιστα μοι δοκοῦσιν αὐτὸν αἰτιόσασθαι καινὰ δαιμόνια εἰσφέρειν*.

P. 4, 15. *Ἑλλησι*. Legendum esse *ἐν Ἑλλησι*, etiam non admoniti animadvertent. Cf. p. 5, 2. et saepius alias. Quod quum post Perionium omnes observarint, propositio haec ab Ottone in textum recepta est, uno invito Hagen, qui *Ἑλλησι* dativum, quem dicunt, commodi esse iudicat et minime respondere *ἐν Ἑλλησι* = *ἐν βαρβάροις* animadvertit.

P. 4, 19. *μὴ ὀρθοὺς εἶναι φάμεν*. Omnino scribendum crediderim *μὴ θεοὺς εἶναι φάμεν*. Sanctus enim martyr se iis opponit, qui *μὴ ἐπιστάμενοι δαίμονας εἶναι φάλοὺς θεοὺς προσωνόμαζον*, ut paulo ante loquitur. Davis. Recte haud dubie. Per brevitatem nobis impositam non licet hoc loco docere, quae fuerit vocabuli *δαίμων* apud classicos scriptores origo atque vis; perbene autem id factum est a Creuzero *Symbolik*, tomo tertio p. 3. sqq., quem conferant illi, qui hoc cognoscere cupient. Patres ecclesiastici autem hac voce constanter de malis angelis utuntur, ac sponderim nullum plane in eorum scriptis inveniri locum, ubi angelus bonus qualicunque addito epitheto hoc nomine sit insignitus. Speciminis loco ex immenso numero paucos hic locos subnotabo. Apolog. II. §. 6. et 7., Athenag. in legat. pro Christianis c. 22. p. 101. et 23. p. 105. ed. Dechair., Tatianus orat. contra Graecos §. 20. p. 48. ed. Worth., Theophil. ad Autolye. lib. II. §. 38. p. 194. ed. Wolf. Ne

multa, patres negant, δαιμόνων ὄνομα μέσον εἶναι, ac δαιμόνας nonnisi malos esse diserte affirmant, atque in sacris litteris, in quibus hoc vocabulum tantummodo de malis angelis dici persuasum habebant, opinionis huius sibi credebant inesse firmamentum. Origenes adversarium suum Celsum reprehendens ait: οὐχ ὀρῶντα, ὅτι τὸ τῶν δαιμόνων ὄνομα οὐδὲ μέσον ἐστίν, ὡς τὸ τῶν ἀνθρώπων, ἐν οἷς τινὲς μὲν ἀστυεῖοι, τινὲς δὲ φαῦλοί εἰσιν. οὐτ' ἀστυεῖον ὁποῖον ἐστὶ τὸ τῶν θεῶν, τασσόμενον οὐκ ἐπὶ φαύλων δαιμονίων, ἢ ἐπὶ ἀγαλμάτων, ἢ ἐπὶ ζώων, ἀλλ' ὑπὸ τῶν τὰ Θεοῦ ἐγνωκότων, ἐπὶ τῶν ἀληθοῶς θειοτέρων καὶ μακαρίων. Ἄει δ' ἐπὶ τῶν φαύλων ἔξω τοῦ ταχύτερου σώματος δυνάμεων τάσσεται τὸ τῶν δαιμόνων ὄνομα· πλανῶντων δὲ καὶ περισπῶντων τοὺς ἀνθρώπους καὶ καθελκόντων ἀπὸ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ὑπερουρανίων ἐπὶ τὰ τῆδε πράγματα. Advers. Cels, lib. V. — Ὁ μὲν Χαλδαῖος τινὰς μὲν τῶν δαιμόνων ἀγαθοὺς, τινὰς δὲ κακοὺς τίθει, ὁ δὲ ἡμέτερος εὐσεβῆς λόγος πάντας κακοὺς ὀρίζεται ἐκ προαιρετικῶν ἀποπτωμάτων τὴν κακίαν ἀνταλλάξαντες τῆς ἀγαθότητος. His Pselli verbis, quae apud Steuchum Eugubinum, de peren. philos. lib. VIII. c. 20. leguntur, plane similia sunt, quae ab Aurelio Augustino toto libro nono ad tollendam differentiam, quae inter daemones statuebatur, erudite disputantur. Pertinet huc maxime locus, qui habetur libro laudato cap. 19. p. 233, his expressus verbis: Iam mihi de bonis angelis aliquid videtur disserendum, quos isti esse non negant, sed eos bonos daemones vocare quam angelos malunt. Nos autem, sicut scriptura loquitur, secundum quam Christiani sumus, angelos quidem partim bonos partim malos, nunquam vero bonos daemones legimus: sed ubicunque illarum litterarum hoc nomen positum reperitur, sive daemones, sive daemonia dicantur, nonnisi maligni designantur spiritus etc. Cf. Suicer. in voce δαίμων, et Keil. opuscul. academ. p. 589. Quod Otto, Marani vestigia ingrediens, ad hunc locum explicandum scribit: Iustinum contendere a Christianis daemonia

neutiquam *δρθούς* vocari — id quod a gentibus fiebat, apud quas, ut inter omnes constat, plerumque *ἀγαθοὶ δαίμονες* appellabantur, id quidem tam late non patet, quam hic exprimitur. Insignes sunt inter caeteros loci apud Theodoretum de Graec. affectuum curatione, disput. III. p. 776, ubi Porphyrius, celeberrimus ille Christianorum adversarius, contra sentit, ubique Chaeremon v. g. de diis Aegyptiorum idem affirmat quod noster de diis gentilium omnibus docet, eos nempe neque deos neque bonos daemones esse: *οὐκ ἦσαν οὖν ἄρα οὔτε θεοὶ, οὔτε ἀγαθοὶ δαίμονες.* Accedit quod nesciam, *δρθόν* nomen, tam late patere, ut amplectatur etiam vim et significationem *τοῦ ἀγαθοῦ*, ita ut verbo *κακός* opponi possit, quum illud verbum etiam alibi eam vim habere uterque et Maranus et Otto demonstrare omiserint.

P. 4, 27. *τῶν ἄλλων* — — *ἀγγέλων στρατὸν.* Illud *ἄλλων* pleonasmus est Graecis usitatissimus, de cuius natura et significatione post Heindorfium ad Plat. Gorg. plures disputarunt neque tamen eam satis explicarunt. Locus caeterum est insignis, in quo nobile quoddam praesidium inesse contendunt catholici pro sua de cultu angelorum doctrina. Nec inter protestantes desunt viri docti, qui in eandem cum iis eant sententiam. Quare miror, sive potius non miror, Thalemannum illud neglexisse, quod criticorum primum esse debet: *καθεστῶτι τῷ προσώπῳ ὄραν*, et cupide egisse, quum pontificios, Maranium maxime, inculparet, quod male et argute post *ταῦτα* posuerit comma. Sed si cum Thalemanno aliisque comma illud tollis et *ἀγγέλων στρατὸν* cum *διδάξαντα* iungis, vide quam male id facias, quum illud *διδάξαντα* relinquatur inepte. Marano autem adstipulantur Semler, in *Introduct. pölem. Baumgart.* vol. II. §. 55. Stark, *Freimüth. Betracht. über das Christenth.* Diss. VIII. p. 212. Io. Ad. Goetz, *Iustin. des M. zweite Apologie* p. 200. Nürnberg 1796. Seiler, *über die Gottheit Christi* p. 283. Martini, *Versuch einer pragmatischen Geschichte der Gottheit Christi* tom. I. p. 50. no. 65. Contrariam cum Thalemanno

sententiam defendunt Grabius in edit. sua Iustini, Forbesius a Corse in *Introduct. historico-theolog.* lib. VII. c. 5. p. 323. Dalaëus, de relig. cultus obiecto lib. I. cap. 8. p. 38. Basnage, *histoire de l'église* tom. II. p. 1104. Iacob. *Ode in comment. de angelis* sect. IX. c. 6. p. 969. — Ziegler in *theolog. Abhandl.* vol. I. p. 95. *Observations on a controverted passage in Iust. M.* London 1693. Keilius p. 556. in *opuscul. academicis iam laudatis atque saepius laudandis*, unde et haec nomina transscripsimus, cum Grunero, aliis, emendatione loco aegro succurrendum putat, atque pro vocabulo *στρατόν* legendum statuit *στρατηγόν*. Quod, dummodo Iustinus ita scripsit, aptum utique praebet sensum. Multae, ut vidimus, olim fuerunt et variae huius loci interpretationes; novae quae annis proxime superioribus accesserunt ab Ottone diligenter sunt notatae. Ita enim scribit in annotatione ad hunc locum *καὶ διδάξαντα* etc. Langus, Grabius et Thalemannus *ἀγγέλων στρατόν* atque *ἡμᾶς* sic iungunt cum *διδάξαντα*, ut Christus non homines modo, sed etiam angelos dicatur docuisse. Roesslerus (*Biblioth. der Kircheng. v. d. Tübinger theol. Quartalschr.* 1833. fasc. 1. p. 53. seqq.) copulant *ἀγγέλ. στρ.* et *ταῦτα* cum *διδάξαντα*: filius dei nos non solum de his sed etiam de angelis edocuit; Keilius (*opusc. acad. ed. Goldhorn. Lips.* 1821. p. 556. seqq.) mavult *στρατηγόν* pro *στρατόν*, ut Christus dux appelletur angelorum, quin etiam Muenterus (*Handbuch d. ältest. christl. Dogmen-Gesch.* ed. Ewers. Göttingen 1804. vol. II. 1. p. 7. seqq.) etiam *ἄλλων* mutandum dicit in *ἁπάντων*. Verum enim vero recte Maranus, Achterfeldt, Braunii alior. *Zeitschrift für Philos. u. kathol. Theologie.* Colon. 1833. fasc. 5. p. 91. sqq. Neander (in Ullmanni et Umbreit. *Theolog. Studien u. Kritik.* Hamb. 1833. fasc. 33. p. 774. sqq.). Georgii (in Stirnii, *Studien d. evang. Geistlichkeit Württembergs.* Stuttg. 1838. vol. X. fasc. 2. p. 76. sqq.) et Hasselbach (in Ullm. et Umb. *Theol. Studien u. Kritiken.* 1839. fasc. 2. p. 329. seqq.)

verba καὶ τὸν τῶν ἄλλων . . . σιγατὸν ita pendere censent a σεβόμεθα καὶ προσκννοῦμεν, ut revera de angelorum cultu disseratur. Ταῦτα autem non referendum est ad id, quod antea de paganis daemonibus, sed ad id, quod modo de veri dei attributis (δικαιοσ. καὶ σωφροσ. etc.) erat expositum. Hoc de loco vexatissimo plura si vis, adeas librum meum de Iustini martyr. scriptis et doctrina p. 143. sqq. coll. 138. seq. et Semisch: Justin der Märtyr. P. II. p. 350. sqq. coll. 319. Non ad manus erant anonymi auctoris dissertatio in biblioth. litter. being a collectio of inscriptions, medals, dissertations etc. Lond. 1724. 4. no. VIII. qua (p. 1. seqq.) hic Iustini locus sub examen vocatur, et (James Bryant) observations on a controverted passage in Iust. M. p. 47. ed. Bened. Lond. 1793. 4.

P. 4, 33. προελεχθέντας. Billius et Perionius προελεχθέντας, quae coniectura merito non inepta videtur Marano; Grabii vero suspicio, qui pro τοὺς legi vult τοῦτο, idonea est Marano destituta ratione, quod et de Billii coniectura existimandum, ante οὐ inserentis πάντας.

P. 5, 23. Mendum est, quod in priori nostra editione legitur Παδάμανθον, corrigendum Παδάμανθον; ita in mss., ita et apud Tatian. c. Graec. 6. p. 248. edit. Maran., ita apud Athenag. legat. pro christ. §. 12. p. 288. eiusd. edit.; Thalem. et quaedam aliae edit. male ergo Παδάμανθον.

P. 5, 25. καί, cum Davisio legendum καὶ.

P. 5, 27. χιλιονταετη. Vid. Plato de republica l. X. eiusdemque Phaedrus et Gorgias.

P. 5, 29. ἡ δὲ πλάνη ἐστὶν ἄλλον πρὸς ἑτερον. In verbis ἡ δὲ πλάνη omissum videtur culpa librarii ἡ, quod recte a Thirlbio et Thalemanno receptum est. Caeterum locus magno est interpretum dissidio impeditus. Aliquam in eo latere corruptelam iam odoratus est Grabius, nec tamen eam potuit remove; Perionius vertit: error hic unus est cum altero; Langius: in errorem hoc alium ex alio seductio fuerit; Fabric. l. l. doctam operosamque hanc instituit dispu-

tationem: *πλάνη ἄλλον πρὸς ἕτερον*, inquit, est error, quo quis decipitur in subiecto; et vertit hoc modo: error autem noster consistit in eo, quod nos alii cuidam Christo nempe tribuimus, quod vos ethnici Rhadamantho et Minoi vindicatis, dum interim in re ipsa nihil peccasse aut absurdi statuisset a vobis convinci possumus. Maranus, *ἢ δὲ ἡ πλάνη*, inquit, error communis est et quotidianus, quem si quis nobis obiiciat, facile sit in ipso censore simile aliquod vitium castigare.' Hae quam parum aptae sint interpretationes omnes, nullus est, puto, qui non videat. Levissima autem medela omnia sanari possunt. Scribe *ἀλλ' οὐ* pro *ἄλλον*, et habes: *πρὸς ἡμᾶς ἢ δὲ ἡ πλάνη ἐστίν, ἀλλ' οὐ πρὸς ἕτερον κ. τ. λ.* Quae coniectura, quam a Thirlbio mihi praeceptam vidi, non dubito, quin probabilitate sua tueatur ipsa se.

P. 5, 31. Praebet cod. Clarom. *τιμῶμεν οὐς*, editi male *τιμωμένοις*.

P. 6, 8. *ἐπονομάζουσιν*. Deleatur interrogationis signum et punctum scribatur.

P. 6, 15. *λέγεσθε*. Ita codd. et H. Steph. Editi omnes *λέγεσθαι*.

P. 6, 19. *δέεσθαι*. Thalem. *δεῖσθαι*.

P. 6, 20. *προσειλήφμεν*. H. Steph., Sylburg. et Grabius *προσειλήφμεν*, Thalemannus *παρειλήφμεν*. 'Sed Iustinus, inquit Maranus, vix ullam vocem frequentius usurpat, cum acceptam a Christo et apostolis traditionem commemorat.' Huc accedit, quod sua sponte minime vitiosa est, vel longe alteri praeferenda, ad ea significanda, quae a Christo et apostolis edocti sumus.

P. 6, 21. *μόνον*. Hagen. *μόνους*. Cf. p. 17, 27.

P. 6, 25. *πάντα τὴν ἀρχὴν ἀγαθὸν ὄντα δημιουργῆσαι αὐτὸν ἐξ ἀμύρφου ἕλης δι' ἀνθρώπους δεδιδάγμεθα*. — Et cum bonus sit, omnia illum ab initio creasse, vertit Maranus, perperam omnino; et ita intelligunt omnes. Immo vero *τὴν ἀρχὴν* est omnino, schlechthin, et hanc significationem eum plurimis aliis e Iustino locis, tum vero optimorum scripto-

rum exemplis firmare in promptu est. Vide v. c. p. 15. 21. et in eadem p. 6. l. 30. et 32., quibus adiunge Herodot. I. 193. IV. 25. VII. 26., Thucyd. VI. 56., Xenoph. oec. II. 11., Platon. Lys. p. 365. Et si vis alia, adi Reitz. ad Viger. p. 723. Lucian. Nigr. p. 66., Aristipp. apud Stobaeum p. 233. 40. et Taylor. ad Lys. p. 161., ad Demosth. tom. III. p. 243. Hanc huius ῥήσεως, cuius originem non fugit Wolfium ad Demosth. Lept. p. 278., si animadverteris vim et potestatem, vexatissimum illum Ioh. VIII. 25. locum facile expediēs. Nihil aliud enim sibi volunt τὴν ἀρχὴν ὅ, τι καὶ λαλῶ ὑμῖν, quam omnino is sum, quem me etiam esse coram vobis profiteor. — Sed mirifice a nobis dissentit magister quondam noster Ritterus, professor et capitulo decanus Vratislaviensis, cuius sententiam totam aperire constitui ut ab eruditis hominibus iudicium ferri possit.

Ad hunc locum observat Maranus: 'haec verba Halloix. vita s. Iust. p. 329., e s. Mart. contextu recidit, ut plane subdita et materiae aeternitatem, praeter Iustini sententiam, affingentia. Aliter emendavit Langus; vertit enim: *ex nihilo et non ex informi materia*. Sed nihil corruptum aut interpolatum, nihil quod Iustinum in erroris suspicionem possit abducere, ut in praefatione ostendimus.' Novissimus autem editor apologiarum s. Iustini, Ios. Braunius, in notis p. 57. contendit, Maranum cum reliquis interpretibus hunc locum sic vertentibus, *et cum bonus sit, omnia illum ab initio ex informi materia propter homines condidisse accepimus* (ita enim Maranus); aut *illum porro cum bonus sit, omnia in principio ex informi materia hominum causa, condidisse, edocti sumus*. (Thirlbii verba), male intellexisse, τὴν ἀρχὴν enim non significare *ab initio* aut *a principio* sed *omnino, schlechthin*, quae significatio tum plurimis aliis s. Iustini locis tum optimorum scriptorum exemplis firmari possit. Haec Braunius. Non infitiamur, plurimos occurrere locos, in quibus τὴν ἀρχὴν *omnino, plane, prorsus*, id quod neque alios interpretes fugit, significet, sed eos si accuratius

inspexeris, intelliges negativas continere sententias; ut autem demus τὴν ἀρχὴν in affirmativis quoque sententiis, de quo tamen magnopere dubitamus, *omnino*, *prorsus*, significare, propterea, ut quisque intelligit, non sequitur, itidem capite X., sic rem se habere, praesertim cum in eadem fere sententia capitis LIX. sine dubio τὴν ἀρχὴν primitivam significationem a principio, sive *primitus* teneat. Verba huius capitis haec sunt: δι' οὗ μόνον τὸ προφητικὸν πνεῦμα, πῶς τὴν ἀρχὴν καὶ ἐκ τίνων ἐδημιούργησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ἔφη οὕτως· ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Numne hoc quoque loco τὴν ἀρχὴν *omnino* significare quisquam contendet? Decimo autem capite, in quo τὴν ἀρχὴν ter occurrit, haec particula tum *omnino* tum a principio vertatur oportet, aut eam semel certe abundare concedes.

Non dubito equidem, quin doctissimus Braunius ad novam suam huius loci nodum solvendi interpretationem eo sit permotus, quod defensio, quam Maranus de materia de mundi creatione pro s. martyre scripsit, omnino sibi non satisfaceret; sed non est quod sanctissimum patrem hac ratione, qua vulgatae omnium interpretum versioni vim inferamus, ab haeretico praeeexistentis materiae dogmate liberemus. Hoc enim prae ceteris tenendum est, nostram apologiam non esse symbolum fidei, sed temporibus accommodatam defensionem christianorum, ne hi ob crimina sibi afficta, aut ob doctrinas, quae gentilibus ridiculae et absurdae viderentur, quovis modo exagitarentur. In numero autem irrisorum a gentilibus christianae religionis dogmatum erant creatio mundi ab uno deo et ex nihilo profecta, mysterium ss. trinitatis, novissimum iudicium etc. In rebus autem quarum intelligentia humanam excedit rationem, demonstrationem mathematicam locum habere non posse quisque intelligit, quare noster scriptor defensionem suam veritatis christianae sapienter temperavit, eo quod non statim ad iustam dogmatum christianorum expositionem et argu-

mentationem se accinxit, sed in eo potius elaboravit imprimis apud imperatores, ut hos praecudicata opinione liberaret, quasi dogmata christiana res essent absurdae et inauditae. Quod qua alia ratione efficere potuerit, quam hac, qua ostendit philosophos et poetas graecorum fere eadem docuisse eademque a gentilibus credita esse, non perspiciamus. Itaque nostro loco, ubi in mundi creatione versatur, Iustinus Platicum agit, nihil curans, utrumne initio materia a deo creata sit, an deus ex materia iam primitus exstante, secundum Platonem, mundum hunc condiderit. Plane intelligebat, rem nimis arduam esse gentilibus demonstrare, materiam a deo ex nihilo creatam esse. Denique in ipsa Mosaica mundi conditi historia duo concurrunt momenta, alterum creationis rerum in universum sive materiae, alterum dispositionis in eum ordinem, quem nunc tenet. Ait enim: in principio creavit deus coelum et terram, et tunc: terra autem erat innanis et vacua.'

Qui Rittero auscultabunt, neminis enim iudicium damno, hoc modo distinguant necesse est: *καὶ πάντα τὴν ἀρχὴν, ἀγαθὸν ὄντα, δημιουργοῦσθαι αὐτὸν*. Traditum autem est a s. martyre hoc loco, quod fere omnes patres et doctores accurate et diligenter tradiderunt, doctrinam esse christianam (ea enim inest vis voci *δεδιδάγμεθα*), mundum, a deo summe bono, beato et nulla re indigente (*ἀναγκησιᾶτω*) hominum causa esse creatum; eandemque doctrinam repetita vice refert apol. II. §. 4. et 5. et tuentur Hermas. past. mandat. XII., Tatian. contra Graec. §. 4., Athenag. legat. pro Christ. §. 13. et ult., Theophil. ad Autolyc. lib. I. §. 4., Iren. contra haeres. IV. 28., Tertullian. contra Marc. I. 13., Clem. Alex. stromat. lib. VII. p. 727. ed. Potter. et p. 399. ed. Oberthür., Origenes homil. in genes., Lactant. lib. II. et VII. ubi contrariam opinionem, quae Epicureorum fuit, refutat, et Romanus denique catechismus p. I. c. II. quaest. XV., ubi haec leguntur: 'Neque ulla alia fuit causa, quae illum (deum) ad opus creationis impelleret, nisi ut rebus,

quae ab ipso effectae essent, bonitatem suam impertiretur. Nam dei natura ipsa per se beatissima nullius rei indigens est.

P. 6, 27. De usu verbi *ἄξιος* cum dativo cf. Porson. ad Euripid. Hecub. v. 313. Lexic. Xenoph. t. I. p. 235. Matth. Gr. Gr. §. 387.

P. 6, 27. *βουλεύματι*. Sylb. *βουλήματι*; cf. Wesseling, ad Herodot. p. 78. Schweighäuser, Lex. Polyb., Lobeck ad Sophocl. Aiac. p. 228., ubi habes, quae de confusione horum vocabulorum scitu sunt necessaria.

P. 7, 3. *τῷ μὴ εἰργεσθαι*. Quidam pro *τῷ* legi volunt *τό*; male; *τῷ* enim idem valet quod *διὰ τοῦ*, vel *διὰ τό*. Vide Matth. l. c. §. 291. et Wolf ad Demosth. orat. contr. Aristocrat. p. 75, tom. IV.

P. 7, 4. *ἕπερ*. Grab. et Perion. legi volunt pro *ταῦτα τοῦτο*, ut respondeat singulari *ἕπερ*. Melius legitur cum Davisio *ἕπερ*.

P. 7, 7. Locus sanus, sed quia a nemine intellectus, misere tractatus; *λόγος θεῖος* enim significat, ut saepissime apud p. p.: Euseb. et Cl. Alex. v. c. (vide Hein. ad eiusd. h. e. t. II. p. 4. et p. 138. ed. l.) divina doctrina, religio christiana, estque hoc loco *τοῖς νόμοις ἀνθρώπειοις* oppositum. *ὦν*. Perion. et Thalem. *ἀν*, quod sine controversia melius videtur. Ottoni, qui locum ita exponit, ut *λόγος θεῖος* non doctrina divina, sed logos ille divinus ipse sit, vel propterea assentiri non possumus, quia tum impotentiam quandam in logum divinum, sive in deum cadere docuisse Iustinus videri possit, quod profecto sanctum patrem minime sensisse dicendum est.

P. 7, 18. Illud *πάντως* non est quod te offendet; vide p. 47, 7. et cf. Fischer ad Plat. Euthyphr. p. 23.

P. 7, 20. *Ἀρρωγοὶ*. Adeo non regnum affectamus, aut novis rebus studemus (quod temere suspicamini) ut etiam auxilio vobis magno simus in administrando orbis vestri imperio. Thirlb. *σίμμαχοι*. De huius vocabuli significatione

et usu vide Leloup. ad Isocrat. de pace orat. p. 63. Significat autem vox *σύμμαχος*, proprie *belli socium*, et primum usurpari solebat de iis, quos suum in bellum et arma consociabat commodum.

P. 7, 22. Inopportunos primo aspectu hoc loco videtur ille *ἐνάρετος* hospes, nec tamen propter ea, quae sequuntur, eiiciendus, aut in eius locum Hagenii *ἀναιρέτης* recipiendus. Vocabulum serioris esse aetatis docet ad Phrynich. p. 328. Lobeck.

P. 7, 29. Hic est ille locus, ubi prava decepti interpunctione nodum in scirpo quaesierunt interpretes. Tu, quod positum cernis post *ἀδικοῦντες*, tolle colon et scribe interrogandi signum, ut sanam habeas Iustini sententiam hancce: nonne ob leges ac poenas a vobis constitutas latere student ii, qui iniuste agunt? Homines autem vos esse et facile falli posse quum probe sciant, iniuste agunt. Qui, si didicissent et persuasum haberent, fieri non posse, ut deum lateat quidquam non solum factorum, sed etiam cogitatorum, saltem ob proposita supplicia, omni ratione boni essent. — Recipienda autem cum Sylburgio est particula adversativa atque scribendum *εἰ δ' ἔμαθον κ. τ. λ.*

P. 8, 3. *κολάσετε*. Editio Roberti Stephani habet *κολάζετε*. Sylburgius cum Ottone commendat *κολάσετε*.

P. 8, 8. Pro *πράξει* H. Steph. sine causa legi vult *πράξιεν*. Vide Krüger ad Xenoph. Anab. I. 2, 2.

P. 8, 13. De superlativo comparativi locum obtinente vid. Henr. Steph. de dialect. Att. p. 40., Abresch. Addend. in animadv. in Aristaeon. p. 145., Boissonade ad Greg. Corinth. p. 114., Herm. ad Viger. p. 718., ubi locus noster citatur.

P. 8, 12. Hunc locum cum male intellexissent omnes interpretes latini, aut mutuli, aut spurii aliquid ei inesse, aut denique quid dissidere in eo opinati sunt. *Καλλιερεῖν* autem hoc loco non significat litare, sed a litando, id est a fauste faciendo sacro, metaphorice usurpatur pro perficere,

ad liquidum perducere, effectum sortiri, et sensus fere hic est: nihil profecturos vos esse contra christianos ὁ λόγος praedixit. conf. Heinich. ad Euseb. h. e. VII, 10. not. 9. Pausan. IX, 13, 2. et Passow in voce. — Lucellum nobis praetulit Denis in translatione sua Germanica, quae eo ipso die, quo haec scribo, opportune allata est.

P. 8, 18. φημί. Refertur hoc verbum ad ea, quae paulo ante dixit Iustinus, nempe imperatores non litaturos, si christianos mactent, idque a Verbo demonstrari et doceri. Quare non incommode illud inquam usurpat, ubi explicare instituit, quomodo Verbum docuerit, inanes fore persecutorum conatus. Duplici enim rationis momento veritatem Christi praedictionis demonstrat. Ac primum quidem repetit ex ipsius Christi maiestate, qui, cum summum exerceat cum patre imperium, Christianos suos ita roborabit, ut quaecumque fugere praeceperit, ab iis refugiant, ut alii homines a paupertate et morbis et ignominia refugere solent. Sed quia de Christi divinitate non fatebuntur ethnici, aliud argumentum repetit Iustinus ex ipso praedicationis eventu, quo Christianos ita firmari et roborari docet, ut ipsa persecutio addat animos, nedum persecutores optatos sibi successus polliceri possint. Grabius, cum sententiae seriem minus videret, lacunam et hiatus suspicatus est. Quid in hac Marani animadversione verum, quid non, ex iis, quae supra ad vocem καλλιερήσατε diximus, apparet.

P. 8, 27. 30. Indicavit Grabius, quem alii editores secuti sunt, hunc Iustini locum ab Irenaeo adversus haeres. III. c. 3. §. 3. imitatione expressum esse. Virgilium in Aeneide, Tullium in orationibus suis multa ab aliis, maxime e Graecis poetis et oratoribus mutuatos esse constat. De qua re maxime consulendus est Macrobius Saturn. lib. V. qui maximam sylvam locorum conguessit, ut doceret unde sua Virgilius transtulerit. Ad antiquorum poetarum et oratorum exemplum apologetae, quod rei convenire ipsis videbatur, alii ab aliis mutuati sunt. ὁῶν. V. Passow in voce, et

quem ibi laudatum legis, Nitzsch, de comparat. comm. in edit. Platon. Ion. p. 60.

P. 8, 31. ἄθροισμα. De impietatis crimine Christianis exprobrato conf. Christ. Kortholt: de atheismo veteribus Christianis ob templorum imprimis aversationem obiecto, inque eos a nostris retorto. Kiloniae 1689; eiusd. paganus obrectator p. 405 et Rechenberg: de atheismo christianis olim a gentilibus obiecto, in eius exercitationibus in N. T. hist. eccl. et lit. p. 287. 55. Nuper omnes locos paulo insigniores diligenter conguessit Ferd. Lange in: Ilgen, Historisch-theolog. Abhandlungen, zweite Denkschrift. Leipz. 1819.

P. 8, 32. ἀνενδεῆ αἰμάτων. Similes sententiae apud scriptores non solum sacros, sed et apud profanos passim reperiuntur. Ἀπροσδεῆς, ἀδελφοί, δεσπότης ἐπάρχει τῶν ἀπάντων, οὐδὲ οὐδενὸς χρῆζει, εἰ μὴ τοῦ ἔξομολογεῖσθαι αὐτῷ. Clem. Rom. epist. ad Corinth. c. 52. Ἀνενδεῆς δὲ μόνος ὁ Θεός. Clem. Alex. Strom. 6. p. 1635; eiusd.: Quis dives salvab. §. 27. Athenag. legat. pro Christ. §. 13. Θεοὶ αὐταρκεῖς εἰσι καὶ οὐδὲν ἐνδεεῖς. Procul. in Platon. theol. c. 19: αἱ θεοὶ οὐκ ἐπιτετακέναι οὐδὲν ἀπὸ ἀνθρώπων ἀναστροφῆς ἀναγκάζονται.

Ἀεῖται γὰρ ὁ Θεός, εἶπερ ἔστι ὄντως Θεός, οὐκ ἐπιτετακέναι οὐδὲν ἀπὸ ἀνθρώπων ἀναστροφῆς ἀναγκάζονται. Οὐδένοσ. Euripid. Herc. fur. v. 1348. — αὐτὸ μὲν γὰρ τὸ θεῖον ἀνενδεές. Philo in libro de ling. confus. Lucret. I. v. 56 et si plura cupis, adi Ruhnken. in Xenoph. memorab. I, 3. p. 225 et Wetsten. ad act. apost. XVII. 25.

P. 8, 32, 33. σπονδῶν: libatio, die h. Spende, die Opferspende; inde spondeo: θυσιαμάτων. Ita proprie vocabantur ea quae adolebantur in sacris: suffimenta. P. 8, 33. λόγῳ εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν, ὅση δύναμις; αἰνοῦντες. — Verba ἐφ' οἷς προσφερόμεθα πᾶσιν vertit Grabius: 'in oblationibus, quas offerimus, omnibus,' et Maranus: 'in his omnibus, quae offerimus.' Thirlbius vero: 'pro omnibus quibus alimur.' Et hic nostro iudicio solus sensum scriptoris assequutus est;

nam statim subiungitur: *μόνην ἀξίαν αὐτοῦ τιμὴν ταύτην παραλαβόντες τὸ τὰ ὑπ' ἐκείνου εἰς διατροφὴν γενόμενα οὐ πρὸς δαπάνῃν, ἀλλ' ἐαυτοῖς καὶ τοῖς δεομένοις προσφέρειν, ἐκείνῳ δὲ εὐχαριστοὺς ὄντας διὰ λόγον πομπᾶς καὶ ὕμνους πέμπειν.* Praeterea offerre non προσφέρεσθαι sed προσφέρειν apud scriptōres ecclesiasticos significat. Ritter.

P. 9, 1. προσφερόμεθα πᾶσιν. Cf. p. 55, 27. p. 9, 6.

P. 9, 5. πομπᾶς. Preces solennes atque communes; inde pompa de splendore verborum in dicendo. Cic. 2. de oratore c. 72.

P. 9, 22. συνεῖναι. Et hic et infra p. 49. l. 20. legendum esse *συριέναι*, ante Maran. iam viderat Davis. Nihil frequentius, quam horum vocabulorum in codicibus confusio.

P. 9, 31. *χορήματα καὶ κτήματα.* Inter haec, quae saepe coniunguntur et a viris etiam doctis confunduntur verba, haec intercedit differentia: *κτήματα* res sunt, quae moveri non possunt, *χορήματα* vero mobiles; quare bene nostro loco *κτήματα* alteri voci *χορήματα* postpositum cernis: *κτήματα γὰρ ἐστὶ κτητὰ ὄντα, καὶ χορήματα χορήσιμα ὄντα καὶ εἰς χορήσιν ἀνθρώπων παρεσκευασμένα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.* Clem. Alex. Quis dives salvab. §. 14; *χορήματα ἀντὶ κτημάτων λάβης*, idem §. 19; cf. Segaar. l. c. p. 227, 201 et 223, et quem ibi laudatum legis Valckenaer. ad Herodot. lib. IV. c. 23.

P. 9, 33. ἀλληλοφρόνοι. Vanā est coniectūra *ἀλληλοφρόνοι*. Vid. p. 30, 10.

P. 10, 1. *καὶ ἐστίνας!* Ita codices manuscripti; voculam *καὶ* post Grabium Maranus et Thalemannus, causa non allata, omiserunt. H. Stephan. (in ed. epist. ad Diognetum p. 58 seq. et 72 scribi vult *τῶν ἐξ ἑστίνας καὶ ἐστίνας*, praesertim quum mox sequatur *ὁμοδίαιτοι γινόμενοι*. Sed monente Sylburgio nostra scripturā bene se habet, si *καὶ* capiatur *ἐπιτακτικῶς* = etiam. in Otto.

P. 10, 14. *ὡς ἀνεμβλέψῃ.* Tam hic, quam in sequentibus non ipsa Christi verba, prout in sacro ἐvangeliōrum codice exstant, exactè per omnia recitare, sed sententiam

aliquando eorum imperatoribus ethnicis tradere, s. martyri commodum visum fuit. Grabe. *ἵσπερ*. Davis. et Hagen. volunt *ὄστε*, quae a morem, quod ea quae sequuntur, ex loco proximo antecedente colligantur. Cf. p. 35, 1 et 10. 48, 14. P. 10, 24. Nomine *διγαμίας* non vituperari ab Iustino *τοὺς δευτέρους γάμους* (theologi bigamiam vocant successivam), sed improbari potius coniugia ea, quae ineuntur non soluto prioris coniugii vinculo, opinatur Maran., quam sententiam transscribendo probavit Patavinus editor, idque inde colligi posse, quod in iis, qui ab Iustino e sacris litteris afferuntur, locis nullus sit sermo de secundis nuptiis. Quae quidem argumentatio aliquam habere probabilitatis speciem videatur, si nescias, uti Iustinum contra plerosque ecclesiae patres iisdem Christi verbis nisos secundum improbare matrimonium solitos esse. Ceteros ut taceam, unum nomino Athenagoram, qui simili fere orationis contextu, eademque usus ratiocinatione secundas nuptias *ἐν προεπιῇ μοιχείαν* vocat legat. pro Christ. §. 29. Locorum nubem in hanc rem esse patrum scriptis collegerunt Cotelerius in notis ad Hermæ pastorem p. 64 et Elmenhorstius ad Minucii Felicis Octav. p. 307. edit. Ouzelii, unde efficitur, non solum severioris vitae ac disciplinae sectatores, ut Cataphrygas, Montanistas, Novatianos, verum etiam plurimos primorum saeculorum patres, atque adeo concilia *τοὺς δευτέρους γάμους* improbatos habuisse. Vide Augustii, *Denkwürdigkeiten* t. 9. p. 251. Idem sensisse s. Iustinum, quisque, qui suis oculis credere didicit, facile hic intelliget, si animadverterit eum contendere, etiam rem humana lege licitam, uti secundum matrimonium, a Christo damnari, idque eo dicere, quo sanctiorem Christianorum disciplinam esse ostendat. Iam vero legibus Romanis, eas nimirum innuit Iustinus, aut non facto divortio, aut non misso repudio novas inire nuptias licuisse, nemo, nisi in iure Romano plumbeus, sibi persuaserit. Cf. Mackeldey, *Lehrbuch des*

heut. Römischen Rechts §. 533, von Droste-Hüllshoff, Grundsätze des gemeinen Kirchenrechts tom. II. p. 34.

Sed ecce iterum magister noster Ritterus qui nos vocat ad partes, quemque etiam dissentientem libenter audimus, quum nihil aliud nobis propositum sit, quam ut huic studiorum generi aut nostra aut aliorum industria auxilii aliquid attulisse videamur. Non negamus, inquit Ritterus, s. Iustinum improbasse secunda matrimonia successiva, quae mortua altera parte ineuntur, quemadmodum plerique veteres ecclesiae patres fecere; verum ex eo non sequitur, scriptorem hoc loco illa prae oculis habuisse, et nomine peccati notasse, nam improbare aliquid et pro peccato habere, plurimum inter se differunt. Neque admitti potest, ut placita Tatiani, discipuli nostri apologetae, qui omnino secundum matrimonium vocat honestum adulterium, sine argumentis magistro eius adscribantur. Notum est, patres voce *διγάμια* triplici significatione uti, et primum quidem cum quis binas habeat uxores, deinde, cum quis, matrimonio prioris coniugis morte soluto, ad secundas nuptias transierit, denique tertio loco si quis uxore secundum leges dimissa aliam duxerit. Tantum de tertio matrimonii genere hoc loco Iustinum agere ex eo patet, quod in praecedenti oratione ex verbis Christi ad moechiam spectantia duo notaverat, atque edixerat, primum si quis adspexisset mulierem ad concupiscendam eam, iam eum moechatum esse in corde suo, et si quis dimissam ab alio uxorem duxisset, eum item adulterium commisisse. Duo haecce genera repetit hoc addens, secundum doctrinam Christianam alterum quoque hoc adulterium esse, quamvis leges humanae soluto inter vivos matrimonio ad aliud procedere permittant.

P. 10, 26. οὐ γὰρ μόνον ὁ μοιχεύων. Etiam haec verba sua fecit Irenaeus, contr. haeres. II. 32, 1. Sunt autem eiusmodi: Apud quem (dominum) non solum qui moechatur expellitur, sed et qui moechari vult.

P. 11, 27. Pro ἀμαστώλοδς Davisius levi, ut ipsi videtur,

mutatione scribendum putat *ἀνθρώπους*, ut sit cui opponatur *πονηρούς*. Fortasse verbum aliquod excidit, v. g. *οσίους*. Eadem paulo immutata et ad eosdem, quos in textu laudavi sacrae scripturae locos, expressa leguntur in dialogo cum Tryphoné Iudaeo §. 96. Sunt autem haec: *καὶ γὰρ τὸν παντοκράτορα Θεὸν χρηστὸν καὶ οἰκτίρονα ὀρώμεν, τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλοντα ἐπὶ ἀχαρίστους καὶ δικαίους, καὶ βρέχοντα ἐπὶ οσίους καὶ πονηρούς.*

P. 12, 19, *ὁ γὰρ καὶ ἐπὶ πολλῶν.* Maran. *ὁ γὰρ καὶ ἐπὶ πολλῶν.* Mavult Thalem. *γ' ἂν.* Legendum *ὁ γὰρ καὶ ἐπὶ πολλῶν.*

P. 12, 20, *ἡμῖν* leg. *ὑμῖν.*

P. 14, 1. *φόρους δὲ καὶ εἰσφοράς.* Φόρος (Tribut der Verbündeten oder Unterthanen) idem est quod Latinis tributum, quod et a singulis pro ratione census exigitur, et in quemcunque rei publicae usum tribuitur; *εἰσφορὰ* stipendium proprie est atque pecuniam significat ad necessitates belli conferendam (ausserordentliche Vermögensteuer). Boeckh, Staatshaushalt der Athener, tom I. p. 322. sqq. 480. Conf. F. A. Wolfii prolegomena in orationem Leptineam, in apparatu ad Demosth. edit. Schäfer. tom. III. p. 30, Leloupy ad Isocrat. orat. de pace p. 121.

P. 14, 8. Caesares deos non putamus, in caeteris rebus, *πρὸς τὰ ἄλλα*, lubentes iis obtemperamus.

P. 14, 20. *ὅπερ εἰ εἰς.* Similis locus est apud Platonem in Phaedon. p. 107 ed. Steph. Est autem hic: *Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντός ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς κακοῖς ἀποθανοῦσι, τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπηλλάχθαι καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς.* Apologia Socratis p. 40. C: *καὶ εἴτε δὴ μηδεμία αἴσθησίς ἐστιν, ἀλλ' οἷον ἕπνος ἐπειδάν τις καθεύδων μηδ' ὄναρ μηδὲν ὄρα, θανάσιον κέρδος ἂν εἴη ὁ θάνατος.*

P. 14, 24. *νεκρομαντεῖαι.* Eadem magicarum artium genera enumerat Tertullianus libro suo apologetico c. XXIII. et quidem his verbis: (Porro si et magi phantasmata edunt, et iam defunctorum infamant animas; si pueros in eloquium

oraculi elidunt, si multa miracula circulatoriis praestigiis ludunt, si et somnia immittunt, habentes semel invitatorum angelorum et daemonum assistentem sibi potestatem, per quos et caprae et mensae divinae consueverunt etc. Cf. Ammianus Marcellin. l. 29, 1 et de omnibus his divinationum generibus Fabricius bibliogr. Ant. p. 410. — Otto scribit *νεκρομαντεῖαν, μὲν γὰρ*, atque hanc lectionem codicum auctoritate defendit.

P. 14, 25. *ἐποπτεύσεις*. Codex regius *αἱ διαφθόρων*, sed in margine: *οἶμαι, αἱ ἀδιαφθόρων παιδῶν*. Caeterum locus tentandus non est, sed intelligendus. Facit autem ad illum illustrandum, quod Grabius iam vidit, apprime Socratis lib. III. hist. eccl. c. 13. narratio, ubi inter nefanda gentilium sacra refertur, quod pueros impuberes, *παιδας ἀφθόρους*, utriusque sexus immolarint extaque eorum inspexerint: *σπλάγχθοσκοπούμενοι*. Eusebius h. e. VII, 10 similia de Valeriano memoriae pròdidit. Iussus enim fuerat Valerianus a sacrificulis immolare liberos infelicium parentum, et recens natorum rimari viscera: *καὶ τέκνα δυνστηρῶν πετέρων καταδέειν καὶ σπλάγχνα νεογενῆ διαίρειν*. Maxentium quoque mulieres gravidas disseccasse et infantum recens in lucem editorum exta inspexisse ab eodem Eusebio h. e. VIII, 14 relatum est: *νεογενῶν σπλάγχνα βρεφῶν διερένωμένον*. Caeterum per se lucet Iustinum argumenta sua pro immortalitate animorum ex gentilium placitis, non ex suis persuasionibus perficere.

P. 15, 11. Post *κατανοοῦντι* particula *τί* ob similitudinem cum ultima praecedentis vocis syllaba facile potuit interire, quam restituendam esse bene monuerunt Langius, Grabius et Maranus quamque Otto restituit. Interpungendum autem erit sic: *καὶ κατανοοῦντι, τί ἀπιστότερον ἐν κ. τ. λ.* De usu voc: *μᾶλλον* cum comparativo conf. Matth. Gr. Gr. §. 458, Herm. ad Viger. p. 720. Praeterea vero conf. Winer, Grammatische Excursus p. 75 et quos ille ibidem laudat.

P. 15, 24. *διαλυθέντα*. Marano satius videtur legere cum

codice Claromontano, id quod in margine habet, ἀναλυθέντα (ita etiam cod. reg. N. 1364), quam διαλαθέντα cum Grabio. Tollendam esse vocem Thalemanno visum est, sed levissimā mutatione ex ΔΙΑΧΥΘΕΝΤΑ fieri potuit ΔΙΑΛΥΘΕΝΤΑ, quae emendatio et auctore Davisio et critico calculo digna est. Secus videtur Ottōni qui docet Thirlbium coniecisse a Iustino scriptum esse: διαλυθ. κ. δ. σπ. εἰς γῆν ἀναλυθέντα, quum apud Irenaeum legamus: τὰ ἡμέτερα σώματα τεθέντα εἰς τὴν γῆν καὶ διαλυθέντα ἐν αὐτῇ lib. V. c. 2. §. 3. — τὴν εἰς τὴν γῆν ἡμῶν ἀνάλοισι. ibid. sub. fin. — ἔπειτα ἀναλυθὲν εἰς τὴν γῆν ibid. lib. VI. c. 3. §. 3, quumque multa sint quae suadeant Irenaeum in illo loco nostrum ante oculos habuisse eumque expressisse. Quare, quum in codice Claromontano a manu emendatrice ad marginem adscripta sit illa lectio: ἀναλυθέντα, ea ab Ottone in textum recepta est. — πιασθῆναι γὰρ οὐ δύναται. P. 16, 9. καὶ Σύβυλλα δὲ καὶ Ὑστάσις.) Ὑστάσιος scribendum esse omnes ferè monuerunt editores, (conf. p. 35, 20; et sic scribitur illud nomen apud Clem. Alex. passim, apud Lactantium aliosque. Qui plura de Hystaspe scire cupit, legat Ammianum Marcellinum lib. 23, 6, Agath. histor. II, 24, p. 117. edit. Niebuhr. Exstant Sibyllina oracula in Gallandi biblioth. pp. tom. I. p. 335, atque nostra aetate docte copioseque de illis disputarunt Birger Thorlacius: libri Sibyllist. etc. in Muënteri miscellan. Hafniens. tom. I. fascic. I., Bleek, über die Entstehung und Zusammensetzung der Sibyllin. Orakel, in theolog. Zeitschrift, herausgegeben von Schleiermacher, de Wette und Luecke. Berlin 1819. I. Heft. P. 16, 16. θεῶς. Legendum θειοτέρως iam multi monuerunt, inquit Maranus, quod tamen male fecerunt. P. 16, 23. χειρῶν ἀνθρώπων. H. Steph. χειρῶν ἔργοις ἀνθρώπων; ita et Grabiüs. Davis. χειρῶν ἀνθρώπων ἔργοις, Wölfius ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων. Maranus verò χειρῶν ἀνθρώπων. Quibus omnibus superior mihi esse videtur emendatio Sylburgii χειρῶν ἀνθρωπίνων ἔργοις. Nec obstat πρόσ-

κινεῖν, quod quamquam accusativo iungi solet apud scriptores prosaicos senioris aetatis, saepe tamen etiam dativo additum invenitur. Conf. p. 14, 8 et vide Lobeck. ad Phrynich. p. 463. Otto legit χειρῶν ἔργοις ἀνθρώπους atque hanc lectionem in textum recipere non dubitavit. Cf. Gronovii observat. lib. III. c. 7. p. 486. ed. Gronov. p. 240. ed. Frotscher.

P. 17, 8. διασπαραχθέντα. Cf. Lobeck. Aglaopham. p. 557. 572. 615.

P. 17, 10. Προ ἑφ' ἔππου fortasse legendum ἐφ' ἔππου, conf. infra p. 45, 4.

P. 17, 12. ὁμόλους, legend. cum Thirlb. ὁμοίως.

P. 17, 13. καὶ τί γὰρ. Thirlbius, quem secutus est Hagen; ἀτοκράτορας, οὗς ἀεὶ legendum expungendumque censeret comma illud post verbum ἀξιοῦντες positum. Maranus καὶ τοι γὰρ; 'Quid enim necesse est antiqua recensere, quum quotidie (ἀεὶ quotiescunque imperatorum aliquis moritur) eiusmodi consecrationes apud vos celebrentur.' Ad locum illustrandum facit Casaubon. ad Sueton. Aug. c. 100.

P. 17, 14. καὶ ὀμνύντα. Suetonius l. c. 'Nec defuit vir praetorius, qui se effigiem cremati euntem in coelum vidisse iurasset,' ex quo patet a Sylburgio et Grabio sine causa Iustinum vituperari quod ea, quae de Romulo et Iulio Caesare narrantur, iusto latius et ad reliquos imperatores extendisset. Cf. Tatian. orat. adv. Graec. 10; Tertull. ad nationes I, 10.

P. 17, 18. εἰς διαφθορὰν καὶ παρατροπήν. Billius, Langius, Grabius et monachus Benedictinus (Maranus) recte legunt διαφθορὰν et Cotelerius in not. ad monum. eccl. gr. pro altera voce reponit παρατροπήν, perversionem, depravationem. Thalem. Sed scite observavit Deckersius (in nupera apolog. translatione, quae Smetsii inserta est kathol. Monatsschrift. III. Jahrgang. VII. Bd. II. Hft.), haec per ironiam esse dicta atque nihil mutandum. Cf. §. 54. p. 44.

P. 17, 30. κοινῶς — ἀνθρώπος. Coniecerat, inquit vir

doctus, cuius nomen pagina in Gallandi bibliotheca non exhibet, Thirlbius legendum *κοινός*. Coniecturam confirmat Davisius ex ipso Iustino, qui pari phrasi usus est in dialogo cum Tryph. Iud. §. 99: *ὡς κοινὸν ἄνθρωπον ἐν Αἰδοῦ μένειν*, item ex aliis patribus passim. Clem. Alex. stromat. III. p. 192: *ἔπειτα δὲ (ὁ Κύριος) οὐκ ἄνθρωπος ἦν κοινός*. Vide Euseb. hist. eccl. I. I. c. 2. III. c. 27. VII. c. 27 et Cyrillum in Iulian. I. VIII. p. 286. Sed hoc loco *κοινός* unice verum esse, ostendit quod statim sequitur *ιδίως*, id quod voci *κοινός* ita respondet, ut hoc sensu latiore, illud strictiori et proprio significet.

P. 18, 15. *πονηρούς*. Sylburgius et Grabijs cum H. Steph. pro *πονηρούς* legi malunt *πηρούς*, idque firmant loco e dialogo cum I. Tryph. §. 59 desumto: *τοὺς ἐκ γενετῆς καὶ κατὰ τὴν σάρκα πηρούς καὶ χολοὺς ἴασατο*. Quae emendatio ut bene se habere videatur, vulgaris tamen lectio retineri potest, ideoque debet. Conf. Lobeck. ad Phrynich. p. 389.

P. 18, 17. Corrige *ταῦτα*.

P. 18, 28. *πρὶν ἢ ἐν ἀνθρώποις*. Lacunam esse ante haec verba, plures viri docti suspicati sunt. Fabric. I. c. nihil deesse contendit, sed ex superioribus *καὶ ὅτι* tantummodo subintelligendum. Maran., qui hoc ferri posse monet, aut unam copulam *καὶ* inserendam putat, aut post *πρὶν* particulam δὲ supplendam.

P. 18, 29. *φθάσαντές τινες*. Varie hunc locum tentarunt interpretes, a nemine tamen in sanitatem restitutus est. Reliquis Marani emendatio anteferenda, qui recte videns in particula *διὰ* sedem esse morbi, illam expungendam et legendum existimat *φθάσαντές τινες, λέγω δὲ τοὺς προσηρημένους κακοὺς δαίμονας*; atque Maranum hac ratione difficultatem expedissee Ottoni visum est.

P. 19, 10. Locus varie tentatus. Meursius, Clericus et Fabric. legunt *ἐν ταφαῖς*. Salmas. et cum eo Grabijs *ἐαφαῖς*, vertitque 'sutiles coronas', quasi positum esset pro *ἐαπτούς*, quod contortius est et hoc loco frigidum. Mon.

Bened. putat, nullam emendationem esse necessariam, ex Basilio et Greg. Naz. probans, γραφάς non picturas solum, sed etiam statuas atque imagines fictas significare. Sed sic ἐν delendum foret. Ταραῖς verum est. Eadem effert paulo ornatus Minucius Felix in Octavio: 'neq[ue] mortuos coronamus' et 'coronas etiam sepulchris denegatis'. Θεοῖα autem non solum significat sacrificium ex animantibus, sed et suffitum quoque et libamina. De qua re vide Minucii Octavium ed. Ouzeli p. 108 et 347. Quod statim sequitur οὐδὲν stare non posse, non unus vidit Maranus; eiiciendum est, quidquid obloquitur Grabius, et scribendum ὅτι γὰρ οὐδὲν. Conf. Athenag. leg. pro Christ. §. 12. ed. Dechair., Tatian. orat. ad Graec. §. 16. ed. Worth. P. 19, 14. leg. cum Sylburgio παλαιοὶ pro παλαιοί. Cf. P. 9, 28, 30, 10. P. 19, 16. οἰστρηθείσας. Notat Maranus in utroque cod. ms. ad marginem et apud H. Steph. ad calcem legi: Κόρην καὶ Ἀφροδίτην τὰς διὰ τὸν Ἄδωνιν ἐρηθείσας. Corruptum autem cum suspicarentur hunc locum Sylburg. et Grabius, in peius eum mutarunt scribendo τὴν μὲν διὰ τὸν Ἄδωνιν, τὴν δὲ διὰ τὸν Αἰδωνέα οἰστρηθείσαν. Intactum, puto, Sylburgius et Grabius nostrum reliquissent locum, si fabulae meminissent narratae ab Apollodoro lib. III. c. 14. sect. 4. §. 5. sqq. Conf. Tatian. contr. Graec. orat. §. 13. P. 19, 28. μετὰ τὴν ἀνέλευσιν τοῦ Χριστοῦ. Euseb. h. e. lib. II. c. 13. ἀνάληψιν τοῦ Κυρίου. P. 19, 29. Cur Sylb., Grab. et Thalemannus διὰ Ἰησοῦν Χριστὸν corrigere voluerint, nisi cum interprete latino male locum intellexerunt, certe nescio. Eandem loquendi rationem aliis locis haberi, p. 39, 12 et p. 49, 23, a Marano iam est annotatum. P. 19, 29. Editi habent προεβάλλοντο. Maranus, quem, uti relatum est, in hac editione sequuti sumus, ex Euseb. l. c. recepit προεβάλλοντο; illud προεβάλλοντο codicum auctoritate commendatur.

P. 19, 31. *κατηξιώθησαν*. Euseb. Post hoc verbum scribe colon delete puncto.

P. 19, 32. *Γιτῶν*. Uterque cod. mstus, Stephanus et Thirlb. *Τρίτον*. Alii *Γιτῶν*, *Γητῶν*, *Γητῶν*; quae falsa sunt omnia. Euseb. *Γιτῶν*. Hippolytus, refutat. omnium haeres. 234, 22. habet *Σιμῶν ὁ Γιττηρός*. Vide const. apostol. 6, 7. p. 337. ed. Cotelerii tom. I. not. 8.

P. 20, 1. *δυνάμεις ποιήσας μαγικάς*. — *δυνάμεις μαγικάς ποιήσας* Euseb. l. c.

P. 20, 1. *ἐν τῇ πόλει ὑμῶν*. — *ἐπὶ τῇ πόλει ὑμῶν τῇ* Euseb. l. c. edit. Vales.; in urbe vestra Ruf.

P. 20, 2. *παρ' ὑμῶν* — *παρ' ὑμῶν* Euseb. ibid. — *ὅς ἀνδριᾶς ἀνεγίγγεται*. Haec verba, quae desunt apud Euseb., Stroth. ex nostro recepit.

P. 20, 5. *Σιμωνι δεω σαγκτω*. Multi saeculis hisce posterioribus fuere viri docti, qui Iustinum sanctissimum et eruditissimum virum ob latinae linguae ignorantiam lapsum esse contenderent, quippe qui statuum, quae erat Semoni Sanco, Sabinorum cuidam numini, dicata, Simoni Mago sacratam fuisse memoriae prodiderit. Ea autem inscriptio anno 1574 in Tiberina insula reperta, quaeque habetur in maximo illo rerum antiquarum thesauro Vaticano, in haec concepta est verba:

SEMONI

SANCO

DEO. FIDIO

SACRUM

SEX. POMPEIUS. S. P. F.

COL. MUSSIANUS

QUINQUENNALIS

DECUR

BIDENTALIS

DONUM. DEDIT

Erudite, ut solet, acutissimus homo Thirlbius, Iustini partes

contra levitatis insimulatores sustinuit. Vide eius doctam ad nostrum locum disputationem.

P. 20, 7. προσκννοῦσι. Male in editionibus Iustini legebatur ἐκεῖνον καὶ προσκννοῦσι. Melius Euseb., quem secuti sumus. Mar. ἐκεῖνον καὶ habent etiam codices. Ibidem l. 8 loco συμπερινοστήσασαν mss. et H. Steph. legunt περινοστήσασαν.

P. 20, 9. τὴν ἀπ' αὐτοῦ recepit Mar. ex Euseb. l. c. pro vulgari ὑπ' αὐτοῦ. — Ἐπὶ τέγους σταθεῖσα. Quas Romani cellas meretricias, Graeci vocant κλισία, vocant et στέγας, item στέγος vel τέγος. Quare cum legis apud Graecos, πόρνας ἐπὶ τέγους vel ἐπὶ στέγους ἐστώσας, semper de cellulis meretriciis debes intelligere. Casaubonus ad Suetonium in Caligula 57. Helenam in fornice Tyri, Phoeniciae urbe, primum prostitisse, etiam ab Hippolyto memoriae proditum est: ὕστερον ἐπὶ τέγους ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης πόλει στήναι. Refutat. omn. haeres. p. 254. cf. Theodoretī haeret. fabul. compend. l. I. de Simonē magō. Epiph. haer. XXI. 2, 3 vocat illam ἑμβάδα ἀπὸ τῆς Τυρίων ὁμοιωμένην. Post σταθεῖσαν etiam apud Euseb. et Syncellum additum est ἐν Τύρῳ τῆς Φοινίκης.

P. 20, 19. πεποίημε βλασφημίαις λέγειν. πέπεικε βλάσφημα λέγειν Euseb. l. c.

P. 20, 20. παντὸς Θεὸν — παντὸς πατέρα εἶναι τοῦ Χριστοῦ Euseb. l. c.

P. 20, 21. ἄλλον τινα νομίζειν μείζονα. Euseb. h. e. lib. IV, 12. p. 322 edit. Heinich. habet ἄλλον τινὰ νομίζειν μείζω τοῦ δημιουργοῦ Θεόν, ὃς καὶ κατὰ κ. τ. λ.

P. 20, 21. τὰ μείζονα. Haec desunt apud Eusebium, unde magnum in Valesii interpretatione erratum. Sic enim reddidit: alium vero quemdam longe illo praestantiozem hoc universum condidisse affirmarent. Nihil magis pugnat cum principiis Marcionis, qui mundum a summo illo Christi patre deo conditum negabat. Ipse Valesius in notis agnoscit legendum esse τὰ μείζονα, ut apud Iustinum. Cum Marcioni

hunc mundum a vero deo creatum negaret, dicebat esse et illi conditionem suam et suum mundum et suum coelum; Tertull. c. Marc. 1. c. 15. Itaque deo suo invisibilia tribuebat; ibid. 1. c. 16. Sed cum probarent catholici absurdum dictu esse, eius esse invisibilia, qui nihil visibile praemiserit, magisque congruere, aius esse maiora, cuius et magna, respondebant Marcionitae: sufficit unicui hoc opus deo nostro, quod hominem liberavit summa et praecipua bonitate sua, et omnibus locustis anteponenda. Mar.

P. 20, 22. πάντες οἱ ἀπὸ τούτων ὀρμώμενοι. — Καὶ πάντες δὲ ἀπὸ τούτων ὀρμώμενοι Euseb. I. c.; ibid. πρό ἔφραμεν ἔφραμεν.

P. 20, 23. ὃν τρόπον καὶ οἱ οὐ κοινωνοῦντες τῶν αὐτῶν δογμάτων. — ὃν τρόπον καὶ οὐ κοινωνῶν ὄντων Euseb. I. c.

P. 20, 24. ἐπικατηγορούμενον. — ἐπικαλούμενον Euseb.

P. 20, 25. εἰ δὲ καὶ τὰ δύσφημα ἐκεῖνα μυσθολογούμενα ἔργα πράττονσι κ. τ. λ. Τρία, inquit Athenag. in legat. pro Christ. §. 4, ἐπισημίζουσιν ἡμῖν ἐγκλήματα, ἀθεότητες, Θυστεία δειπνα, Οἰδιποδείους μίξεις. Orta est duarum posteriorum calumniarum altera, quod Christiani in sacra synaxi Christi carnem manducare se dicerent; altera, quod noctu conventus suos agitent, ubi fratres sese appellabant et sorores, mutuoque osculo, quod pacis vocabatur, sese invicem excipiebant. Vide Matthiae Zimmermanni dissert. histor. theol. ad illud Tertull. 'fiunt, non nascuntur Christiani.' Lips. 1662. p. 83, Herald. et Elmenhorst. ad Minucii Felic. Octav. p. 86, Mamachii origines et antiquitt. eccles. tom. I. Omnes autem fere locos, qui quidem manu congeri possunt, diligenter conguessit Kortholt. I. c. p. 546. quorum omnium maxime insignis est apud Minuc. Felic., quem si huc transcribo, nemini puto me rem facturum esse ingratam. Sunt autem haec Caecilii loquentis: 'iam de initiandis tirunculis fabula tam detestanda, quam nota est. Infans farre contactus ut decipiat incautos,' apponitur ei, qui sacris imbuatur. Is infans a tirunculo farris

superficie quasi ad innoxios ictus provocato, caecis occultisque vulneribus occiditur; huius, proh nefas! sitienter sanguinem lambunt, huius certatim membra disperunt, hac foederantur hostia, hac conscientia sceleris ad silentium mutuum pignorantur, haec sacra sacrilegiis omnibus tetriora. — Et de convivio notum est; passim omnes loquuntur, id etiam Cirtensis nostri testatur oratio. Ad epulas solenni die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines et omnis aetatis. Illic post multas epulas, ubi convivium caluit et incestae libidinis fervor ebrietate exarsit, canis, qui candelabro nexus est, iactu offulae ultra spatium lineae, qua vinctus est, ad impetum et saltum provocatur; sic everso et extincto conscio lumine, impudentibus tenebris nexus infandae cupiditatis involvunt per incertum sortis, et si non omnes opere, conscientia tamen pariter incesti, quoniam voto universorum appetitur, quidquid accidere potest in actu singulorum. Edit. Ouzel. p. 87, 59.

P. 20, 30. συννεταγμένον non legitur apud Euseb.
 P. 20, 32. διώκωμεν. H. Steph. et Grabius legendum esse contendunt μηδὲν ἀδικῶμεν. Legit etiam ἀδικῶμεν Billius approbante Thirlbio. Sed cur emendandum, quod minime mendosum est? Immo illud verbum διώκωμεν aptius mihi videtur ad significandum homicidium. Adducti sunt viri doctissimi, ut ἀδικῶμεν huc intruderent, quia infra §. 28. Iustinus iniustitiam cum impietate coniungit. Sed ibi alia de re loquitur. Mar.

P. 21, 3. Interpretes, qui huius loci structuram difficilem et impeditam putaverunt, frustra elaborarunt. Post τὸν ἀρσενος commate interpungendum est, ita ut sequentia cum antecedentibus arctissime connectantur; tum ad verba παίδας εἰς τὸ ἀσχῶς χοῦσαι μόνον ex praecedentibus τρέφειν assumi debet, qui infinitivus cum tota hac sententia suspensus est a voce ὀρῶμεν. Verte: ac quemadmodum antiqui boum vel caprarum vel ovium græges vel equarum

pascentium aluisse feruntur, sic pueris tantummodo in usum nefarium homines uti videmus. Huius structurae rationem quum non videret Grabius, pro *παῖδες* vel *παῖδες* vel *παῖδων* legendum coniecit, quam coniecturam esse inutilem recte monet Maranus, qui similes de his gregibus a Grabii editione descripsit locos fere hosce. Tatian. §. 26. Clem. Alex. III. paedagog. c. 4. De vectigalibus, quae ad imperatores redibant, videri iubet Sueton. in Calig. et Lamprid. in Aléx. Severo. Abrogatum hoc vectigal lege ult. tit. XL. lib. XI. cod. Iust. Ita Thirlbius, qui et de incestis flagitiis inde consequentibus citat Clem. Alex. paedag. lib. 3. Lactant. lib. VI. c. 10. Min. c. 31. Tertull. apol. c. 9. et ad nation. c. 16. De more autem infantés exponendi confer. Ouzel. ad Minuc. Fel. Octav. p. 288. 289. 306. quem ibi laudatum vides, Lipsium epistola 85. centur. I. ad Belgas, Hugonem Grotium de veritate relig. Christianae 11. 12. not. 9. et Beckerum in Charicle, tom. I. p. 21. et 115.

P. 21, 6. ἐπὶ τοῦτον τοῦ ἄγους ἔστι γὰρ. Editoribus sententia est aperta, Hagen. tamen haesit in verbo ἄγους, legendumque esse docet ἐπὶ τοῦ λέγουσ. loco appposito p. 12, 9. Praeiverat Thirlbius non pro arbitrio pronuntians nihilque mutans. Adiuvanda est interpretatio Tatiani. orat. adv. Graecos c. 28. Athenag. legat. c. 34. Clem. Alex. paedag. lib. III. c. 4. §. 26. Hieronym. in Iesaiam 2, 24, 5. P. 21, 27. De vi atque significatione vocis *σδζεοθαυ* legi meretur quod a Wyffenbach. ad Plut. moral. I, p. 436 disputatum est. Cf. Wahlii clavis N. T. et quos ille laudat, Butt. et Matthiae.

P. 21, 32. Haec a quibusdam male intellecta, ideoque varie tentata. Scilicet non viderunt, et post *Θεῶ* incipere apodosin et *διὰ τέχνης* significare: simulate, subdole, astute sophisticè. Exemplum ex Aeliani var. hist. XII, 33, et ex Herodiano VIII, 4, 28 monstravit Heumann. loc. De usu vocis *μέλειν* cf. Passow in v. d. d. *ἐπιβανζα* A. uslii. *μεμῖτ*

P. 22, 1. Pro *φήσει* conicit Thirlb. scribendum *πάση*, Heumann. *φύσει*. Emendatio haec a temeritate iudicii profecta, ista inutilis.

P. 22, 6. *οὐκ ἐγαμοῦμεν*. Faciunt huc optime Minucii Felic. in Octavio verba: 'unius matrimonii vinculo libenter inhaeremus. Cupiditatem procreandi aut unam scimus, aut nullam'. Vide adnotationem Elmenhorstii huic loco subiectam in edit. l. p. 308; item Langii ad Athenagorae Legationem ad libri finem p. 85 positam ed. Dechair.

P. 22, 10 et 14. *Φίλιππ*. Ita codd. et H. Steph.; Sylburg., cui cum Thalemanno et Ottone assentimur, *Φήλικ*. De permutatione *φ* et *ι* vid. Pelliciam de Christ. eccles. politica tom. 2. p. 119. ed. Ritter et Braun; Heinrich. ad Iuvenal. sat. p. 174 et infra p. 27, 3 *Κυρηνίου* Quirini. Is qui Aegypto praerat, vocabatur praefectus augustalis eiusque sedes erat Alexandria. Vid. cod. Theodos. tom. 3. p. 270 et Rudorff in Niebuhrii Rhein. Museum fasc. II. p. 74.

P. 22, 16. *Ἀντιόου*. Male hoc loco disputat Maranus; quare tu, ut intelligas quid verum sit, vide Dionem Cassium LXIX, 11, Spartianum Hadr. c. 16, Aurel. Victor. 14. Cl. Welckerum, das academ. Kunstmuseum zu Bonn p. 41. sqq. et conf. doctam ad Tatian. notam in orat. ad Graec. §. 16. p. 40. edit. Worth. et Athenag. leg. §. 26. p. 121. ed. Dech.

P. 22, 17. *διὰ φόβου*. — *διὰ φόβον* Euseb. lib. 4, 8.

P. 22, 19. *ἀντιτιθεῖς*. Vel addendum vel certe subintelligendum *λέγει* Thalem. putat; Thirlbio coniectura *ἀντιτιθεῖς*, Hagenio *ἀντιτιθῆ* probatur. Cf. p. 25, 28, 33, 14.

P. 22, 23. *τοῖς προφητεύουσι*. — Cod. Claromont. *προφητεύουσαι*.

P. 22, 33. Cf. Iustini cohortatio ad Graecos §. 13 et priorum annott. in Irenaeum apud Massuet in append. p. 136.

P. 23, 4. *βασιλεόντι Ἡρώδη*. Quum hoc loco a s. Iustino traditum sit, Ptolemaeum Philadelphum, qui celeberrimam illam Alexandriae bibliothecam condidit, ad Hero-

dem, cuius aetas multo fuit inferior, nuntios cum litteris misisse, quibus ut sibi sacri Hebraeorum libri transmitterentur rogaverat, Iustinum ipsum sunt qui huius manifesti erroris accusent; sunt et qui librariis illum tribuant. Hoc praecipue editores fecisse video. Putant vocem *Ἡρώδης* ab indocta aliqua manu margini adscriptam inde in textum irrepisse, aut legendum *βασιλεύοντι ἱερεῖ*. Hoc Gravius, illud malunt Maranus et Thalemannus. Ab utrisque autem dissentit Usserius, qui nihil prorsus emendat, sed s. Iustinum bibliothecam illam Philadelphi cum ea, quae a Cleopatra condita aut restituta est, confudisse censet. Vide quomodo versatus sit in explicatione historiae de LXX. interpretibus Eichhorn. in Repertor. für biblische und morgenländische Litteratur t. I. p. 266 sqq. Lumper, historia theol. critica t. I. p. 133. οὐκ ἔστιν ἡσυχία ἐν τῆς βίβλου τῶν ὀψιμῶν εὐαγγελίων. P. 23, 15. ἐν τῷ νῦν γεγενημένῳ Ἰουδαϊκῷ πολέμῳ Βαρχοχέβας. Euseb. habet *γενομένῳ* et *Βαρχοχέβας*. — Male Rufinus, quem secutus est Christophorson., vertit: ‘in hoc, quod nunc geritur, bello Iudaico.’ In eodem quoque errore versatus est Scaliger, ut ex Eusebianis eius animadversionibus colligitur p. 298. Putavit enim, τὸ νῦν dici non posse nisi de re admodum recenti, ne dicam praesenti. Itaque ex hac Iustini voce necessario consequi ait, bellum Iudaicum sub extrema Hadriani tempora profligatum fuisse et Iustinum Antonino Pio apologeticum suum obtulisse imperii eius initio. Verum nihil necesse est ita affirmare. Nῦν enim dici potest de re, quae nostra aetate facta est idemque valet ac τὸ καθ’ ἡμᾶς, quod Eusebius usurpare solet de rebus multo ante gestis, ut cum dicit de Porphyrio philosopho ὁ καθ’ ἡμᾶς γενόμενος. Denique ipse Iustinus in hoc loco, quem praë manibus habemus, de Antinoo ita loquitur: Ἀντινόου τοῦ νῦν γινομένου, id est, de Antinoo qui nostra aetate vixit. Certe Graeci νῦν ponunt pro nuper (ita apud Homerum Iliad. 3, 434. Od. 1, 43 et p. 22, 17 τοῦ νῦν γεγενημένου). Ita demum Sophronius, qui

librum Hieronymi de scriptoribus ecclesiasticis Graece ver-
tit, verba illa Hieronymi cap. 2: 'evangelium quoque, quod
appellatur secundum Hebraeos, et a me nuper in Graecum
Latinumque sermonem translatum est,' Graece dixit: ὄπερ
ἐπ' ἐμοῦ νῦν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ῥωμαϊκὴν γλῶτταν μετα-
βλήθη. Vales. Quae etiam leguntur in edit. Heinichii tom.
I. p. 312.

P. 23, 18. ἐκέλευεν ἀπάγεσθαι. Ἐκέλευεν ἄγεσθαι Vales.
ἐκέλευσεν ἄγεσθαι Stroth.

P. 23, 33. ᾧ ἀπόκειται. Regius codex et H. Steph. ha-
bent ὁ ἀπόκειται. Clarom. τὸ ἀπόκειται. Legitur in no-
stris editionibus LXX. interpretum τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ.
Magna est hac in re apud scriptores ecclesiasticos varietas,
sed non dubium est, quin legerit Iustinus ᾧ ἀπόκειται, tum
quia paulo post addit τὸ βασιλειον, quod omnino sanum
est, tum quia in dialogo §. 120 contendit ita reddidisse se-
ptuaginta interpretes, ac Iudaeos aliam lectionem excogi-
tasse, nempe τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ. Lectionem, quam tuetur
Iustinus, magis usitatam apud Christianos fuisse, colligimus
ex testimonio Iuliani, qui eos accusat apud Cyrill. Alex.
lib. 8. p. 253, quod scripturam depravaverint inducenda
hac lectione ᾧ ἀπόκειται. Sic interpretatus est Symmachus,
teste Eusebio demonstr. evang. p. 372. Interdum eadem
lectio occurrit apud Eusebium, ut libr. 7. demonstr. c. ult.
Euseb. ipse lib. 8. c. 1 sic explicat τὰ ἀποκείμενα Christo,
ut aliter legisse non videatur. Legimus apud Archelaum
p. 78: 'donec veniat, cuius est.' Quod quidem librorum
erratum videtur esse, pro 'cui ius est.' Longius foret in
aliis scriptoribus recensendis immorari. — Haec Maranus.
Plura v. in Repertorium für biblische und morgenländi-
sche Litteratur t. II., ubi docte de nostro loco disputavit
Strothius.

P. 24, 7. Hagenius putat θεῖου esse delendum. Cf.
p. 43, 14.

P. 24, 26. *λείπον*. Legendum est *λοιπόν*. Thalem. Nihil immutandum. Cf. p. 4, 15.

P. 25, 1. *τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ σπέρμα*. Grabius legi volebat pro *σπέρμα πνεῦμα*, sed nihil esse mutandum primus, ni fallor, observavit Fabric. l. 1. Respicitur enim, inquit vir diligentissimus, I. Ioh. III, 9 et res eodem recidit: nam per semen illo in Ioh. loco spiritum dei intelligendum notat Irenaeus IV, 51. Conf. I. Ioh. III, 6. Porro spiritum dei etiam de *λόγῳ* dici, diserte docet Iust. p. 69. edit. Oxon. (nostrae p. 26, 15) et multis aliis veterum testimoniis docet Grotius ad Marci II, 8, Petav. de s. trinitate p. 79 et Bullus in defensione fidei Nicaenae p. 37 sqq. In eadem sunt cum Fabricio sententia Maran. et Thalemann. Cf. Eichhorn Repertor. II. Th. p. 1 et sqq.

P. 25, 28. *ὅπως δὲ τινες μὴ*. Post *ὅπως* sive ante *ἐγκαλέσωσαν* excidisse *μὴ*, viri docti monuerunt; quod tamen et in hoc et in altero loco p. 3, 25 ex omnibus simul codicibus excidisse aegre mihi persuadeo, quamquam bene video, illud ad instaurandam sententiam requiri et ita legi debere: *ὅπως δὲ μὴ τινες μὴ γόησαντες*.

P. 26, 15. *προεμνήομεν*. Legi in Clarom. codice *προσμενόμεν*, notavit Maran. et pro *γενησόμενον* in eodem l. *γεννηθσόμενον* coniecit.

P. 26, 17. *Μωσῆς*. Excidit vel *ὡς* ante *Μωσῆς*, vel cum Grabio statuendum, ex *ὡς Ἦσ.* librarios fecisse *Μωσῆς* atque adeo legendum esse *ὡς Ἠσαίας*, quae est elegantissima emendatio et sine dubio etiam verissima; nam ex Esaia solo laudaverat Iustinus hucusque oracula et is est adeo *ὁ προδεδηλωμένος προφήτης*. De Mose quidem nihil supra dixerat. Thalemann.

P. 27, 3. *Κυρηνίου*. De Publio Sulpitio Quirinio qui primum consul, tum anno urbis 769 praeses Syriae factus est, cf. Winer, bibl. Realwörterbuch sub v. Quirinio et Calmet dictionarium bibl. s. v. Cyrenio.

P. 27, 7. Magnam Grabius, cui consentit Thalemannus,

post verba *ἔστι δὲ τὰυτα* facit lacunam, quod tamen non fit necessario, id quod facile intelligitur, si observamus coniunctionem quam noster locus cum iis habet quae praecedunt. Non enim agitur de Christi silentio et vita obscuriore, sed docet Iustinus a prophetis etiam illud praedictum, futurum esse, ut Christus natus caeteros homines usque ad aetatem virilem lateret, i. e. ut ab iis non cognosceretur. *Καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω*. Ev. Ioh. 1, 10. *μέσος δὲ ἡμῶν ἔστηκεν, ὃν ἡμεῖς οὐκ οἶδατε*. Ioh. 1, 26.

P. 28, 1. Leg. cum Thalem. *προεπεφήτευτο*.

P. 28, 2. *τοῦ Σωφρονίου*. Iustinum memoria esse lapsum, quum haec verba tribuat Sophoniae, quae sunt Zachariae, a H. Steph. observatum est. Festinanter enim scripsit, nec inspectis sacris litteris locos ex illis laudat, quare saepius in illis aut aliquid dissidet, aut leguntur mutili, aut leviter immutati.

P. 28, 15. *παραφέροντα*. Nihil mutandum; = *διαφέροντα*.

P. 29, 23. *γέγονεν*. Vel praemittendum *ὡς* alterutri verbo *γέγονεν* aut *μαθεῖν*, ut placet Sylburgio, vel potius cum Grabio legendum, loco *γέγονεν*, *γεγονέναι*. Mar.

P. 30, 15. Euripidis ex Hippolyto versus 612 apud Ciceronem de officiis 3, 29. vulgo sic legitur: iuravi lingua, mentem iniuratam gero. Cf. Aristotelis rhetor. III. c. 15.

P. 30, 16. *ἦδη*. Prava procul dubio est lectio, quare aut cum Sylburgio legendum *δ'εἴη*, aut cum Davisiō *δ'ἦν*.

P. 31, 4. Pro *ἔχον* Davis. *ἔχειν*, recte.

P. 31, 9. *συνέλευσιν*. Hic quoque apostolorum vestigiis in scriptura interpretanda insistit Iustinus. Vid. act. 4, 27. Grabius et Thirlbius.

P. 31, 29. *καὶνὰ* falsa scriptura pro *κενὰ*, uti legitur in LXX.

P. 32, 2. *ἀπολογία*. Vulgaris haec est et proba lectio, cuius patrocinium bene suscepit Maranus.

P. 32, 18. *ἄσατε*. Totus hic locus non ex Ps. 95, quod

annotatum est a Gallandio in bibliotheca, sed ex paralipom. c. 16, 23 sqq. iisdem fere verbis descriptus. In utroque autem loco ex s. s. laudato pro: τῷ πατρὶ τῶν αἰώνων δόξαν, legitur αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν, unde Thirlb. contendit, hanc esse pro vulgari recipiendam lectionem.

P. 33, 5. Notabilis est grammaticis forma νοῖ, non inusitata tamen patribus ecclesiasticis; vide Winer, Grammatik §. 6. p. 33 et Buttmann, ausführl. Gr. p. 156, quem ille cum multis aliis laudat.

P. 33, 21. ἔστιν, corrige ἐστίν.

P. 33, 22. ἀποδεκτός. Alterutrum legendum credit H. Steph., aut ἀποδεκτέος, aut μεμπτός; illud verum est, hoc falsum.

P. 35, 1. Πλάτων. Haec e libro decimo de re publica desumta citantur a Clem. Alex. Strom. 5. p. 613 et Theodoro lib. II. adv. Graecos. Grab.

P. 35, 10. ὥστε ὃ φαμεν — οὐ διὰ τὸ εἶμαρ. — Lego, ὡς ὅτε φαμέν . . . οὐ διὰ τοῦτο εἶμαρ. Davis. Male. Οὐ διὰ τὸ: 'quum dicimus quippiam futurum monstratum fuisse propterea, διὰ τὸ, fatum non inducimus; non fiunt enim res quia deus eas praedixit, sed deus eas praedixit, quia fiunt.' Communis fere fuit antiquorum de εἴρμαρμένη persuasio et Stoici maxime qui omnia fato fieri dicebant, putabant scelera quoque necessitate patrari. Cf. Cicero de fato. Quare a nostro doctore Iustino saepius saeva illa de necessitate doctrina conculcitur atque labefactatur. Cf. 33, 14.

P. 35, 14. παρ' αὐτῶν. Perion. παρ' αὐτοῦ Davis. παρ' αὐτῷ. Legi vult Maranus παρ' αὐτὸν vel παρ' αὐτῷ . . . et μέλλοντι pro μέλλοντα.

P. 35, 29. ἀγαγεῖν τὸν Χριστὸν; ita codices. Recte coniecit Thirlb. et Wahl. clav. novi Test. v. ἀνάγω in addendis p. 444. legendum ἀνάγειν. Vide dialogum cum Iud. Tryph. §. 32.

P. 35, 31. ἐπικύρωσιν. Bill. in obs., Grabius et cum iis Thirlb., Maranus et Hagen. contra codic. auctoritatem legen-

dum putant *ἐκπύρωσιν*, 'conflagrationem,' quia saepe Iustinus et in hac et in altera apolog. isto verbo utatur p. 46, 30. 49, 11. Sed defendi posse videtur vulgaris lectio; est decreti (confirmatio) consummatio, perfectio, de reditu Christi ad iudicium.

P. 36, 11. *καίπερ*. Monuit Thirlb., referente Marano et approbante Thalemano, addendum *καί* ante verba *καίπερ θανάτου*. Saepe ita peccatum est a librariis, ut propter similitudinem particula sit omissa.

P. 36, 23. *ἐπικαλώσιν*. H. Steph. ad caleem et cod. Claramont. ad marg. *ἐπικλώσιν*. Non magis necessaria Langii emendatio, qui legi posse existimat *ἐγκαλώσι*; incusent, obiciant.

P. 36, 27. *χριστιανοί*. Aliena non est ab hac doctrina Clementis Alexandrini sententia, qui in protreptico §. 2. p. 7 mirari se scribit Diagoram, Theodorum itemque Euemerum Agrigentinum, Nicanorem et alios a quibusdam pro impiis et atheis habitos esse, cum illi tamen et modeste ac frugaliter vixissent. Cf. Muret. var. lect. 10, 17.

P. 37, 3. *ἄχρηστοι* respicit vim vocis *Χριστιανοί* cf. 2, 31. 3, 12. Vide animadversionem ad eum locum.

P. 37, 22. *ἠρήμωτο* — *γεγενῆσθαι*. Sylb. et Thalem. praeferrunt lectionem *ἠρήμωται* et *γενέσθαι* sive *γενήσεσθαι*.

P. 38, 7. *γενομένων αὐτῶ* Pulcherrime vidit Casaubonus in exercit. ult. p. 544, emendandum esse *ἀπῶν*, idque ante Thalem. a Marano iam annotatum est. Vide p. 27, 28. et cf. meam: 'de Tiberii Christum in deorum numerum referendi consilio' commentationem. Prostat Bonnae apud Habichtium.

P. 38, 21. *ἔθνει, οἷ*. Enallage est, grammaticis constructio *κατὰ σύνεσιν* sive synesis generum dicta, Iustino frequentata. Vid. p. 43, 4. Ex simili genere notandus est locus p. 41, 18 et ex diverso p. 56, 13 seq. Conf. Viger. p. 61, ubi anabaptistae sola hac figura refelluntur.

P. 41, 7. διὰ Ἰερεμίου. Non Ieremiae esse locum, sed Danielis, iam multi observarunt. Mar.

P. 41, 16. Καὶ ἀπιστῆται. Ita Clarom. Editi ἀπιστεῖται. Mar.

P. 42, 2. πανθήσεται. LXX. τελευτήσῃ; atque ita noster in dialog. num. 54, παύσεται num. 140. Thirlb.

P. 42, 6. Ζαχαρίου. Haec omnia tanquam Zachariae citantur, sunt autem partim Iesaiiae, partim ipsius Iustini. Thirlb.

P. 42, 16. ἐπανόμεθα. Notat Mar., codd. reg. et Claromont. in margine praebere πανόμεθα; ita et H. Steph. ad calcem. Hagen. nihil mutandum putat. Cf. Rost, Gr. Grammatik p. 564.

P. 42, 29. ἔθῃ. Legitur ἔθνη in cod. Claromontano. Maran. Male; cf. p. 8, 9.

P. 43, 29. ἐμφορῆσαι. Bene animadvertit Thalemannus, durius hac in re verbum hoc esse pro ἐμποῖῆσαι, quod est usitatius.

P. 44, 7. λεχθῆναι. Vel τεχθῆναι legendum est, vel non mutato priori vocabulo scribendum γενομένουσ, ut habeas, quo referas dat. τῷ Διί. Posteriori tamen rationi magis favet, quod paulo infra dicit Iustinus, τὸν Περσέα λεχθῆναι προεβάλλοντο, ad quae verba observat Davisius: 'forsan deleta voce media, legendum τὸν Περσέα προεβάλλοντο. Alioqui, loco suppleto, rescribendum videtur τὸν Περσέα τεχθῆναι ἐκ παρθένου καὶ πτηρωθῆναι προεβάλλοντο. Ita certe loquitur Iustinus in dialogo §. 67. 70. Ob ὁμοιότητεντον excidisse censi queant ista vocabula.' Equidem nihil hic aegri suspicor, sed omnia sana puto. Cf. 54, 3. — Thalemanno λεχθῆναι priori loco vel insititium esse, vel utroque loco legendum τεχθῆναι videtur.

P. 44, 10. Merito Thirlb. pro ὁμοίως reponit ὅμοια, quem sequitur Thalemannus.

P. 44, 20. τὸν πῶλον αὐτοῦ. Inter haec verba et ea, quae sequuntur, habemus in sacro contextu, καὶ τῆ ἔλικι τὸν

πῶλον τῆς ὄνου αὐτοῦ. Haec interiecta verba Iustinus aut non legit in suo codice, aut certe non meminerat se legere. Nam paulo post ait, pulli nomen, quod hoc in loco memoratur, aequè asini atque equi pullo congruere. Nihil ergo de pullo asinae in hoc testimonio legisse se tunc putabat. Vide dialog. §. 62. Mar.

P. 44, 24. Καὶ οἶνον. Sic editio H. Steph. et codices mss. At editiones Graecolatinae Parisienses habent ὄνον, quam quidem lectionem defendit Grabius atque asinum mysteriis Bacchi consecratum fuisse dicit. Sed retinendum est οἶνον. Nam primum asinum Baccho consecratum fuisse, non potuit ex hoc testimonio colligere Iustinus, in quo nullam, ut modo vidimus, asini mentionem fieri putabat. Deinde etsi Plin. lib. 24, 1, ut observat Grabius, asinum Libero patri assignari testatur, multo solemnius fuit eidem Baccho vinum, ut vitis inventori, acceptum referre. Mar. Operae pretium erat videre, quomodo se hic gesserit Maranus; scilicet inepte. Sine dubio cum Bocharto (geogr. s. p. 433), Grabio et Thirlbio legendum καὶ ὄνον. Ita enim Iustinus existimat, itaque iudicat: cum non satis exploratum haberent mali daemones, qui verus sit sensus verborum propheticorum, quo certius, quod volebant, assequerentur, eos duplici ratione hominum animos fallere studuisse, atque ita et Bacchum, Iovis filium, et Bellerophontem, natum ex hominibus, ascendisse in coelum finxisse, et quod ambigua esset vox pulli, alteri asinum attribuisse, alterum equo vehementem induxisse. Ad quod cum librarii non attenderent, ὄνον mutarunt in οἶνον, quod est vulgare Bacchi attributum. Non minus ridicule in Suidae lexico legitur χάλις, εἶδος ὄνου, cum tamen sit χάλις, εἶδος οἶνον. Caeterum similis nostro simili modo corrigendus est locus in dialogo cum Tryph. §. 69, iamque correctus a Thirlbio.

P. 44, 25. ἀναγράφουσι. Langius ἀνάγουσι, Thirlb. ἀναφέρουσι putat, quae omnia sine causa fieri Ottonis sententia est. Supra 21, 15. ὄφεις . . . ἀναγράφεται et in dialogo

cum Tryphone, Iudaeo 69: ὄνον παραφέρωσιν. 'Id animal (asinus) Libero patri assignatur.' Plinius h.n.24,1 — ἀναγράφειν est assignare.

P. 44, 27. εἴ τε, hic sicuti p. 45, 1, scribendum est εἴτε.

P. 45, 2. καὶ νίος — καὶ εἰ νίος.

P. 46, 1. Πνεῦμα πρὸ προσώπου. Deest praepositio in vulgata LXX. interpretum editione et apud Irenaeum lib. 3. cap. 10. n. 4 et apud Tertullianum adv. Praxeam c. 14, ubi legitur 'spiritus personae eius Christus dominus.' Cum Iustino consentiunt constitutiones apostolicae lib. 5. c. 20. Græb. Vide Repertor. für bibl. u. morgenländische Literatur tom. II. p. 106.

P. 46, 3. — λλωμέν. Huius lacunae reparandae copiam praebet codex Claromontanus, in quo secunda manu ante illud — λλωμεν additur βίξι, ex quo intelligitur, legendum esse βίξιλλων; nec mirum, si vocem Latinam Graeci librarii deformarunt. In codice msc. tantum spatii ad hunc hiatus explendum relictum est, quantum quatuor aut quinque syllabis satis fuisset. Fortasse ergo legendum τῶν βίξιλλων vel τῶν καλουμένων βίξιλλων. Plura addit Thirlbius, qui hunc locum in codice Claromontano consulendum curavit. Legendum enim putat: λέγω δὲ τὰ τῶν καλουμένων παρ' ἡμῶν βίξιλλων. Eadem sententia occurrit apud Tertullianum apol. c. 1 et Minucium Felicem 29, 7. Mar. Caeterum varia obtinuit huius vocabuli scriptura: scribitur enim βέξιλλον, βήξιλον, βίξιλον. Ἐντεῦθεν οἱ τῆδε βασιλεῖς πάσης πονηροῦς ἕξσεως ἐπὶ σχεδιασμῷ, τὸ στανροειδὲς παραλαμβάνεσθαι αἰσθόμενοι, τὰ καλούμενα τῆ Ῥωμαϊκῆ διαλέκτῳ βήξιλα ἐμηχανήσαντο. Methodius de cruce. Vide Dufresne glossarium in v. cruce. Crucem cuius adeo simulacrum non modo a corpore civium Romanorum, sed etiam a cogitatione, oculis, auribus abesse volebant Romani (Cicero pro Rabirio cap. 5), patres ecclesiastici, Iustinus, Minucius Felix, Tertullianus, Hieronymus, Maximus Taurinensis, alii, in plurimis rebus videre naturaliter sibi sunt visi. Ita nunc sunt

in honore, quae olim ceciderant. Vide Lips. de cruce, lib. I. cap. 9 et virorum doctorum ad Minucii Felicis Octavium notas p. 286 sqq. edit. Ouzel.

P. 46, 8. *διὰ γραμμάτων*. Sylburgius legendum putat *δι' ἐπιγραμμάτων*. Mallet Grabijs *διὰ διαγραμμάτων*, sed nihil mutandum fatetur. Vertit Halloixius vit. Iust. p. 242. 'per decreta.' Notissima est et Graecis et Latinis haec loquendi ratio. Populus hortabatur Tiberium Gracchum *διὰ γραμμάτων ἐν στοαῖς καὶ τοίχοις καὶ μνήμασι γραφομένων*, 'per litteras in porticibus, in muris et monumentis inscriptas.' Plut. in Graccho p. 818. Hinc etiam apud Ciceronem: 'incisae aut inscriptae litterae, divinae virtutis testes sempiternae.' Phil. XIV. c. 12. §. 33 et II. c. 63. §. 154 Verr.: 'Romae videmus in basi statuarum maximis litteris incisum, a communi Siciliae datas.' Mar.

P. 47, 9. *ὄν εἰ μὴ κόρος*. Verissime iudicant viri docti, Thirlbius, Davisius et Maranus, pro *μὴ* restituendum esse *μέν*.

P. 48, 27. *λεγομένην*. Sylburgius facili mutatione correxit, scripsitque *γενομένην*, quod solum verbo *ἐπίπνοιαν* convenit. Quare nos Thalemanno assentimur, dissentiente Marano. Simili ratione paulo ante p. 44, 7 cum Marano *λεγόμενος* mutavimus in *γενομένους*.

P. 49, 3. *ἀναγνοῦς Πλάτων*. Praeponendum esse *ἀ*, bene monet Thirlbius, quocum consentit Thalemannus.

P. 49, 20. *συνεῖναι*, legendum *συνιέναι* supra ad §. 14, sive p. 9, 22 iam dictum est.

P. 49, 11. *τὰ δὲ τρίτα περὶ τὸν τρίτον*. Apud Platonem epist. p. 3, 2 legitur *τὸ τρίτον περὶ τὰ τρίτα*. Neque tamen mutandum erit quidquam.

P. 50, 6. *γεννωμένους*. Claromont. *γενομένους* habet et in margine *γεννηθέντας*, quod si interpretantis est, recte; sin corrigentis, male, nam bene habet scriptura codicis. Ita Thirlb. in addendis.

P. 50, 25. *αὐτὸ τοῦτο μόνον ἐπιλέγοντες τοῦτον λουσομένον ἄγοντες ἐπὶ τὸ λουτρὸν*. Egregie atque eleganter hic

locus emendatus est a Thirlbio atque ita scribendus: *ἀπὸ τοῦτο μόνον ἐπιλέγοντος τοῦ τὸν λουσόμενον ἄγοντος*. Hoc tantum appellante eo, qui baptizandum ducit ad lavacrum.

P. 50, 28. *Καλεῖται δὲ τοῦτο τὸ λουτρὸν φωτισμός*. Longa est Segarii ad Clem. Alex. libellum, qui inscribitur *τίς ὁ σωζόμενος πλοίοις*, animadversio, non indigna tamen, quae tota huc transscribatur. — Quum scribit *καλεῖται δὲ τοῦτο τὸ λουτρὸν φωτισμός*, significare videtur, illam sacri lavacri appellationem id temporis satis usitatam fuisse. Forte ab ipsis fere rerum Christianarum initiis illud apostoli *ἅπαξ φωτισθέντες* de baptismo intellectum atque illud hinc univ-erse *φωτισμός* dictum. — Deinde sanctus martyr hic docet, quae iusta sit ratio, ob quam baptismus ita vocetur, *ὡς nempe φωτιζομένων τὴν διάνοιαν τῶν ταῦτα μανθανόντων*. Sed turpem et insignem maculam praestantissimi scriptoris codices obsedis- se, notat cl. editor (Thirlb.) et Iustinum scripsisse: *ὡς φωτιζομένων τὴν διάνοιαν τῶν αὐτοῦ μετα-σχόντων*, quam emendationem adeo liquidam certamque esse arbitrat, ut de ea ne ipsa quidem dubitatio dubitare possit. Abresch. tamen (in paraphr. et ann. in ep. ad hebr. spec. lectio p. 380) labem non in postremis, sed in *τῷ φωτιζομένων* haerere censet et cum Grunero legere mavult *φωτίζον μὲν*. Quam varia hoc in genere saepenumero sunt doctorum hominum iudicia! — Si quid mutandum, ego quidem pro *μανθανόντων* legerim *μαθόντων*. Dixerat dominus hinc in coelum abiturus undecim discipulis Matth. XXVIII. 19: *πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη, βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα*. Hinc qui ad baptismum primo tempore admittebantur, Iudaei et Gentiles, primis Christianae religionis elementis erudiebantur: doctrina salutifera spectabatur velut semen, quod a baptizandis concipiebatur; ubi hoc maturerat, per baptismum fiebant velut pueri in Christo recens nati, sive ut loqui solebant, regenerabantur. — Post haec redeamus ad Iustinum, qui scribit in praegressis *ὅσοι ἂν πεισθῶσι κ. τ. λ.* Sic igitur in lucem editi *φωτιζονται*,

divina luce perfunduntur, et ad veram dei et cultus eius perveniunt cognitionem. Quocirca et baptismum appellat *τὸ λουτρὸν τῆς μετανοίας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ*. Iam Iustini in illo loco haec est sententia: lavacrum hoc vocatur *φωτισμός*, illuminatio, cum eo illuminentur mentes illorum, qui haec, quae in contextu legimus, didicerunt. Plura in hanc sententiam Gregor. Naz. t. I. p. 638. etc. Vide p. 383.

P. 50, 29. *καλεῖται δὲ τοῦτο τὸ λουτρὸν φωτισμός, ὡς φωτιζομένων τῆν διάνοιαν τῶν ταῦτα μανθανόντων*. Vide, exclamat Thirlbius, patientiam aut ut ita dicam verius stuporem eorum qui ante nos in hac palaestra desudarunt! Legendum autem conicit *τῶν αὐτοῦ μετασχόντων* et persuasum sibi habet hanc esse emendationem de qua ne ipsa quidem dubitatio dubitare possit! Et tamen Heumannum et Ottonem et Hagenium dubitantes reliquit vir doctissimus acutius ad hunc locum quam verius disputans. Sunt ii qui haec discunt catechumeni, qui ante baptismum erudiuntur, postquam sunt erudita corda eorum fide, quam in baptismi sacramento profitentur, illuminantur, quare illud sacramentum illuminationem cum Iustino nostro vocarunt patres ecclesiae. Cf. Gregor. Naz. orat. 40. §. 5. p. 693.

P. 51, 10. *καὶ τοῖς αὐτοῖς*. Grabius subintelligit 'daemonibus'; male. Maranus, quod Ottoni placet, subintelligit, 'rebus.' Desiderari aliquid vidit Sylburgius, legitque *καὶ τοῖς ναοῖς*. Malim scribere, *καὶ τοῖς τοιοῦτοις*, quod et ad sensum aptius et ad coniiciendum facilius est.

P. 52, 6. *ἀπαγγέλλει*. Cod. mss. habent ad marginem et H. Steph. ad calcem *παραγγέλλει*. Mar. Notatur proprie hoc verbo rhapsodorum recitatio et significat nuntiare quae ab alio acceperis. De significatione vocis *ἀποστέλλειν* vide Viger. p. 310.

P. 52, 18. *ἐν εἰκόني ἀσωμάτων*. Paulo post occurrit *εἰκότος ἀσωμάτων*; quare hic quoque *ἀσωμάτων* legi vult Maranus, etsi non mala, tamen non necessaria coniectura.

P. 53, 10. Ὁς καὶ λόγος πρωτότοκος. Fortasse λόγος καὶ πρωτότοκος. Sic supra n. XXIII.: Ἰησοῦς Χριστὸς — λόγος αὐτοῦ ἐπάρχων καὶ πρωτότοκος. Et in dialog. §. 125: μετὰ τοῦ φαινομένου μὲν ἐκ τοῦ τῆ τοῦ πατρὸς βουλῆ ὑπηρετεῖν, Θεοῦ δὲ, ἐκ τοῦ εἶναι τέκνον πρωτότοκον τῶν ὄλων κτισμάτων. Thirlb. in addendis.

P. 55, 15. Ἀπομνημονεύμασιν. De significatione vocis ἀπομνημόνευμα vide Vales. ad Euseb. V. 8 et quem ibi laudat Heinichius, Valcken. annott. ad Xenoph. memorab. p. 238. ed. Ernesti. — Singulares virorum eruditorum in hanc rem libros laudat Eichhorn in libro: Einleitung in das Neue Testament tom. I. p. 86, quibus addatur Gratz, über Justin's Denkwürdigkeiten, et cf. Gieseler, Historisch-kritischer Versuch über die Entstehung und die frühesten Schicksale der schriftlichen Evangelien. Leipz. 1818. p. 182. Ols-

hausen, über die Aechtheit der vier Evangelien, p. 289.

P. 56, 2. συνέλενσις. Vide Alexii Mazochii disquisitiones in acta martyrii s. Iustini ph. et sociorum. Disquit. VII. in Gallandii bibliotheca patrum tom. I. p. 725.

P. 56, 6. παράκλησιν. Legendum esse παράκλησιν, monet Grabius, quod verbum et usitatus est et ad rem aptius. Vide idem verbum 2, 16.

P. 56, 23. χρονικῆς. Putat Halloixius, Iustinum Veneris diem non nominasse propter huius deae turpitudinem et Thirlbius mavult propter eam explicationem Halloixium et Grabium, qui quidem illi assentitur, irridere, quam quare Iustinus ita scripserit ipse edisserere, quod profecto difficilimum erat. Nam potuit Iustinus aliquid bonis nominibus dare, potuit ipsi parum decorum videri Veneris vocabulum cum Christi copulare, potuit etiam elegantius scribere et a communi more verborum discedere velle. Nam Romanis scriptoribus nihil frequentius quam vocabulis 'pridie' et 'postridie' tempus et dies definire, et Iudaei ipsi diem hunc secundum sabbathi vocabant. Caeterum horruerunt antiquissimi Christiani nominare dies a diis gentium, ideoque reliquos

dies post dominicam diem feriam secundam, tertiam etc. vocarunt. Cf. Gavanti thes. sacr. rit. tom. II. p. 21.

P. 56, 32. Tres huic apologiae subiectae sunt Romanorum imperatorum epistolae, prima Hadriani, altera Antonini, tertia Marci Aurelii, illa Hadriani ab ipso Iustino, reliquae ab aliis.

P. 56, 33. Hadriano regnante in Asia minori impia plebs, aliorum accensa stimulis, in Christianos saevire coepit. Serenius Granianus, Asiae proconsul, ad imperatorem detulit, iniquum sibi videri, Christianos, nullo obiecto crimine, tumultuosis vulgi clamoribus indicta causa gratificandi studio occidere. Rescriptum imperatoris a Iustino apologiae suae adiectum Eusebius h. e. lib. IV, 8 ex Latina lingua in graecam transtulit, atque ἀρχέτυπον haud dubie a Ruffino h. e. IV, 9 servatum est. Cf. Sulpic. Sever. II, 3. Oros. VII, 15. Melit. Sardic. ap. Euseb. h. e. IV, 26 et Alexii Symmachi Mazochii disquisitio, in Gallandii biblioth. vett. patr. tom. I. p. 728. F. Balduin. ad edicta vett. princip. Rom. de Christ. p. 72. Exstat rescripti ἀρχέτυπον apud Ottonem et in Gieseleri Lehrb. d. Kircheng. tom. I. §. 42. p. 172. *Επιστολῆς*. Mendosa est codd. mss. et edit. scriptura ἀποστολῆς. Veram lectionem ἐπιστολῆς nobis conservavit Eusebius. Utriusque, et Iustini et Eusebii exempli, lectionum varietatem hac parva tabula una serie subnotabo.

Antonini epistola ad commune Asiae.

Iustin. Euseb.

P. 57, 10.	Σερηνίου	Σερηνίου	E. et Niceph.
" "	οὐν μοι	μοι οὐν	E. et Niceph.
" "	ἂν οὐν	εἰ οὐν	
" "	ἐπαρχιῶται δύνων-
ται	ἐπαρχιῶται δύνανται	
" "	ἀποκρίνεσθαι	ἀποκρίνασθαι	
" "	διδριξε	δριξε	
" "	Καίσαρ	Καίσαρ	Maz. Med. Fuk.
" "	ἐγὼ ᾧμην	ἐγὼ μὲν οἶδα.	

Iustin.	Euseb.
P. 57, 29. εἶπερ δύναιτο	desunt.
" " 30. προσκυνεῖν.	προσκυνεῖν, ἢ ὑμεῖς· οὓς εἰς ταραχὴν ἐμβάλλετε, βεβαιοῦν- τες τὴν γνώμην αὐτῶν, ἣν περ ἔχουσιν, ὡς ἀθέων κατηγο- ροῦντες.
" " 32. καὶ ἕτερα	desunt.
" " 33. εἴη δ' ἂν κ. τ. λ.	εἴη δ' ἂν κακείνος (ἐκείνοις Maz. Med. Fuk.) αἰρετὸν, τὸ δοκεῖν κατηγορουμένους (κα- τηγορουμένοις Med. Fuk.) τε- θνᾶναι μᾶλλον ἢ ζῆν, ὑπὲρ τοῦ οἰκείου Θεοῦ.
" 58, 2. καὶ νικῶσιν ὑμᾶς	ἴθην καὶ νικῶσι.
" " 3. ἥπερ	εἶπερ
" " 3. αὐτοὺς	αὐτοῖς Niceph.
" " 4. οὐκ εἰκός	οὐκ ἄτοπον
" " 5. παραβάλλοντας τὰ	παραβάλλοντας δὲ τὰ
" " 6. ἡμέτερα	ἡμέτερα Reg. Maz. Med. Fuk.
" " 7. ἀγνοεῖν δοκεῖτε	ἡμεῖς δὲ παρὰ πάντα τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἀγνοεῖν δο- κεῖτε, τῶν τε Θεῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀμελεῖτε.
" " 13. φαίνονται.	ἐμφαίνονται.
" " 15. ἐσήμωσαν	ἐσήμωσαν Niceph.
" " 16. εἰ δέ τις ἔχει κ. τ. λ.	εἰ δέ τις ἐπιμεινοί τινα τῶν τοιούτων εἰς πράγματα φέ- ρων, ὡς δὴ τοιοῦτον.
" " 19. τῆ δίκη	δίκης.
P. 57, 9. Ἐπιστολὴν ἐδεξάμην. Lumen hic locus accipit ex his Plinii epistolae ad Traianum verbis: solenne est mihi,	

domine, omnia, de quibus dubito, ad te referre etc. Plin. epist. lib. X. ep. 96 (al. 97) et Euseb. h. e. IX, 1.

P. 57, 16. *μόναις βοαῖς*. Solennes formulae, velut illa: 'Christianos ad leones! Si Tyberis ascendit in moenia, si Nilus non ascendit in arva, si fames, si lues, statim Christianos ad leonem!' Tertull. apolog. 40. Similis exclamatio: *σταύρωσον! σταύρωσον!* Ioh. 19, 6. Saepissime praesides et proconsules eiusmodi acclamationibus civium prava iubentium etiam inviti, ne auram popularem amitterent, cedebant.

P. 57, 23. *Ἀντωνίνου ἐπιστολή πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας*. Hoc edictum, si modo fuit Iustino in manibus, ipse apologiae non inseruit, cui postea per alienam accessit sedulitatem. Nam nec mentionem eius usquam fecit, neque illud omnino extitit eo tempore quo apologiam suam scribebat. Quodsi extitisset, non est dubium, Iustinum potius hoc usurum fuisse ad defensionem sui, quia ad Antoninum dirigitur apologeticus, quam illo Hadriani, ad quem apologeticus non pertinet.' Ita Otto post Eichstadium in exercitatione Antoniniana V. Exstat hoc, quod vulgo Antonino Pio ascribitur, rescriptum, apud Eusebium h. e. IV, 13. Ipsa autem edicti inscriptio negotium exhibuit multis viris doctis, quorum alii cum Valesio statuunt Eusebium errasse qui Antonino Pio hanc epistolam tribuit, cum sit divi Marci Aurelii philosophi. Pii esse eam contendunt Petrus Halloix, Guilielmus Cave aliique; cum Valesio Grabius, Huetius et maxima pars eruditorum a Marco scriptam esse putant. Vide Valesium ad Euseb. h. e. IV, 13 et Thirlb. ad hunc nostrum locum. Altera controversia est de authentia. Supposititium esse Caesaris rescriptum, post I. I. Scaligerum et Moyl. argumentis perfecisse sibi visus est Thirlbius, Is. Haffner in libello de edicto Antonini Pii pro Christianis ad commune Asiae. Argent. 1781. 4. et Eichstadius in exercitatione Antoniniana supra iam laudata. Adversariorum partes susceperunt Hegelmaierus in comment. in edictum imp. Ant. P. pro Christianis. Tubing. 1767. 4. Cf. Heinichium

ad Euseb. l. c. p. 333, ubi in animadversionibus plurima habes docte apteque disputata.

P. 57, 26. τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας. Ita Cicero commune Milyadum et commune totius Siciliae in Verrinis dixit. Subintelligendum *συνέδριον*; habebant enim Asiani commune concilium totius gentis, quo singulae civitates legatos syndros mittebant, ut docet Aristides in quarta oratione sacram. Aristides illic scribit hoc concilium in superiore Phrygia convenisse i. e. Apameae vel Synadis. Videtur etiam in aliis civitatibus congregatum fuisse, et hoc Antonini rescriptum Ephesi i. e. eo in loco, ubi commune Asiae congregatum fuit, publice fuisse propositum, ab Eusebio l. c. memoriae proditum est. Erant in aliis quoque provinciis populi Romani huiusmodi concilia, ut conc. provinciae Africae, conc. Byzacenorum, conc. Tripolitanorum etc. Vales. ad Eusebium. Cf. Eichstadium l. c., qui monet haec concilia persecutionum in Christianos fuisse seminaria. Accusaverat commune Asiae Christianos, rescribit imperator.

P. 58, 22. Vide quorum auctoritate hanc historiam confirmare solent scilicet Tertull. apolog. 5, ad Scap. 4, Euseb. h. e. V, 5. Gregor. Nyss. in orat. in 40 martyres, Oros. lib. VI, 15. Dion. Cass. ap. Xiphil. p. 170. Iul. Capit. in vita Marci Antonini 24; Claudianum de VI. consulatu Honorii vers. 342. Themistium orat. XV. al. Cui plura de legione fulminea sive rectius fulminata noscendi libido fuerit adeat scriptores recentiores quos enumeravit Jablonskius in opuscul. tom. IV. p. 5 et Heinichius ad Eusebii histor. eccles. tom. II, p. 46 recenset. Videatur Fr. Leopoldi comitis Stolberg, hist. relig. Iesu Christi tom. VIII, p. 121 et quae a Borghesio Romano, clarissimo scriptore, de legionibus disputata sunt, in annal. archaeolog. X. p. 139. Inscriptiones exstant apud Gruterum 547, 6 et 567, 10; Murat. 869, 1 et 894, 4, Orellium inscript. lat. select. 517. 3147. 3368. 3369. 5447. 6497. 6522 et 6777. Non solum litteris consignata res est, sed etiam columnae Anto-

nini insculpta, ut publice non legi modo sed etiam spectari possit.

P. 58, 27. ἐν Κορίνθῳ. Legit Salmasius ἐν Καρνούτῳ (ita et Scalig. et Eichstadius); Thirlbio et Ottoni praeplacet Καρνοῦτον Carnuntum. Ibid. leg. παθῶν.

P. 58, 27. ὑπὸ δρακόντων. Δρούγκων in locum δρακόντων substituit Scaliger, notans, vocem drungus significare cohortem, eamque a barbaris saeculo Diocletiani ad Latino et ab his ad Graecos transmissam esse. Sed Salmasius in not. ad Iulium Capitolinum de vita Antonini cap. 24 retinendam docet vocem δρακόντων, utpote quae signum militare denotet, atque dracones decem in una quaque legione fuisse, adeo ut septuaginta dracones septem effecerint legiones; neque Romanos solum, sed et Parthos, Indos atque Scythas hoc signo usos esse probat: quamquam hoc loco de Romanis potius copiis accipiat. Maxime vero ad praesentem rem faciunt verba Luciani ab eo allegata: σημείον δὲ πλῆθους τοῦτο αὐτοῖς. χιλίους γὰρ οἶμαι δράκων ἄγει. Grabijs.

P. 59, 5. πατρίοις. In codicibus mss. legitur ad marginem πατρίοις. Mar.

P. 59, 16. παρήγοροι. Scaliger παρήγορον legit referendo ad deum. Mar.

ANNOTATIONES

IN

ΑΠΟΛΟΓΙΑΜ ΠΟΣΤΕΡΙΟΡΕΜ.

P. 61, 1. Καὶ τὰ χθῆς δὲ καὶ πρῶν proverbialis est locutio ab Homero profecta et prae caeteris ab oratoribus atque sophistis in deliciis habita; v. Casaubon. ad Strab. t. I. p. 7. Ast. ad Plat. de legib. p. 143. Lobeck. ad Phrynich. p. 323. Aliqua in huius apologiae initio desiderari, Perionio

suspicionem movit particula δὲ, quam exhibent codd. et editt. Scripserim tamen ego καὶ τὰ χθές τε καὶ πρόην, et quidem patris huius φήσεως aliorumque auctoritate fretus. Χθιζά τε καὶ πρόϊζα. Π. Π. 303; ἀνήκοον εἶναι ἐνιά γε χθιζά τε καὶ πρόϊζα γεγεννημένα. Plato Alcibiad. II. p. 141. D. Quod nunc apud Iustinum legitur vix Graecum esse videtur.

P. 61, 1. ἐν τῇ πόλει ἑμῶν. R. Steph. ἡμῶν, male. Vide p. 20, 1. Euseb. h. e. lib. II. c. 13. p. 83. ed. Stroth.

P. 61, 3. 4. ἐπὲρ ἑμῶν. Ita legunt H. Steph. et Maranus, idque cum omnium codicum auctoritate. Quin legendum sit cum Thirlbio, Thalemanno et Goetzio ἡμῶν, dubium non est, cum et sensus hanc lectionem flagitet, et similitudine exordii apologiae prioris p. 1, 5 firmetur.

P. 61, 6. σύναξιν. Hanc lectionem stare non posse et veram esse σύνταξιν, bene vidit Sylburgius; σύνταξιν ποιῆσαι nihil aliud est, quam συντάσσειν, componere.

P. 61, 13. Iam a librariis, quod veram huius exordii structuram non intelligebant, post verbum ὀρμησαι immissa est lacuna atque ab editoribus fere omnibus comprobata asteriscisque notata; mirifice tamen ab utrisque dissentimus. Nihil enim ad sententiae perfectionem deerit recta instituta interpunctione, quae talis fere est, ut verba χωρὶς τῶν πεισθέντων usque ad Χριστιανῶν cancellis includantur, ut quae sequuntur usque ad ὀρμησαι, coniungantur cum iis, quae hanc parenthesin praecedunt, ac quod iam Maranus vidit, duo nominativi subiecti improbi homines (ὃς ἂν σωφρονίζηται) et mali daemones (καὶ οἱ φαῦλοι δαίμονες) referantur ad verba φορεῖν ἡμᾶς παρασκευάζουσιν. Quare etiam post δαιμονιῶντας commate interpungas. Totius igitur exordii hic nexus, haec summa est: 'et quod nuperrime in urbe vestra, Romani, accidit, quaeque fere ubique similiter ab iudicibus peccantur, causam nostram Vobis a me exponi vehementer flagitant. Nam et ii omnes (ὃς ἂν σωφρονίζηται), qui sceleribus variisque vitis dediti ad meliorem se frugem adduci non patiuntur (διὰ τὸ δυσμετάθετον) propter

inveteratam peccandi consuetudinem ac difficilem ad virtutem nisum: nimirum eos dico (*χωρίς τῶν πεισθέντων*), qui non sunt e numero Christianorum; et pravi daemones, qui nobis inimici sunt, ac tales iudices veluti *δαιμονιῶντας* principes in servitio suo tenent, mortem nobis atque perniciem parant'. — Quae quidem quam bene cohaereant, nemo non videt.

P. 61, 19. Totus hic locus ab Eusebio lib. 4, 17 h. e. transcriptus est, ex eaque varias lectiones, uti antea factum, ad editionem Strothii subnotabimus.

P. 61, 19. *συνεβίον*. Ita Vales. et Stroth; Christophors. *συνεβίω* cum duorum codicum auctoritate.

P. 62, 1. *ἐπι*. Euseb. *ἐπειδή δέ*; ibidem l. 3 ante vocem *διδάγματα* Euseb. praefixum habet articulum *τά*.

P. 62, 2. *ἔγνω αὐτή*. Quidquid intra has voces et istas *ὀνόματος δὲ χριστιανοῦ* interiectum est, id deest in codicibus regio et Claromontano, ac desumptum est ex Eusebio, qui lacunam opportune explet. Monet Thirlbius legendum *ἔγνω αὐτή*; deest apud Euseb. postrema vox. Mar. Omisit eam Otto, propterea quod a codicum Iust. et Euseb. auctoritate sit destituta.

P. 62, 14. *Ἀλεξάνδρεια*. Infamis fuit Alexandria deliciarum et voluptatum fama, quae et proverbio locum dedit: 'Deliciae Alexandrinae.' Qui igitur malus Romae fuerat apud uxorem et inter concives, vix aliud ab eo Alexandriae expectari poterat, quam ut ibi absentibus iis qui eum a turpitudine revocare possent, solutior iret in praeceps vitiorum. Meminit deliciarum Alexandrinarum T. Quintilianus lib. I. instit. orat. c. 3: 'Gaudemus si quid licentius dixerint, verba ne Alexandrinis quidem permittenda deliciis risu et osculo excipimus.' Halloix. p. 304, 5.

P. 62, 17. *παρ' ἡμῖν*. Steph. et Vales. *παρ' ἡμῖν*. Nostram lectionem codicum duorum Colbertinorum et unius e regiis auctoritate firmatam defendit Thirlb., recepit Strothius et commendavit Burton ad Euseb. h. e.

P. 62, 22. *μὴ βουλομένον*. Haec verba desunt teste Marano in duobus codd. Colbert. et uno regio; sed ab omnibus editoribus Euseb. recepta sunt.

P. 62, 26. *αὐτῆς διοίκησιν*. Post haec verba legitur in editis et in H. Steph. exempl. *ὑπέσχετο*, quod a Valesio et Marano eiectum in sedem suam revocavit Strothius.

P. 62, 29. *Οὐρβικος*. Legitur in omnibus Eusebii codicibus mss. et editis *Οὐρβίκιος*. Sed cum a Iustino vocetur Urbicus semel et iterum initio orationis, atque etiam infra *ὃ Οὐρβικε*, satius videtur in his etiam, quae ex Eusebio desumpta sunt, eandem scripturam sequi. Id enim consentit, ut observat Valesius, et cum veteri inscriptione, in qua vocatur Q. Lollius Urbicus, et cum Apuleio, qui in sua defensione non procul ab initio praefecturae urbanae, quam idem gessit Urbicus, non obscure meminit. Haec autem verba, *ὃν Οὐρβικος ἐκολάσατο*, leguntur in omnibus Eusebii mss. codicibus, sed apud Nicephorum desunt. Rufinus videtur illa in interpretando neglexisse, quod quidem et Valesio accidit. Mar.

P. 63, 5. *ἤλθεν*. Praebet cod. Medic. et Fuket. *ἤχθη*, quae lectio probatur Valesio, Pearsono et Thirlbio; Ottonem in textum recepit; *προσῆχθη* Niceph.

P. 63, 9. *ὅτι οὖν*. Hanc meliorem lectionem notante Marano firmant tres codd. Colbert., unus e regiis et quidem antiquus cum Niceph. In edit. Euseb. et reliquis Iustini legitur *ὅτι οὐκ εἴη*.

P. 63, 18. *ἐκολάσω*. 'Κολάσαι scribendum censent Steph. ad Iustin. et W. Lowth., aut pro *τοῦ* reponendum secundum illum *δι ἧν*, secundum hunc *ὅτι*. Atque sic utique scribere debuisset Iustinus, cuius tamen negligentiae *τὸ ἀνακόλουθον* tribuo atque nihil mutō.' Haec quidem Strothius, cui assensum praebuit Heinichius ad Euseb. l. c. Sed cum aliis in locis, tum etiam nostro, opinor, viri docti pravae decepti interpunctione conati sunt loco sano afferre medellam. Tu, id ut videas, post *τίς ἢ αὐτῶ* interrogationis pono

signum; et locus omnis corruptionis, et Iustinus negligentiae nota est liberatus; τοῦ autem idem esse quod *ίνος*, vix opus est, puto, ut moneam.

P. 63, 19. *φιλοσόφω*. Ita uno excepto omnes habent Euseb. codd., itaque legerunt Niceph. et Ruf. Pravam esse lectionem *φιλοσόφον*, quam unus e regis praebet cod., supra p. 76 probasse mihi videor. — Articulus, qui illico ante *ιερά* sequitur, deest apud Euseb.

P. 63, 21. *δοκεῖς μοι*. Vide Evang. Ioh. 18, 17.

P. 63, 23. *καὶ χάριν*. Sine *καὶ* Euseb.

P. 63, 23. *ἀπαχθῆναι*. I. e. ad supplicium duci; cf. Euseb. h. e. VI, 41: *στρατιώτης τε αὐτοῖς ἀπαγομένοις παραστάς*. Est enim illud verbum hac in re proprium. Vide Ael. V. H. XIII, 34. Cf. Plat. Men. 13, 6 ed. Buttm.: *τάχ' ἂν ὡς γόης ἀπαχθείης*. Pollux VIII. 9, 102. Eodem modo vel *ἀγειν* legitur apud Ael. V. H. I, 30: *κατά τινα δαίμονα τῶν ἀγομένων*, i. e. eorum, qui ad mortem ducebantur. Kypke observatt. sacrar. tom. II. p. 61. Heinich.

P. 63, 24. *πονηρῶν*. Euseb. *πονηρῶν γὰρ δεσποτῶν τοιούτων*. Deest illud *τῶν* in Euseb. H. St. edit. et in tribus antiquioribus codic. iam saepe memoratis, nempe duobus Colb. et uno regio. Quare visum est expungendum. Mar.

P. 63, 24. *ἀπηλλάχθαι* — *ἀπαλλάχθαι*. *ἐπέπε καὶ παρὰ ἀγαθὸν πατέρα καὶ βασιλέα τὸν θεόν*. Hanc Euseb. lectionem firmant notante Strothio codd. et edit. Euseb., Niceph. et Ruf.

P. 63, 28. *καὶ ξύλω ἐμπαγῆναι*. Ita codd. et edit. Iustini omnes; e codicibus tamen Eusebii magna enotata est lectio- nis varietas. Praebet nimirum Cod. Maz. *καὶ ἐν ξύλω ἐντιναγῆναι*; Fuk. *καὶ ἐν ξύλω ἐντιναγῆναι*; Med. *καὶ ἐν ξύλω ἐνταγῆναι*; chronic. paschal. *καὶ ξύλω ἐντιναγθῆναι*. Vulgatam Iustini esse retinendam scripturam praefereendamque cuilibet allatarum, facile patet. Quodnam vero tormentorum genus sit hoc *ξύλον*, de eo magna est inter viros doctos dissensio, quae ob similitudinem eorum suppliciorum ad dirimendum

non est facilis. Convertit Rufinus: baculo et clava ferendum; Perion.: cruci suffigat; Langius et Christophorus: fustuarium pati; Scaliger: patibulo affigi; Valesius: in nervum compingi, et Maranus denique, Tertulliani fretus (locum respicit nostro plane dissimilem) auctoritate: ad stipitem affigar. Mihi veri perquam videtur simile, ξύλον hoc loco idem cruciatuum genus esse, quod et alio nomine Graecis κύφων dictum atque in Christianorum persecutionibus frequenter adhibitum fuisse legimus. Latine optime designatur vocabulo numellae. Vide quae ab Hemsterhusio et Harlesio ad Aristoph. Plut. v. 476 de κύφωσι sunt disputata. 'Numellae, ait Nonius Marcellus, machinae genus ligneum ad discrucianos noxios paratum, quo et collum et pedes immittunt.' Nervus vero, quemadmodum vertit Vales., si Isidoro lib. IX. orig. fides habenda, vinculum est ferreum, quo pedes vel cervicibus impediuntur. Denique nostram interpretationem et inde iuvare puto, quod plurimi loci, qui et a Suicero in v. ξύλον, et a Valesio citantur, ad nostram magis faciunt, quam ad Vales. sententiam. Cf. Heinichii Eusebii h. e. edit. l. c.

P. 63, 28. Κρίσκεντος τοῦ φιλοσόφου. ἀφιλοσόφου Euseb. Κρίσκεντος, ita etiam codices Eusebiani et Nicephorus. E nomine Latino Crescens Graeci fecere Κρίσκης, Κρίσκέντος. Euseb. h. e. 4, 16. De eius ingenio videndus Tatianus in orat. adv. Graecos c. 19, qui illum hominem ad omnem inhonestatem et iniuriam faciendam instructum fuisse affirmat.

P. 63, 30. ὅς γε περὶ ἡμῶν ἂ μὴ. — ὅς γε περὶ ὧν μὴ Euseb.; ὅς γε δημοσίᾳ καταμαρτυρεῖ ὡς ἀθέων ἡμῶν καὶ ἀσεβῶν χριστιανῶν ὄντων. Chronic. pasch.

P. 63, 32. Scripturam πεπλανημένως, quam tres Euseb. codices praebent et Valesius prorsus necessariam esse contendit, non recepit Stroth., sed vulgarem retinuit auctoritate codd. reg. Sav., Steph. et Rufin.

P. 64, 1. Pro πολὺ, quod in editis legitur, Mar. recepit

πολλῶν, quod exhibent melioris notae codices Colbert. et unus e regiis, Eusebiique editi. omnes.

P. 64, 3. μὴ συνῆξε. Ita locum sanavit Mar. ex Euseb., quem ita editi. (Thalem. et Goetzii v. g.) exhibent: ἢ εἰ ἐντυχῶν τῶ ἐν αὐτοῖς μεγαλείῳ, ἢ συνείς.

P. 64, 7. προθέντα. Ex Euseb. recepit Mar. pro vulgari προσαθέντα; προτιθέντα Grabii est coniectura.

P. 64, 8. μαθεῖν. Et hoc loco et alio paulo post (l. 14) copula apud Euseb. deest.

P. 64, 15. ὁμοίως Σωκράτει. Haec non leguntur apud Euseb.

P. 64, 16. φιλόδοξος. Quod de Crescente Iustinus, id patres de plerisque omnibus philosophis affirmare solent, eos nempe non veritatis inveniendae, sed aut ostentationis aut quaestus causa philosophari. Quare Tertullianus in apologetico suo c. 46 eos famae negotiatores, Hieronymus autem eos gloriae animalia atque popularis aurae rumorum vilia mancipia vocat. Vide Hieronymi epist. 26 et 34 et Tertullianum l. c. c. 46. Etiam Aristoteles in ethica sua ostendit nihil prodesse sermones philosophicos iis, qui vitam suam propterea non corrigant. Ethicor. ad Nicomach. II, 2. p. 1105. ed. Acad. Borussicae.

P. 64, 16. ὅς γε μὴ τὸ. Ita H. Stephani Eusebiana editio et tres vetustiores mss., quorum duo non agnoscunt sequens verbum ὄν (pro vitiosa Vales. scriptura ὄν Heinich. emendate scripsit ὄν), quod etiam a H. Steph. expunctum fuit. Editi nostri ὅς γε μὴδὲ τὸ. Mar.

P. 64, 17. Platonem exprimi lib. 10 de rep. a Iustino, viros doctos non fugit.

P. 64, 20. πάντες οὖν. Frequens praefectorum dictum. 'Arrius Antoninus in Asia cum persequeretur instanter, omnes illius civitatis Christiani ante tribunalia eius se manu facta obtulerunt. Tum ille, paucis duci iussis reliquis ait: ὃ δειλοί, εἰ θέλετε ἀποθνήσκειν, κρημνοὺς ἢ βρόχους ἔχετε'. Tertullian. ad Scap. 5.

P. 64, 28. *γεννηθῆναι*. Legendum *μὴ γεννηθῆναι* monuere Perionius et Sylburgius. Mar. Sed nec sic locus restitutus est; *τοῦ οὐ γεννηθῆναι* coniectura est Goetzii. Otto ita ad h. l. disputat: 'Vulgo *τοῦ καὶ γενν* Desiderari *μὴ* vel *οὐ* notavit Perionius, et recte Sylburgius *καὶ* pro *μὴ* a librario infulsum existimat; scilicet paulo post ait Iustinus *μὴ εἶναι*. Perperam igitur Grabius et Braunius *οὐ* volunt, quod in textum recepit Goetzius'. *Οὐ* nec volui nec volo.

P. 65, 7. *μεταβολαῖς*. Legendum esse *μεταβολὰς* observat Thirlbuis, et *στοιχεῖα* esse solem et lunam et alia sidera demonstrat ex Iustini dialogo §. 23 et 85. Vide Theophil. lib. 1. §. 4. Valde mihi arridet eiusdem viri eruditi observatio, qui legendum putat, *καὶ θεῖον τούτοις νόμον τάξας*. Mar.

P. 65, 12. *γυναικῶν μίξεσιν*. De angelis malis eorumque cum mulieribus consuetudine optime scripsisse putatur Keilius, cuius opuscula academica, rarae diligentiae specimina, tum in hoc, tum in aliis locis Iustini quae conferantur sunt dignissima. Edita sunt a Io. Dav. Goldhornio. Lips. 1821.

P. 65, 15. *διὰ μαγικῶν γραφῶν*. Legitur in apologia l. 14 (in hac nostra edit. p. 9, 24) *διὰ μαγικῶν στροφῶν*, ut Thirlbuis observat. Mox etiam legendum esse *ᾧν ἐπέφερον* admonet. Mar.

P. 65, 28. *ὄνομα* — *ᾧ γὰρ ἄν*. Locus a viris doctis varie tentatus, a Marano simili tantum dotatus ex I. Damasc. sententia, neglectus. Putat Davis. omnino legendum *ὁ γὰρ ἄν*, quam coniecturam cum aptissimum praebet sensum, aegre relinquimus, infausta hoc loco particula *καὶ* coacti. Altera autem coniectura, quae est Perionii *τοῦ θεμένου* legendis, efficitur nihil, quare codicum scriptura *ᾧ γὰρ* retinenda et *ἔχοι* cum Thalemanno legendum pro *ἔχει*.

P. 66, 1. *γεννώμενος*. Codicis Clarom. lectionem *γενόμενος*, Scaligero in notis ad Euseb. chronic. probatam, reie-

cerunt Marano annotante Bullus et Grabius. Ad incorruptum hunc locum conferri meretur Keil. l. 1. p. 436.

P. 66, 2. *Χριστός μὲν, κατὰ τὸ κεχρίσθαι.* Scaliger loco mox citato legit *χρίσαι*: sed Grabius et alii verbo passivo activam significationem tribuunt, ita ut Christus dicatur verbum, quia per illud deus omnia iunxit et ornavit. Solus Gelenius reddidit eo, quod unctus sit. Verbum Iustinus unctum fuisse dicit, quia splendor est paternae gloriae et lumen de lumine. Hoc verbum *χερίσθαι* satis aptum videtur ad significandum splendorem. Sic enim Theophilus Antiochenus lib. I. num. 12 ait: 'nullum opus ornatum esse posse, nisi ungatur et ad splendorem expoliatur', *ἐὰν μὴ χρισθῆ καὶ στιλβωθῆ*. Ait ibidem aerem quodammodo luce inungi, *τρόπῳ τινὶ χρίεται φωτί*. Valentiniani inter alia nomina, quae verbo mundum creanti tribuebant, Christum illud appellabant: et Christum dicebant esse lumen illud, quo recedente Achamoth perturbata fuerat, Iren. lib. 4. n. 1 et 5. S. Ambrosius in libro de fuga saeculi cap. 13 de verbo sic loquitur: 'unctus naturaliter legitur a deo patre, quia lumen est verum, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum'. Docta ad speciem haec est Marani ad hunc locum observatio, re tamen vera inepta atque ventosa. Ne multa, docet Iustinus humani generis sospitorem, Christum, id est unctum sive regem, dictum esse, quod ipsi rerum creaturarum imperium a summo numine sit traditum. Huius interpretationis vocis *Χριστός* exempla a Suicero in Thesauro monstrantur, ubi noster locus cum Scaligeri explicatione transcriptus est.

P. 66, 7. *Ἰησοῦς δὲ καὶ ἀνθρώπου καὶ σωτῆρος ὄνομα.* Hic mihi iterum Maranus vocandus est ad partes, ita ad hunc locum disputans: nomine Iesu hominem simul et salvatorem designari, ait, quia illud verbo incarnato sciebat convenire. Hoc enim discrimen inter Christi et Iesu nomen a Iustino ponitur, quod primum verbo ante incarnationem competere crederet, alterum post incarnationem. — Sed

Iustinus de his nihil, qui docet nomine Iesu significari ἄνθρωπον, i. e. ἄνθρωπον κατ' ἔξοχὴν, et Hebraica quidem lingua ad hanc interpretationem adductus. Putabatur videlicet in voce ἄνθρωπος contineri ἄνθρωπος, similesque gnosticorum interpretationes sive somnia videri possunt apud Irenaeum libr. II. adv. haeres. cap. 22. p. 149. ss. ed. Massuet. Vide Goetz. p. 30. Σωτήρ dicitur, quia putabatur nomen Ἰησοῦς ab ἰδομαι esse profectum. P. 66, 8. ὡς προέφημεν. Cf. p. 18, 25. etc. P. 66, 10. κατάλυσει. Legendum ἐπὶ κατάλυσει, ut Perionius et Sylburgius viderunt. Legendum etiam ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν πιστευσόντων coniecit Thirlbuis. Coniecturam firmavit Goetzius similibus ex Iren. et Epiphani. locis (cf. p. 46, 30) et Otto in textum recepit. Similia sunt illa apolog. I, 57 in hac nostra edit. p. 46, 57. P. 66, 12. ἐν τῇ ἡμετέρᾳ. H. Steph. et Thirlb. sine causa legi volunt ἡμετέρᾳ. Mar. P. 66, 14. ἐπορκίζοντες. Steph. Thalem. et Goetz. ἐξορκίζοντες et mox ἐξορκιστῶν. Inutilis prorsus coniectura temere a Goetio in textum recepta. Vide Suicer. in v. P. 66, 18. κατέχοντας. Clarom. κατέχοντας et ad marginem κατέχονται. P. 66, 22. ὃ γινώσκει ἐν τῇ φύσει, ὅτι αἰτίον ἐστίν. Difficillimus est locus et variè tentatus. Perionius interpretatur: 'Quod quidem Christianorum semen scit deus causam esse in natura, i. e. cur naturam rerum velit manere et stare'; Langus: 'Quod (semen) naturae rerum causam esse novit'. Quae omnia a Grabio improbantur. Grabius ipse ita interpretatur: 'quod (Christianorum semen) praevidet in genere humano(?) quoniam ipse primam rerum causa est, quae interpretatio Ottoni nihili esse videtur. Segaario (ad Clem. Alex. Quis dives salvetur, p. 321) Iustinus scripsisse videtur: εἰ τ. φ. ὅτι κρεῖττόν, quae coniectura iterum ab Ottoni reiicitur. Aut igitur locus silentio praetereundus est, quod Thirlbio placuit, aut plane alia via incidendum est

ut medicina tentetur. Nos igitur existimamus male vulgo *αἴτιον* dici causam, cum reum significet, quae observatio nos in eam opinionem adduxit, ut putemus locum ita explicandum esse: propter semen Christianorum quod natura sua in culpa sive reum esse intelligit. Ita Paulus apost. ad Ephes. 2, 3. *καὶ ἡμεῖν τέκνα φύσει ὀργῆς*, intelligendusque locus est de vitio originis, quemadmodum ab Augustino peccatum originale definitur. Iam locus noster ab alio plane simili apol. I, 28 explicatur, ubi haec leguntur: 'Interposita mora, quominus deus id hactenus perficeret, ut mundus scilicet interiret, propter hominum genus contigit. Praevidet enim quosdam ex poenitentia salutem consequuturos, quosdam nondum esse natos'. Differt igitur deus sententiam propter Christianos, qui, ut reliqui homines, natura prima vitiosi sunt, sed tamen si velint possint poenitentia et iuste vivendo salvari. Cf. dialog. cum Iud. Tryphone §. 39. et infra l. 29. *οἱ μὲν φαῦλοι* etc. et vid. apol. I, 45, ad Diognet. 6. Orig. c. Celsum lib. IV. et VIII. Duplex est autem Iustino hominis generatio, carnalis una, spiritalis altera; illam *πρώτην γένεσιν* supra p. 50, 17 nominavit.

P. 66, 30. *ἐκπύρωσιν*. Epist. Petr. II, 3. 10 et apolog. I. p. 49, 11.

P. 67, 11. *εἰ οὐκ ἦν ἐπ'*. Legit Thirlbius *εἰ οὐ καὶ* (aut *οὐκ ἂν ἐπ' ἀμφοτέρω τρέπεσθαι δύναμιν εἶχε*. Mox idem legit *τάδε μὲν*. Mar. Otto cum Goetzio scribit: *εἰ οὐκ ἂν*.

P. 67, 18. *εἰμαρμένη*. Scripserunt de fato Chrysippus, Zeno, Cicero, Plutarchus, Alexander Aphrodisius, sed omnium optime divus Thomas Aquinas libello proprio. Est autem fatum vel necessitas, quemadmodum a Mureto definitur, velut sempiterna quaedam et indeclinabilis series rerum, et catena volvens semel ipsa sese, et implicans per aeternos consequentiae ordines, ex quibus apta connexaque est.

P. 67, 19. *παράρτεπόμενα* — *ἢ μὴδὲν εἶναι θεόν*. Frustratorquent se in eo, quomodo haec cum antecedentibus et se-

quentibus cohaereant. Videntur esse transposita et post κα-
κία γεγόμενον ponenda. Thal. Ottoni, qui idem sentit, quod
Maran. tradiderat, supplendum videtur verbum φήσουσι:
quos non sequor; mihi videtur supplendum ἀνάγκη scil.
ἐστί, ut sit totius loci constructio: si fato omnia fieri docent,
necesse est, — δυνὼν τοίνυν θάτερον, — aut deum esse
negent aut statuant nullum inter virtutem et vitium inter-
cedere discrimen. Apol. 1. c. 28 et 43.

P. 67, 29. ὡς προέφημεν. Apol. 1. p. 36, 28. Vide Ot-
tonis librum: de Iustini m. scriptis et doctrina p. 21.

P. 67, 29. Μουσώνιος. Musonius Volsiniensis, philoso-
phus Stoicus, ob confidentiam et immodicam libertatem a
Nerone caesus. Vide Suidam.

P. 67, 33. Addidit Otto post εἰ τοὺς particulam negativam
οὐ. Recte.

P. 68, 6. ἐσομένης. Commodius, ut iam nonnulli obser-
varunt, legeretur μελλούσης . . . ἔσεσθαι. Mar.

P. 68, 11. φόβητρά. Solebant philosophi Christianos ri-
dere quod carnis resurrectionem et poenas aeternas assere-
rent. 'Si gehennam comminemur, quae est ignis arcani sub-
terraneus ad poenam thesaurus, proinde decachinamur.'
Tert. apolog. 47. Celsus ap. Orig. lib. IV. Arnob. adv.
paganos II, 14.

P. 68, 19. καὶ ὁ αὐτῶν πατήρ κ. τ. λ. Hoc loco omnes
haesitarunt critici et editores, atque quid coniciendo pos-
sent, experti sunt. Maranus putat, postrema necessario cor-
rigenda esse hoc modo: οἱ τούτοις οὐ συντιθέμενοι, ἄδικοι.
Sed ultima verba οὐκ ἄδικοι sincera esse ex apposito οὐκ
ἄδικοι ἐκεῖνοι satis evidenter apparet. Alias aliorum con-
iecturas ut taceam, mihi quidem videtur scribendum αὐτοῖς
pro αὐτῶν, atque ita totus locus vertendus, 'sed cum nec
illi iniqui sint, nec eorum pater qui eos eadem facere per-
logum docet, sequitur eos qui ipsis obsequuntur, iniquos
non esse'.

P. 68, 24. αἰσχροῦ καλῶ. Proverbialis sententia est: ἄλλα

παρ' ἄλλοις καλὰ, quae num e Iustino an aliunde desumta sit nescio.

P. 69, 1. διὰ τοῦτο λόγ. Melius ac facilius correxit Pearson. διὰ τοῦ τὸ λογ., quam Perionius et Maranus, qui volunt διὰ τὸ.

P. 69, 7. οἱ προγεγραμμένοι. Legendum προγεγεννημένοι ut in apol. I. n. 45. Thirlb. Nostrae edit. p. 36, 23.

P. 69, 21. ἐπιστέθη. Legendum cum Thalem. ἐπέσθη, ut Sylburgius voluit et sequentia docent. Otto in textum recepit.

P. 69, 29. τὰ σκεύη. Leni, sed praestanti medela hunc locum restituit Thalemannus, scribendo κατασκευή; in textum receperunt Goetzius et Otto.

P. 70, 3. Ξενοφῶν. Fabula de Hercule Prodicio narratur a Xenoph. in memorab. Socrat. II, 1, a Cicerone in lib. I. de officiis 32 et a Maximo Tyrio, dissert 4.

P. 70, 5. ἐρωτοπεποιημένφ. Vereor, ne legendum sit χρωματοπεπ. Hoc convenit Xenophonti M. S. II. 1, 22, qui κακίαν dicit fuisse fucatam, κεκαλλωπισμένην τὸ χρώμα, ὥστε λευκ. etc. Thalem. Defendi tamen potest vulgaris lectio ex his Xenophontis verbis: ἐσθῆτα δὲ ἐξ ἧς ἂν μάλιστα ὄρα διαλάμποι. Mem. I. II. 1, 22. Quare nihil mutandum esse censeo.

P. 70, 15. ἄλογα. Bene Sylburgius coniecit, legendum ἀλγεινά vel ἀληγνά. ἀμήχανον γάρ ἐστι τὸ ἄλογον. Pearson coniecit ἄκοσμα. Otto nihil mutandum existimat.

P. 70, 17. φθασιῶν. Maranus et Otto male volunt ἀφθάρσιων.

P. 70, 24. πάντα οὖν ἔχει. Huius loci, qui interpretes mirum in modum torsit, vitium sanari potest, si una addita litterula legamus πάντα ροννεχῆ. In codice Claromontano legitur πάντα λογισμὸν ἔλκοντα, ceteris in textu omissis, sed tamen ad marginem ab alia manu restitutis. Legit etiam Thirlbius ροννεχῆ et paulo ante cum Perionio ἔφασαν pro

ἔφθασαν. Mar. Illud ἔφασαν ab omnibus editoribus probatum a Goetzio et Ottone in textum receptum est.

P. 70, 26. καὶ γὰρ — φονευθησόμενον. Transscripsit hunc locum Euseb. h. e. 8. ed. Burton. p. 240. — χαίρων διδασί. — χαίρω δόγισι cod. G. Euseb.

P. 70, 27. ὄρων δὲ ἀφόβους. — ὄρων δὲ καὶ ἀφόβους Euseb. l. c.

P. 70, 28. καὶ πάντα τὰ ἄλλα. ἄλλα apud Euseb. deest.

P. 70, 30. ἀνθρωπίνων. — ἀνθρωπέων. Euseb.

P. 70, 32. ὅπως τῶν αὐτοῦ ἀγαθῶν στερηθῆ. — ὅπως τῶν ἑαυτοῦ στερηθεῖη ἐπιθυμιῶν. Euseb.

P. 70, 33. ζῆν μὲν. — μὲν deest apud Euseb.

P. 71, 1. ὅτι γε. — ὅτι sine γε Euseb.

P. 71, 1. κατήγγειλε. Sylburgius posuit κατήγγελλε, quia eodem modo legitur apud Eusebium. Sed nihil vetat, quominus aoristum retineamus. Paulo post legit Thirlbuius ἔλκουσιν. Mar. καταγγέλλειν. Niceph.

P. 71, 4. εἰς βασάνους εἴλκυσαν. Ex edit. Thirlbii ἔλκουσιν textui inseruit Goetzius βασάνους. Per tormenta quærere et usitatissimum simul et foedissimum apud Romanos veri inveniendi genus fuit, saepissime etiam in Christianos adhibitum. 'Necessarium credidi ex duabus ancillis, quae ministrae dicebantur, quid esset veri, et per tormenta quærere'. Plin. ep. lib. X, 97.

P. 71, 7. ἃ αὐτοὶ φανερώς πράττουσιν. Haec, scilicet illa crimina quae falso Christianis obiiciuntur, quo magis refutaverim, a vobis fieri ostendam partim in aperto, et partim in occulto, per quod forsitan et de nobis credidistis. Infantes penes Africam Saturno immolabantur palam usque ad proconsulatum Tiberii, Tertull. apologet. 9. v. eiusd. lib. ad nat. 15. Tatian. orat. ad Graecos. Porphyr. apud Theodoret. p. 108 et 109. Graccarum affect. cur.

P. 71, 12. Κρόνον μὲν μυστήρια. De crimine infanticidii et dapium Thyestearum vide notam ad p. 20, 25; de

usu autem Romanorum certis diebus Saturno et aliis diis deabusque hostiis humanis litandi vide omnino doctam Thirlbii ad hunc locum disputationem et Doellingeri Monacensis, immensae doctrinae hominis, librum: Judenthum und Heidenthum, s. v. Menschenopfer.

P. 71, 14. *ειδώλω*. Ut foedus inter Latinorum et Romanorum populos ictum sempiternum maneret, Tarquinius commune Romanis et Latinis in Albano monte fanum condidit Iovi Latiali sacrum, atque huic Iovis idolo aut signo sanguine humano certis anni diebus litarunt, quae quidem res ab omnibus scriptoribus profanis, ne propriam proderent infamiam, silentio praetermissa est, sacri tamen scriptores studiose fecerunt ut turpissimum facinus memoriae proderetur. Inter hos est Tertullianus qui similia in libro suo apologetico c. 9 scribit: 'Aeneadarum piorum est Iupiter quidam, quem ludis suis humano proluunt sanguine'.

P. 71, 17. *ποιούμενοι*. Ut accuratior sit oratio, legendum monet Thirlbii *ποιουμένον*, vel supra *προσροαίνετε*. Mar.

P. 71, 24. *εἰ δὲ καὶ νῦν τις ἦν*. Optime Maranus corrigit *εἴθε καὶ νῦν τις ἦν*.

P. 71, 24. *τραγικῆ φωνῆ*. Observat Thirlbii post Grabium, fuisse Cratem magnum concionatorem et mirifice deletatum fuisse clamitando et increpando cives suos ex superiore loco: Plutarch. *περὶ παιδων ἀγωγῆς* p. 4. et Suid. in voce *Κράτης*.

P. 72, 3. *τοῦ Χριστοῦ*. Brachylogia pro *τῶν διδαγμάτων τοῦ Χρ.*

P. 72, 8. *ἄποπτον*. Legitur apud H. Stephanum *ἄποπτον*, ex quo potest confirmari coniectura Langi, qui legit *ἄπρωτον*. Vulgatam lectionem non carere commodo sensu existimat Sylburgius, si nimirum scientiam *ἄποπτον* intelligamus non facile parabilem et a communi captu et intelligentia remotam. Grabius reddendum eodem sensu putat, scientiam sublimiorem. Mar. Sed quam falsus sit commodus ille sensus, ex hac Davisii ad Cicer. de nat. deor. lib. I. p. 3

animadversione intellige. Ἀποπτος est ἀσφαλής, βέβαιος, ut interpretatur Hesychius; et frustra fuit Metaphrastes, qui ἄπτωτον reposuit. Sed nec melius Grabio res cessit, qui sublimiorem scientiam vult intelligi.

P. 72, 11. μετὰ τὸν θεόν. Vide Maran. ad h. l. et Ottonis librum de Iustini m. scriptis et doctrina p. 88.

P. 72, 20. βιβλίδιον, libellus. Non unius generis sunt libelli; hoc loco intelligenda vox est de libello supplici. Fuit in more positum ut principes non viva voce sed per libellos adirentur. Iis porro tunc subscribebant principes ive magistratus (ὑπογράφαντες) quod fieri vellent. Lampr. in Commodio 13. Rogat Iustinus ut subscriptus libellus proponatur. Haec quoque vox proponere, προθεῖναι, loquendi proprium genus est. Proponi dicebantur, quae ut oculis paterent in publico proponebantur. Constitutionibus principum addi solebat vox: προτεθείσθω, 'proponatur!'. ἵνα δὲ ταύτης τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας καὶ τῆς καλοκάγαθίας ὁ ὄρος πρὸς γνώσιν πάντων ἐνεχθῆναι δυνήσῃ, προταχθέντος τοῦ σοῦ προστάγματος ταῦτα ἐφ' ἡμῶν γραφέντα, πανταχοῦ προθεῖναι καὶ εἰς γνώσιν πάντων ἀγαγεῖν ἀκόλουθόν ἐστιν. Euseb. h. e. X, 5 et de vita Const. m. III, 45 ad eundemq. Vales. notam et Iustini apolog. supra p. 60, 5 et alios locos ap. Brisson. de formulis lib. 3. 76. 77. p. 303 (306). Etiam vocabulum ἀξιοῦμεν est e re forensi; nam et libellus ἀξιώσις vocatur; in l. 9. D. ad leg. Rhod. Faciunt ad nostrum locum illustrandum Tertulliani loci duo. Unus: 'non licet vobis, Romani imperii antistites', pungens ut saepissime scribit, . . . ad iudicandum palam despicere et coram iudicare, quid sit liquidum in causa Christianorum, quia vestra de iustitia diligentia in publico aut timet aut erubescit inquirere'; alter: 'necesse est vel hoc modo erumpere ad proponenda vobis ea, quae palam non vultis audire'. Illa verba sunt ex apologetico §. 1, haec ex initio libelli ad Scapulam missi.

P. 72, 24. διὰ. Perionius scribit διὰ τὸ. Ita etiam Maranus cum reliquis editoribus legendum putat.

P. 72, 24. γνωριστόν. Legendum γνωριστικόν a multis et a Marano iam observatum est.

P. 72, 30. πρόστιμον. Bene Thirlb. προστιμῶν.

P. 72, 33. ποιήσοιμεν. Legendum ποιήσομεν.

P. 73, 4. Σωταδείους. Sotades Cretensis, poeta lascivus, qui obscœna multa, phlyacas sive cinaedos scripsit, unde Cinaedus dictus est a Martiali. Hinc Sotadeum carmen. Vide Suidam s. v.

P. 73, 5. Φιλαινιδεΐους. Philaenidis celebre inter scriptores obscœnos nomen, quæ de schematè Veneris scripsisse fertur. Vide Suidam ed. Bernhardi s. voc. Ἀστυνάσσα et Δημοχάρης p. 1263.

P. 73, 7. καὶ γενομένοις. Thirlb. de scena explicat. Quæ in tragoediis et comoediis exhibentur, ita ut non solum scripta legi, sed in scenam etiam producta spectari possint.

P. 73, 11. ἰπὲρ ἑαυτῶν. Nihil mutandum. Optat Iustinus ut patres conscripti recte iudicent non Christianorum sed sua ipsorum causa. Vide apolog. I. p. 5, 13 et supra hac ipsa pag. I. 1. τούτου γε μόνου. 'Christiani enim magis damnati quam absoluti gaudent'. Tertull. ad Scap. Idem in apologet. sub initium: 'Christianus damnatus gratias agit'.

INDEX RERUM.

Numeri priores paginas indicant, lineas posteriores.

- A.**
- Acta Pilati 27, 28. 38, 7.
 Adiuratores 66, 16.
 Adonis 19, 17.
 Adrianus 57, 1.
 Adventus Christi 41, 16.
 Aeditui 6, 15.
 Aesculapius 17, 6. 45, 13.
 Amen 54, 26.
 Amphiloehus 15, 1.
 Angeli boni 4, 27.
 Angeli mali 65, 10.
 Animi immortalitas 14, 19.
 15, 25. 16, 10. 17, 1. 53, 20.
 Antinous 22, 16.
 Antiope 19, 21.
 Antoninus, Aelius Adrian.
 1, 1. 57, 25.
 Antoninus, Marc. Aurel. 58, 22.
 Apostoli 30, 23. 56, 3.
 Aquae aspersio 51, 4.
 Arbores pro diis habitae 19, 4.
 Ariadne 17, 11.
 Assessores, *παροεδροι* 14, 26.
 Auspicia 51, 10.
- B.**
- Bacchius, Iustini avus 1, 6.
 Bacchus 17, 8. 19, 14. 44, 23.
- Baptismus 49, 22. 51, 4.
 Barchochebas 23, 15.
 Bellerophon 17, 11. 45, 3.
 Bethlehem 26, 28.
 Bibliotheca a Ptolemaeo con-
 dita 23, 1.
- C.**
- Calamitates imputantur Chri-
 stianis 57, 30.
 Calumniae innocentibus nihil
 nocent 21, 15.
 Capparetaca 20, 11.
 Caritas Christianorum 9, 32.
 10, 1. 47, 5.
 Castitas; de ea Christi prae-
 cepta 10, 14.
 Census (*ἀπογραφαι*) sub Cy-
 renio 27, 2.
 Christus, veri dei filius et
 apostolus 8, 19. 9, 13. 17,
 30. primogenitus et *λόγος*,
 cuius totum genus huma-
 num particeps 36, 25. rex,
 quia per eum omnia sunt
 creata 66, 2. caro factus
 55, 9. homo factus 66, 9.
 e virgine natus 55, 9. sub
 Cyrenio 36, 21. Dei *τὸ*
ἄλογον λογικόν 69, 1. utrum

- Deus esset, an homo, nescierunt daemones 44, 22. Latuit usque ad aetatem virilem 27, 5. Eius docendi ratio 10, 15. Quare homo factus et mortuus sit, et quare resurrexerit 53, 14. 9, 9. 16, 27. 36, 25.
- Christiani, unde dicti 8, 20. nomine sunt optimi 2, 33. Christiani sunt omnes, qui rationi parent 36, 27. ex omni hominum genere vocati 1, 5. veriores, non ex Iudaeis, sed ex gentibus Christiani 42, 29. Nomine, non re Christiani 3, 19. religionis accusandae offerunt causam 3, 21. Qui doctrinam moribus non referunt, non sunt Christiani 13, 7. Sine causa odio habentur 1, 9. ob nudum nomen damnantur 3, 10. Athei 4, 22. 8, 31. 72, 2.
- Scelera illis obiecta 20, 25. probari non possunt 18, 31. an ab Haereticis committantur, non liquet, ibid. Horum criminum auctores daemones 7, 6. 8, 5. 18, 29. Chr. cum philosophis et poetis multa docent similia 16, 9. 70, 26. Quemcunque doctrinae suae initiat 4, 29. quae docent probant 42, 18.
- Christianorum sunt, quaecunque philosophi docent 49, 16. Doctrina Christianorum longe superior philosophorum placitis 68, 33. summi Dei sunt veneratores 4, 25. ac Christum iure colunt 9, 14. Christianorum religione hominum vita et mores immutati 9, 20. 10, 24. 14, 16. 55, 6. 59, 6. Propter Christ. mundi interitus differtur 66, 19. quale regnum exspectent 7, 10. pro inimicis orant 10, 3. vectigalia libenter pendunt 14, 1. Eorum caritas 9, 31. 10, 1. 47, 5. Eorum castitas; de ea Christi praecepta 9, 28. 10, 14. 22, 10.
- Confessores 56, 17.
- Conflagratio (*ἐκπέλωσις*) 49, 11. 66, 30.
- Coronae 5, 31. 19, 10.
- Cotinum 58, 27.
- Creatio mundi 48, 3. cur mundus creatus 6, 25. 64, 24. 65, 9.
- Crescens Cynicus 63, 28. 64, 15. 70, 1.
- Crux 15, 15. 46, 3. 48, 28.
- Cynici 64, 18.
- Cyrenius 27, 3.
- D.**
- Daemones 4, 3. 4, 1—14. 6, 3. 7, 6. 8, 5. 9, 24. 17, 26. 18, 29. 19, 29. 21, 20. 31, 12. 44, 23. 46, 12. 47, 27. 61, 14. 65, 11. 68, 26.
- Daemoniaci 14, 30.
- David 32, 17.
- Deucalion 66, 28.
- Deus 6, 2. non indiget hominum oblationibus 6, 10. *ἀνομήμαστος* 6, 24. 50, 26.
- Universorum parens 8, 19. 35, 29. 50, 24. ingenitus 9, 27. 65, 28. futura praevidet 35, 12.
- Diabolus 21, 20.
- Diaconi 54, 29. 56, 45.

- Dii 3, 29. 19, 3. 57, 27.
 71, 25. 72, 27.
 Dioscuri 17, 9.
 Doctrina Christiana adum-
 brata 10, 14.
 Dodonae oraculum 15, 1.
 Dracones 58, 27.
- E.**
- Eleemosyna 11, 16. 56, 11.
 Empedocles 15, 3.
 Epicurus 67, 4. 71, 19.
 Episcopus 56, 5, 9—15.
 Epistola Adriani 57, 8.
 Epistola Antonini 57, 22.
 Erebus 48, 18.
 Evangelia 55, 15.
 Eucharistia 55, 3. 56, 10.
 Eunuchi 21, 12. 22, 12.
 Exempla virtutis 59, 10.
 Exploratores 58, 29.
 Expositio puerorum 20, 33.
 22, 5.
- F.**
- Fabulae de diis 3, 28. 17, 3.
 19, 1. 44, 15. 45, 14.
 53, 25.
 Fatum 33, 21. 67, 18.
 Felix, Alexandriae praefectus
 22, 10.
 Ferentarii 59, 1.
 Fides Christ. 7, 2. 9, 8. 16,
 13. 22, 23. 24, 29. 43,
 28. 68, 33.
 Figura humana 45, 26.
 Flavia Neapolis 1, 7.
- G.**
- Gehenna 16, 6.
 Gentilium vita moresque 9,
 28. 17, 1. 21, 1. 21, 15.
 43, 10. 58, 7. 66, 32. 67,
 25. 69, 5. 71, 2. 73, 4.
 Gentilium solennes conventus
 35, 15. quae docuerunt
- 16, 14. a prophetis didi-
 cerunt 35, 12. et a Mose
 48, 3. 49, 1. 70, 3. 72, 3.
 Germania 59, 18.
 Gittum 19, 32.
 Granianus 57, 10.
 Gratia 7, 2. 11, 6. 69, 19. 72, 10.
- H.**
- Haereses 19, 26. 46, 17. 47, 18.
 Helena, comes Simonis magi
 20, 7.
 Heraclitus 36, 28. 67, 28.
 Hercules 17, 8. 45, 10. 70, 3.
 Herodes 23, 4.
 Homerus 15, 4. 69, 15.
 Homines libero arbitrio prae-
 diti 33, 14. natura fratres
 61, 4. Hominum gratia
 mundus factus 64, 24.
 Hospites 56, 18.
 Hystaspes 16, 9. 35, 20.
- I.**
- Idololatria 19, 3.
 Ieiunium 49, 27.
 Iesse, proavus Christi 25, 18.
 Ignis aeternus 17, 30.
 Imperatores 46, 2. morien-
 tes immortalitati consecran-
 tur 17, 13. eorum imagi-
 nes 46, 6.
 Inscriptiones 46, 8.
 Inspectiones puerorum incor-
 ruptorum 14, 24.
 Iudas, *προπάτωρ* Iudaeorum
 24, 9.
 Iudaei 23, 32. 37, 14. 38,
 17. 42, 4. 43, 3. 51, 25.
 Iudices 2, 4. 57, 4. 61, 14.
 Iudicium 5, 23. 7, 23. 14,
 14. 21, 24. 33, 17. 35, 14.
 41, 21. 46, 30.
 Iupiter 17, 3. 17, 16. 18, 18.
 19, 21.

- Iusiurandum 12, 24.
 Iustinus 1, 19, 20, 29. 46, 25.
 49, 24. 61, 3. 63, 27. 64, 8.
 70, 26. 71, 30. 72.
 Iustitia 24, 29.
- L.**
 Lector 56, 5.
 Leges humanae 7, 5. 8, 1.
 68, 17 et 21.
 Legio 58, 32.
 Liberi creati homines et angeli 6, 29. 21, 27. 33, 14.
 34, 14. 69, 25.
 λόγος, v. Verbum.
 Lucius martyr 63, 13–21.
- M.**
 Magia 9, 24. 14, 24. 20, 1.
 65, 15.
 Magistratus δαίμονιῶντες 61, 15.
 Malum probus a quoquam perpeti nequit 2, 25. 67, 8.
 Marcion 20, 15.
 Martyres 5, 13. 7, 13. 58, 1.
 63, 6. 64, 27. 69, 11.
 70, 26.
 Materia mundi 48, 5. 6, 26.
 Matrimonium secundum illicitum 10, 24. Matr. finis 22, 6. Cf. 61, 19.
 Menander comicus 16, 24.
 Menander Samaritanus 46, 18.
 Simonis discipulus 20, 10.
 Mendacium 5, 15. 30, 12.
 Mercurius 17, 5. 18, 5.
 Meretrices 21, 1.
 Milites 30, 17.
 Minerva 54, 5.
 Minucius Fundanus 57, 9.
 Miracula 20, 13. 66, 7.
 Mithra 55, 20.
 Mors 17, 13. 46, 6. 47, 7.
 69, 27.
- Moses 23, 31. 35, 3. 44, 15.
 51, 13 et 26. 48, 15 et 22.
 Mundus 64, 23. 16, 12. Mundi materia, vide s. v.
 Musonius 67, 29.
 Mystera Veneris et Proserpinae 19, 17. 21, 14.
- N.**
 Necyomantia 14, 24.
 Noë 66, 27.
- O.**
 Opere maior opifex 16, 25.
 Osculum pacis 54, 18.
- P.**
 Patientia 12, 9.
 Peccatum originale 50, 17.
 Pegasus 45, 4.
 Persecutiones 2, 6. 3, 9. 4, 1.
 8, 2. 19, 28. 20, 29. 46, 30.
 47, 7. 61, 8. 67, 34. 68, 25.
 71, 3. 72, 13.
 Perseus 17, 10.
 Philaenidea carmina 73, 5.
 Philosophi 3, 24. 63, 29.
 Philosophia 2, 22.
 Plato 2, 22. 5, 23. 35, 1 et 35. 48, 4. 49, 3 et 8.
 Poenae aeternae 5, 26. 14, 22. 34, 27. 36, 17. 41, 22.
 42, 2. 61, 9. 62, 5.
 Poenitentia 59, 23.
 Poetarum scripta 15, 4. 44, 14.
 67, 25. 71, 19.
 Pompeianus 58, 30.
 Pompis Deum celebrant Christiani 9, 5.
 Pontius Pilatus 27, 28. 28, 7.
 Preces faciunt Christ. 9, 1.
 pro regibus 14, 10. ante baptismum 49, 27. ante Eucharistiam celebrandam 54, 14. Cf. 55, 27.

- Priscus, Iustini pater 1, 6.
 Prophetæ 22, 23. 23, 19.
 25, 11. 33, 5 et 14. 35
 seq. 41, 10.
 Prophetiæ 8, 17. 19, 16. 20,
 6. 32, 30. 33, 1. 35, 20.
 42, 21. 43, 29. 45, 17.
 Proserpina 54, 4.
 Providentia divina 66, 19.
 Ptolemaeus martyr 62, 20.
 63, 1.
 Ptolemaeus Philadelphus 22,
 33.
 Pythagoras 15, 3.
 Pythiæ oraculum 15, 1.

R.

- Religio Christiana 30, 20. 9,
 26.
 Repudii libellus 62, 17.
 Resurrectio 15, 25. 41, 20.
 Regnum, quod expectant
 Christiani 7, 10 seq.
 Rhadamanthus 5, 23.

S.

- Sacramento obstricti et con-
 scripti milites 30, 15 seq.
 Sacrificia 8, 32. 9, 1. 54,
 12. 55, 3. 65, 16.
 Saltatoria 73, 5.
 Samaritani 19, 32. 43, 1.
 56, 23. 72, 31.
 Saturni mysteria 71, 12. Pri-
 die Saturni Christus cruci-
 fixus est 56, 23.
 Scenæ; turpes fabulæ in iis
 actæ 73, 4.
 Scripta magica 65, 15. v. Mag.
 Scriptura sacra omnia ad Chri-
 stum pertinentia enarrat 26,
 12.
 Septuaginta 23, 1.
 Serenius Granianus 57, 10.

- Serpens 21, 14 et 20. 48, 25.
 Sibylla 16, 9. 35, 21.
 Simon magus 19, 31. 46, 18.
 72, 32.
 Socrates 4, 9. 15, 4. 64, 15.
 67, 2. 69, 10.
 Sodoma et Gormorra 43, 15.
 Solis die conveniunt Chri-
 stiani 56, 1 et 19.
 Somnus 14, 26.
 Sotadea carmina 73, 4.
 Spectacula 3, 30.
 Spiritus propheticus 26, 14.
 Statua 5, 32. 19, 10.
 Stoici 16, 10. 66, 30.
 Stola Christi vocantur fideles
 24, 30.
 Symbolum magnum serpens
 21, 14.
 Synaxis 56, 1 et 19; vide
 Saturnus.

T.

- Terræ motus 58, 3.
 Testimonium 64, 2.
 Tiberina insula 20, 3.
 Trinitas 4, 24. 9, 9. 49, 5.

V.

- Vectigalia pendi iussit Chri-
 stus 14, 1. Vectigalia gen-
 tium ex stupris redeuntia
 21, 7.
 Vela crucis speciem exhibent
 45, 22.
 Venefici 66, 16.
 Venus 19, 16.
 Veranius Pollio 60, 6.
 Verbum 4, 15. 8, 12. 16, 26.
 25, 2. 26, 17. 28, 8. 48,
 14. 51, 16. 52, 4. 53,
 12. 63, 34. 68, 20. 69,
 2. 72, 11.
 Veritas 1, 10. 4, 29. 8, 11.

et 27, 9, 22, 12, 24, 19,
 1 et 30. 35, 8 et 27, 46,
 10, 64, 15, 69, 23.
 Vexilla 46, 3.
 Virgines 10, 29.
 Virtus 70, 4.
 Vita 3, 21, 17, 27, 47, 8.

Vitium 70, 4.
 U.
 Urbicus 61, 2, 63, 5 et 12.
 X.
 Xenophon 70, 3.

Al 82 p

Bonnae, formis Caroli Georgii

Al 82 p

49 $\frac{1}{c, 19}$

D.

A P C

S.

IO. C
IN UNIVERSITAT
PUBLICUS O

Inches 1 2 3 4 5 6 7 8

Centimetres 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19

Farbkarte #13

B.I.G.

Blue	Cyan	Green	Yellow	Red	Magenta	White	3/Color	Black
------	------	-------	--------	-----	---------	-------	---------	-------

